

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. ЛАЗАРЯНА

Охорона праці та безпека військової діяльності

Навчальний посібник

ДНІПРО
2018

УДК 658.345:355(075.8)

О 92

Автори:

*Северин Олександр Петрович, Богомаз Володимир Миколайович,
Боренко Микола Віталійович, Лоза Василь Григорович,
Крамар Ігор Євгенович, Шаптала Олександр Іванович*

Рецензенти:

д-р техн. наук, проф. *М. М. Біляєв* (ДНУЗТ),
д-р техн. наук, проф. *В. Л. Горобець* (ДНУЗТ),
полковник *А. І. Жинчин* (Держспецтрансслужба)

Рекомендовано

вченою радою університету як навчальний посібник
(*протокол № 9 від 24.04.2017*).

Зареєстровано НМВ ДНУЗТ (*реєстр. № 309/17-11 від 16.05.2017*)

О 92 Охорона праці та безпека військової діяльності [Текст] : навчальний посібник / О. П. Северин, В. М. Богомаз, М. В. Боренко, В. Г. Лоза, І. Є. Крамар, О. І. Шаптала; Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. – Дніпро, 2018. – 208 с.
ISBN 978-966-8471-80-3

Навчальний посібник містить відомості про основні вимоги законодавства України, наказів та директив Голови Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту, інших нормативно-правових документів з питань забезпечення охорони праці та безпеки військової діяльності структурних підрозділів Держспецтрансслужби в повсякденній діяльності та під час виконання завдань за призначенням.

Призначений для опанування курсантами, студентами навчальної дисципліни «Безпека військової діяльності» під час вивчення і засвоєння питань забезпечення виробничої діяльності, безпеки військової діяльності, особливо під час організації бойової підготовки, виконання службово-бойових завдань із застосуванням озброєння і військової техніки, виконання інших видів занять та робіт».

Лл. 55. Табл. 6. Бібліогр.: 38 назв.

УДК 658.345:355(075.8)

© О. П. Северин та ін., 2018

© Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп.
ім. акад. В. Лазаряна, редактування,
оригінал-макет, 2018

ISBN 978-966-8471-80-3

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
1.1. Поняття безпеки військової діяльності. Основні терміни та визначення.....	8
1.2. Небезпечні та шкідливі фактори військової діяльності.....	12
1.3. Види ризиків та їх показники. Класифікація ризиків та надзвичайних ситуацій у військовій діяльності.....	15
1.4. Методика управління ризиком	24
1.5. Негативні наслідки діяльності військ соціально-економічного, екологічного та соціально-політичного характеру	31
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	37
2.1. Законодавчі та нормативні акти з питань безпеки військової діяльності та відповідальність за їх порушення	37
2.2. Порядок та умови призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі, поранення чи інвалідності військовослужбовців	45
2.3. Основні відомості та поняття про військовий травматизм	52
2.4. Організація охорони праці в частині і допуск особового складу до експлуатації озброєння та військової техніки	65
2.5. Інструктажі та їх види. Документи, які оформлюються під час інструктажів	67
2.6. Обов'язки посадових осіб з організації та здійснення заходів безпеки.....	70
ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ В ПОВСЯКДЕННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬК	77
3.1. Заходи безпеки під час приведення військових частин, підрозділів до вищого ступеня бойової готовності.....	77
3.2. Засоби безпеки при організації виходу підрозділів із парків військових містечок і під час розміщення їх у призначених районах.....	80
3.2.1. Обов'язки старшого машини	81
3.2.2. Обов'язки військового водія	83
3.2.3. Заходи безпеки під час руху машин	84

3.2.4. Заходи безпеки під час пересування до призначеного району	87
3.3. Заходи безпеки під час перевезення особового складу залізничним транспортом	88
3.4. Заходи безпеки під час поводження зі зброєю на бойовій службі у варті	90
3.5. Заходи безпеки під час проведення навчань та занять з бойової підготовки	93
3.5.1. Заходи забезпечення безпеки діяльності підрозділів у ході підготовки особового складу в місцях постійної дислокації	93
3.5.2. Заходи безпеки під час проведення навчань	94
3.5.3. Заходи безпеки на заняттях з тактичної підготовки	101
3.5.4. Заходи безпеки на стрільбищі	103
3.5.5. Заходи безпеки під час метання бойових гранат	106
3.5.6. Заходи безпеки на заняттях з водіння машин	108
3.5.7. Заходи безпеки під час занять з фізичної підготовки	113
3.5.8. Заходи безпеки під час занять у горах	118
3.5.9. Заходи безпеки на заняттях з радіаційного бактеріологічного захисту (РХБ-захисту)	122
3.5.10. Засоби безпеки під час занять з інженерної підготовки	123
ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ЕКСПЛУАТАЦІЇ, ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА РЕМОНТУ ОЗБРОЄННЯ І ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ	130
4.1. Заходи щодо забезпечення безпеки руху	130
4.2. Засоби безпеки під час обслуговування озброєння та боєприпасів	138
4.3. Засоби безпеки під час експлуатації засобів зв'язку	139
4.4. Засоби безпеки під час ремонту автомобільної техніки	141
4.5. Засоби безпеки під час експлуатації вантажопідіймальних машин	142
4.6. Заходи безпеки під час проведенні фарбувальних робіт	145
4.7. Заходи безпеки під час та обслуговування акумуляторних батарей	146
4.8. Заходи безпеки під час роботи з ручним електроінструментом	147
4.9. Засоби безпеки під час експлуатації посудин, які працюють під тиском	148
4.10. Заходи безпеки під час поводження з паливно-мастильними матеріалами, отруйними та технічними рідинами	150
4.11. Заходи безпеки під час проведення господарських робіт	152
4.12. Заходи безпеки під час роботи зі службовими собаками	155
4.13. Засоби безпеки під час гасіння пожежі. Евакуації майна і техніки	157
ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖСПЕЦТРАНССЛУЖБИ НА ОБ'ЄКТАХ НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНИХ РОБІТ	161
5.1. Правила безпеки праці під час виконання робіт у колійному господарстві. Загальні положення	161
5.1.1. Загальні вимоги безпеки під час виконання робіт	162

5.1.2. Вимоги безпеки під час прямування працівників до місця виконання робіт і під час повернення до місця збору	162
5.1.3. Вимоги безпеки під час проведення робіт на залізничних коліях	164
5.1.4. Вимоги роботи під час виконання робіт на ділянках з прискореним або швидкісним рухом поїздів (141–200 км/год).....	168
5.1.5. Вимоги безпеки під час виконання робіт немеханізованим способом	170
5.1.6. Вимоги безпеки під час виконання робіт на електрифікованих лініях.....	172
5.1.7. Вимоги безпеки під час виконання робіт із застосуванням колійних машин і механізмів	173
5.2. Заходи безпеки під час зупинення транспортних засобів	176
5.3. Заходи безпеки під час супроводження вантажів залізничним та водним транспортом	178
5.4. Заходи безпеки у разі виникнення надзвичайних ситуацій на службі.....	180
5.5. Заходи безпеки під час перевезення небезпечних вантажів залізничним транспортом	182
5.6. Визначення економічної ефективності заходів з охорони праці	192
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	196
ДОДАТОК.....	199

ВСТУП

Проблема охорони праці набуває особливого значення в умовах сучасного виробничого середовища, технологічні процеси якого характеризуються наявністю різноманітних енергетичних систем з небезпечними для навколишнього середовища та людини чинниками. Складність технологічних систем та процесів ставить підвищені вимоги до організму людини, котрій доводиться діяти на межах своїх фізичних та психологічних можливостей. Навіть звичайна праця в науковому відділі вже стає небезпечною для здоров'я працівників, тому що при цьому використовуються персональні комп'ютери, факси, ксерокси та інші прилади, без яких сучасна професійна діяльність неможлива, але всі вони мають у своєму складі високонебезпечні для людини компоненти.

У таких умовах людина не завжди може в повному обсязі сприймати швидкі зміни обставин у процесі виробничої діяльності та адекватно на них реагувати. Відповідальність за доручену справу вимагає від фахівця, й особливо керівника, знання питань, пов'язаних із забезпеченням безпечних та комфортних умов праці на відповідному рівні. Помилки у виконанні цього завдання можуть загрожувати фінансовою або адміністративною відповідальністю, а за певних обставин – карною. У вищих навчальних закладах готують майбутніх керівників, і від якості цієї підготовки залежить безпека виробництва та життя багатьох людей. Дисципліни «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці» вивчаються з метою формування у майбутніх фахівців із вищою освітою необхідного в їхній подальшій професійній діяльності рівня знань та вмінь з правових та організаційних питань охорони праці; вони надають поняття про основи фізіології, гігієни праці, виробничої санітарії, про безпеку процесів праці та пожежну безпеку. Ці вимоги визначені відповідними державними стан-

дартами освіти з метою формування активної позиції кожного щодо практичної реалізації принципу пріоритетності охорони життя та здоров'я працівників у процесі виробничої діяльності. Тому важливе місце в структурі охорони праці як дисципліни займають зв'язки з безпекою життєдіяльності, ергономікою, фізіологією та психологією праці, технічною естетикою та ін.

Розвиток суспільства в усіх його проявах неможливо від'єднати від розвитку збройних формувань, які створені для його захисту. Але прискорення науково-технічного прогресу у військовій галузі неминує супроводжується негативними проявами – збільшенням кількості жертв та отриманих поранень. Ця загрозлива тенденція спостерігається як при веденні бойових дій, так і в мирному, повсякденному житті. При цьому в ході військової діяльності все частіше мають місце випадки аварій і катастроф, що призводять до загибелі не тільки військовослужбовців, але й до жертв серед населення.

Уряд України та Адміністрація Державної спеціальної служби транспорту (далі – Держспецтрансслужба) приділяє постійну увагу питанням підвищення безпеки дій військ, зменшення ризиків виникнення катастроф і недопущення жертв, як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення, що відображається у відповідних законах, постановах, наказах та інших керівних документах.

Військова служба є досить складною та багатогранною, до того ж вона пов'язана з використанням потенційно небезпечних засобів збройної боротьби: зброї, військової техніки та засобів активної оборони, основним призначенням яких є нанесення шкоди супротивнику (злочинцю). Усе це вимагає від кожного військовослужбовця твердого знання та точного дотримування заходів безпеки в ході бойового навчання та при виконанні службово-бойових завдань, як у повсякденній діяльності, так і за надзвичайних обставин.

При розробці цього навчального посібника враховано досвід викладання та зміст дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці», що забезпечує вивчення завершальної дисципліни охорони праці (з урахуванням специфіки Держспецтрансслужби) під час підготовки випускника.

Навчальний посібник написаний відповідно до програми навчальної дисципліни «Безпека військової діяльності», з метою підвищення якості підготовки курсантів та студентів.

Основні відомості в галузі безпеки військової діяльності

1.1. Поняття безпеки військової діяльності. Основні терміни та визначення

На протязі останніх років у різноманітних збройних формуваннях, зокрема і невоюючих країн, усе частіше мають місце випадки аварій і катастроф у ході військової діяльності, що призводять до загибелі не тільки військовослужбовців, але й до жертв серед цивільного населення. У воюючих країнах кількість жертв серед цивільного населення перевищує кількість загиблих військовослужбовців у десяток разів.

У наказах Міністра оборони України, Міністра інфраструктури України, Голови Адміністрації Держспецтрансслужби акцентується увага на те, щоб надати пріоритетне значення суворому дотримувannya заходів безпеки у ході виконання службово-бойових завдань, під час проведення заходів бойової підготовки, інших занять та робіт. Особливу актуальність даній проблемі надає, перш за все, її велике суспільно-політичне значення, підвищення уваги до неї керівництва держави, правоохоронних і громадських організацій. Це обумовлено тим, що у військах знаходиться велика кількість складного і небезпечного озброєння і військової техніки, а сама військова служба відрізняється насиченістю динамічними процесами, що пов'язані з несенням бойового чергування, вартовою і внутрішньою службою, участю в навчаннях. Кожен військовослужбовець забезпечений зброєю або військовою технікою, тому командири та начальники всіх рангів повинні знати правила і заходи безпеки, суворо вимагати від усього особового складу їх виконання.

Дуже часто можна зустріти визначення безпеки як «такий стан будь-якого об'єкта, за якого йому не загрожує небезпека» [1–3, 6, 9,

14, 16 та ін.], але подібне визначення не може нас задовольнити повністю, оскільки таке розуміння безпеки лише вказує на відсутність джерела небезпеки, тобто воно може характеризувати якусь ідеальну ситуацію, в якій безпека виступає як бажана, але недосяжна мета.

Державний стандарт України «ДСТУ 2293:2014. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» визначає термін «безпека» як стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди (див. п. 4.10 відповідно). Терміни та визначення понять оформлені відповідно до ДСТУ 3966:2009, що унормовує українські терміни та визначення понять у сфері охорони праці.

У процесі служби кожен командир зустрічається з різними поняттями безпеки військової діяльності, тому основні з них ми наведемо надалі.

Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх небезпек. Безпечним називається такий стан умов виконання завдання, що виключає вплив на виконавців небезпечних і шкідливих факторів; за небезпечний вважається фактор, вплив якого призводить до травми або раптового різкого погіршення здоров'я виконавця (працюючого), або до його захворювання, або до зниження його працездатності (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Шкідливі чинники у військовій діяльності

Система організаційних заходів і технічних засобів, що запобігають впливу на військовослужбовців небезпечних виробничих факторів, називається безпекою праці, а заходи, що запобігають шкідливим факторам, належать до санітарії. Обидві вони є складовими частинами охорони праці.

Для запобігання або зменшення впливу небезпечних і/або шкідливих виробничих факторів тих, що працюють, забезпечують засобами захисту. Ті з них, які призначені для захисту одного працюючого, належать до індивідуальних, а двох і більше – до колективних засобів захисту.

Доброю основою безпечної діяльності військовослужбовців є забезпечення безпеки у місці постійного або тимчасового їх перебування в процесі виконання обов'язків. Безпечна зона виконання робіт повинна розташовуватися так, щоб військовослужбовець знаходився на безпечній (найменш допустимій) відстані від іншого працюючого або джерела небезпеки. Простір, в якому можливий вплив на виконавця небезпечного і/або шкідливого фактора, утворює небезпечну зону. Знаходиться в ній не рекомендується. Випадок впливу на особовий склад небезпечного фактора при виконанні військових обов'язків або завдань керівника робіт називається нещасним випадком на виробництві. Для недопущення нещасних випадків необхідно, щоб виробничий процес, в якому бере участь військовослужбовець, і використане ним обладнання повною мірою відповідали б вимогам безпеки праці з урахуванням умов, встановлених технічною документацією. Під ними розуміються вимоги, що встановлені законодавчими актами, технічними паспортами, правилами та інструкціями, виконання яких забезпечує безпеку особового складу.

Життєво важливі інтереси – сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливість прогресивного розвитку людини, суспільства і держави.

Загроза безпеці – сукупність факторів, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам людини, суспільства і держави.

Військова служба у збройних силах та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, є державною службою особливого характеру, яка полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, з метою захисту Вітчизни та виконання інших завдань, що визначені законодавчими актами України.

Термін «військовий» означає те, що належить до потреб війни.

Військова діяльність – діяльність військових формувань держави щодо застосування всіх форм збройної боротьби для захисту території своєї держави при нападі ззовні, проведення політики держави із застосуванням військових засобів, захисту державного суверенітету і територіальної цілісності.

До військової діяльності можна віднести такі види діяльності військ:

- бойові дії;
- виконання службово-бойових завдань у повсякденній діяльності та за надзвичайних обставин;
- створення систем військових баз;
- технічне оснащення військ;
- розквартирування військ;
- всебічне забезпечення військ;
- підготовку військових кадрів;
- бойову підготовку військ;
- підготовку резервів і мобілізаційних запасів;
- миротворчу діяльність;
- військове і військово-технічне співробітництво із закордонними країнами.

Звідси під **безпекою військової діяльності** слід розуміти:

- у *мирний час* – відсутність небезпеки від дій збройних формувань, в якому би вигляді діяльності вони не проявлялися: для своїх військовослужбовців, цивільного населення і природного середовища, а також для людей і природного середовища суміжних країн;
- у *воєнний час* – відсутність небезпеки для військовослужбовців, цивільного населення і природного середовища своєї країни, суміжних нейтральних країн, цивільного населення і природного середовища країни-супротивника.

Безпека військовослужбовця під час проходження ним військової служби – стан захищеності життєво важливих інтересів військовослужбовця від впливу небезпечних і шкідливих факторів у період виконання ним обов’язків військової служби.

Забезпечення безпеки військової служби – цілеспрямована діяльність органів управління і посадових осіб щодо виконання вимог законодавства України, статутів Збройних Сил України, відомих нормативних актів, які спрямовані на збереження життя та здоров’я

військовослужбовців, організацію безпечних умов усіх видів життєдіяльності військ, а також аналіз, прогнозування і обмеження впливу факторів, які є причиною загибелі або травмування особового складу під час виконання обов'язків військової служби.

Таким чином, ми розглянули основні поняття безпеки взагалі і безпеки військової діяльності зокрема.

Контрольні завдання і запитання

1. Дати визначення термінів «безпека», «військова діяльність», «військова служба».
2. Які види діяльності належать до військової?
3. Що розуміється під безпекою військової діяльності в мирний і воєнний час?
4. Дати визначення поняття «забезпечення безпеки військової служби».

1.2. Небезпечні та шкідливі фактори військової діяльності

До **небезпечних факторів** військової діяльності належать фактори, що безпосередньо негативно впливають на організм людини або виконання нею функціональних обов'язків та призводять до порушень стану здоров'я військовослужбовців, а також фактори, через які можуть виникати аварії, вибухи, пожежі, людські жертви.

До **шкідливих факторів** військової діяльності належать фактори, що призводять до віддалених негативних наслідків, (які здійснюють непрямі впливи) у відношенні до людини, людського суспільства в цілому і до природного середовища.

Джерелами небезпеки у військовій діяльності є матеріальні носії небезпеки, сам процес виконання обов'язків військової служби.

До **матеріальних носіїв небезпеки** можна віднести:

- зразки озброєння та військову техніку (далі – ОВТ), їхні складові частини, пристрої, установки, устаткування, спорядження;
- джерела енергії;

- технологічні операції;
- природно-кліматичні явища (грози, тумани, землетруси, повені, стан атмосфери);
- флору, фауну, людей.

Процес виконання обов’язків військової служби можна вважати небезпечним, якщо під час його реалізації є можливість виникнення небезпечних виробничих і екологічних факторів, а саме:

- заподіяння шкоди здоров’ю військовослужбовців (травмування, захворювання, отруєння) або загибель особового складу;
- аварії;
- шкідливих впливів на навколишнє середовище (забруднення, зараження води, місцевості, повітряного простору й ін.).

До небезпечних факторів (чинників), що виявляються під час поводження зі зразками ОВТ і засобами їхньої підготовки до застосування, можна віднести:

- електромагнітні (поля випромінювань), електричні (ураження електричним струмом), термічні (перевищення температури або переохолодження) поля;
- механічні ураження (удари, пошкодження або травми від ураження важкими предметами);
- радіаційні поля іонізуючих випромінювань;
- надлишкові концентрації канцерогенних, токсичних і радіоактивних речовин.

Джерелами цих небезпечних факторів можуть служити такі складові частини, пристрої, установки й устаткування зразків ОВТ і технічних споруд:

- радіопередавальні пристрої;
- снаряди, ракети та їхні бойові частини;
- ємності, що працюють під тиском;
- заправне устаткування, нафтохімічне устаткування, газове устаткування;
- енергетичні засоби;
- навантажувально-розвантажувальні засоби;
- транспортні засоби.

До того ж військова діяльність може приносити **віддалені негативні наслідки**:

- військово-політичні – погіршення політичної обстановки в країні, зниження довіри до державних інститутів;

- військові – зменшення бойового потенціалу військ;
- соціально-економічні – втрату матеріальних цінностей, витрати на переселення людей, виплати компенсацій потерпілим, упущені вигоди від неукладених чи розірваних контрактів, зростання соціальної напруженості;
- екологічні – погіршення стану природного середовища і витрати на його відновлення, втрату господарської цінності територій.

Джерела приведених негативних наслідків, а в низці випадків і небезпечних факторів, виявляються переважно в процесі виконання обов'язків військової служби, а саме:

у мирний час:

- під час обладнання позицій військ (вирубка лісів, ушкодження орних земель, створення перешкод цивільним мережам зв'язку, навігації, телебачення, управлінню повітряним рухом);
- під час підготовки ОВТ до застосування (зливання відпрацьованих рідин у ґрунт, ріки, водойми);
- у разі переміщення військ та транспортування ОВТ (руйнування асфальтових покриттів автодоріг, мостів, опор ліній електропередачі);
- збитки населенню під час проведення бойових стрільб і військових випробувань на полігонах;
- невинуватна загибель людей у результаті помилкових дій з припинення несанкціонованого проникнення в повітряний простір країни іноземних літальних апаратів, а також при проведенні анти-терористичних операцій;

у воєнний час:

- у разі ведення бойових дій поблизу АЕС, об'єктів хімічного виробництва, нафто- і газопроводів;
- під час бойових дій у районах з мінно-вибуховими загородженнями;
- бойові втрати особового складу й ОВТ від вражаючих факторів, зброї, боєприпасів;
- невинуватні жертви серед цивільного населення;
- свідоме перекручення та висвітлення даних бойової обстановки в засобах масової інформації.

Контрольні завдання і запитання

1. Що належить до небезпечних факторів військової діяльності?
2. Що належить до шкідливих факторів військової діяльності?
3. Назвіть матеріальні носії небезпеки.
4. Що належить до небезпечних факторів, які виявляються під час поводження зі зразками ОБТ?
5. Під час виконання яких обов'язків військової служби у мирний час можуть виникати негативні наслідки військової діяльності?
6. Під час виконання яких обов'язків військової служби у воєнний час можуть виникати негативні наслідки військової діяльності?

1.3. Види ризиків та їх показники. Класифікація ризиків та надзвичайних ситуацій у військовій діяльності

Поняття ризику багатопланове, тому в науковій літературі вживаються різні його похідні, залежно від сфери застосування і стадій аналізу небезпеки. Складно виявити й описати всі типи ризиків, які існують у природі та антропогенній діяльності людини, проте можна побудувати загальну структуру ризиків, у рамках якої треба діяти для вирішення конкретного завдання. Початкову класифікацію ризиків можна здійснити залежно від основних чинників їх виникнення, згідно з якими ризики поділяються на природні, техногенні, побутові, соціально-політичні тощо. Рис. 1.2 ілюструє класифікацію ризиків, в якій відображені види ризиків, що стосуються техногенної, природної та екологічної небезпеки. Наведемо їх визначення.

Природний ризик – ризик для населення, техногенних і природних об'єктів, пов'язаний із проявом стихійних сил природи або негативною подією природного походження; або збитки, які очікуються від прояву природної небезпеки за певний період, що має відповідну ймовірність реалізації.

Техногенний ризик – ризик для населення, техногенних і природних об'єктів від негативної події техногенного походження або

ймовірність виникнення негативної події техногенного характеру та можливих збитків від неї за певний період часу.

Екологічний ризик – це ризик, пов’язаний із забрудненням навколишнього середовища.

Побутовий ризик – ймовірність загибелі людини в результаті нещасного випадку в побуті.

Соціально-політичний ризик – ймовірність виникнення негативної події, пов’язаної з терористичними актами, військовими конфліктами, антиконституційними чи злочинними діями і можливих збитків від неї (за певний період часу).

Рис. 1.2. Схема загальної класифікації ризиків

Ризики можна класифікувати і за видом їх чинників на *внутрішні* (пов’язані з функціонуванням підприємства, підрозділу), *зовнішні* (пов’язані з зовнішнім середовищем) та *людський* чинники, (пов’язані з помилками людини).

Класифікація за понятійними категоріями ризику при його аналізі наступна:

- *індивідуальний ризик* – ризик, на який наражається людина в результаті впливу перелічених чинників небезпеки, а також інші чинники ймовірності загибелі людини, що знаходиться в даному регіоні, від можливих джерел небезпеки об'єктів підвищеної небезпеки (далі – ОПН) протягом року з урахуванням ймовірності її перебування в зоні ураження;

- *соціальний ризик* – ймовірність загибелі людей понад певну кількість (або очікувана кількість загиблих) у даному регіоні протягом певного періоду від можливих джерел небезпеки з урахуванням ймовірності перебування в зоні ураження;

- *територіальний ризик* – просторовий розподіл ймовірності (частоти) реалізації негативного впливу вражаючих чинників аварії; ймовірність загибелі протягом року людини, яка знаходиться в конкретному місці простору, від можливих джерел небезпеки на ОПН;

- *колективний ризик* – математичне сподівання смертельно травмованих у результаті можливих аварій за певний період часу.

Класифікація ризиків для цілей управління включає категорії:

- *гранично допустимий ризик* – максимальне значення індивідуального ризику, нормативно закріплене на державному (місцевому) рівні з урахуванням усього комплексу соціальних, економічних, науково-технологічних, екологічних та інших вимог;

- *прийнятий ризик* – рівень індивідуального ризику, який не перевищує на території небезпечного об'єкта і/або за її межами граничнодопустимого рівня; у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» наведено таке визначення: «прийнятий ризик – соціально, економічно, технічно і політично обґрунтований ризик, який не перевищує граничнодопустимого рівня» (в жур. «Відомості Верховної Ради (ВВР), 2007, № 29, ст. 389);

- *недопустимий ризик* – ризик, який перевищує граничнодопустимий рівень;

- *незначний ризик* (абсолютно прийнятий) – рівень ризику, встановлений адміністративними органами, як правило, менший або такий, що дорівнює встановленому в державі рівню, подальше зниження якого недоцільне.

На рис. 1.3 наведено дерево основних чинників ризику, яке характеризує широкий спектр ризиків техногенного, природного і побутового характеру.

Рис. 1.3. Дерево головних чинників ризику

Важливою понятійною категорією ризику (за порівняльного аналізу безпеки окремих об'єктів, територій, регіонів, країн) є *інтегральний ризик* – сумарний ризик для населення, техногенних і природних об'єктів від усіх можливих негативних подій техногенного і природного походження. Цей показник об'єднує всю різноманітність ризиків від залежних і незалежних подій. Класифікація за характером завданих збитків включає економічний, екологічний та соціальний ризики. Ризики, що класифікуються за сприйняттям людини, поділяють на добровільні і вимушені. Крім того, розглядають ризики професійні та непрофесійні.

Добровільний ризик стосується особистого життя. Прикладами добровільного ризику є непрофесійні заняття альпінізмом, стрибки з парашутом та інше, тобто види діяльності, якими людина займається за власним бажанням – для поліпшення настрою, здобуття престижу тощо. Ризик таких занять буває вищим за професійний, але він обмежується лише особою, яка ризикує. Так, ризик, пов'язаний з автомобільним транспортом (керування автомобілем), приймається добровільно, тоді як ризик, пов'язаний з розміщенням промислового підприємства, не є таким. Справді, вигоди виробництва тієї чи іншої продукції поширюються на все суспільство, а на ризик наражаються лише люди, які живуть у радіусі дії вражаючих чинників, що виникають у результаті аварії, нещасного випадку.

Вимушений ризик пов'язаний з необхідністю виконання професійних обов'язків за екстремальних (нестандартних) умов. Він розцінюється як додатковий ризик, тому при виборі виду професійної діяльності індивідуум має право знати величину пов'язаного з майбутньою роботою ризику і розраховувати на соціально-економічні компенсації з боку роботодавця (держави) за додатковий ризик.

Професійний ризик – ймовірність пошкодження (втрати) здоров'я або загибелі працівника внаслідок впливу на нього небезпечного чи шкідливого виробничого чинника при виконанні ним своїх трудових обов'язків. У страховому законодавстві під професійним ризиком розуміють ймовірність погіршення (втрати) здоров'я або смерті застрахованого, що пов'язане з виконанням ним зобов'язань згідно з трудовим договором (контрактом) або в інших встановлених законодавством випадках. Вивчення професійних ризиків входить до кола інтересів медицини, охорони праці і соціального страхування, причому кожна з цих галузей знань має свої особливі методи дослідження.

З позиції медицини, наприклад, поняття професійного ризику застосовують для встановлення кількісних закономірностей між шкідливими чинниками виробничого середовища і формуванням виробничо обумовленого або професійного захворювання у працівників, а також для розробки заходів попередження професійних захворювань.

Поняття ризику у військовій діяльності – одне з найголовніших, тому що ризики у військовій діяльності істотно відрізняються від ризиків в інших професійних групах і видах соціальної діяльності. Дані відмінності обумовлюють необхідність адаптації людини до нових умов при надходженні на військову службу.

З позиції соціального страхування поняття професійного ризику, серед іншого у військовій діяльності, застосовують для встановлення кількісних закономірностей взаємозв'язку величини матеріальних затрат, пов'язаних з компенсацією втрати заробітку через втрату працездатності, а також витрат на лікування, реабілітацію постраждалих. Це поняття використовують для розробки механізмів зниження рівня виробничого травматизму і професійних захворювань.

З позиції охорони праці залежно від величини професійного ризику оцінюють фактори ризику (від технічних засобів, застосування технологій, через незадовільну організацію праці, стан охорони праці, системи управління безпекою), які впливають на рівень професійного захворювання і виробничого травматизму, а також на розробку системи технічних і організаційних заходів щодо його зниження.

Як підтверджує практика, близько 80 % всіх аварій і техногенних катастроф пов'язані з людським чинником, тому статистичні дослідження помилок і поведінки працівників необхідні для визначення ймовірностей помилок та оцінки ризику. Часто помилки спричиняються конструктивними недоліками обладнання робочого місця або похибками підготовки чи інструктажу кадрів. Повністю виключити помилки людини неможливо, тому вдосконалення конструкцій, підготовки, навчання, тренування працівників для набуття ними більшого досвіду вкрай важливі у професійній діяльності військовослужбовців.

Оскільки показники ризику є об'єктивними показниками потенційної небезпеки промислових об'єктів, то застосування у господарському комплексі держави нових небезпечних технологій потребує аналізу й оцінки ризиків виникнення аварій на об'єктах, де викорис-

товуються такі технології, що можуть визвати небезпечні фактори, а також для визначення тих чи інших ступенів ризику.

Аналіз ризику – систематичне використання наявної моніторингової і спеціально зібраної інформації для ідентифікації небезпек і визначення ризику для однієї людини, населення, майна, соціальних і техногенних об'єктів та навколишнього природного середовища.

Оцінювання ризику – процес визначення ймовірності виникнення аварій або надзвичайних ситуацій та можливих їхніх наслідків для здоров'я людей, майна і навколишнього середовища. Прогнозна оцінка ризику виникнення аварії на потенційно небезпечному об'єкті важлива для кожної людини, що знаходиться в зоні підвищеної небезпеки, для суспільства взагалі, оскільки реалізація аварії формує небезпеку ураження групи людей залежно від низки параметрів (віддаленості від місця події, часу перебування на забрудненій території, вживання заходів безпеки тощо).

Управління ризиком є важливою компонентою стратегії сталого розвитку держави. Саме на державному рівні здійснюється адміністративна функція управління ризиком, яка забезпечується впровадженням превентивних заходів, розробкою оптимальних програм діяльності, спрямованих на зниження різних видів ризику. Управління ризиком включає порівняння уявленого ризику з прийнятим для певної галузі та вживання заходів щодо зниження ризику виникнення аварії до прийнятого рівня, який має бути економічно обґрунтованим, виходячи з існуючих матеріальних та фінансових ресурсів і часу.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що запобігання надзвичайним ситуаціям у промислово розвинених країнах здійснюється на підставі результатів аналізу та оцінки ризиків. Всебічна оцінка ризику щодо можливості виникнення аварій ґрунтується на результатах причинно-наслідкового аналізу виникнення та розвитку аварій.

Типовими причинами техногенних аварій є такі: помилки виробничого персоналу, відмова техніки або несприятливий зовнішній вплив, поява небезпечного чинника (потoku енергії або речовини) в несподіваному місці, відсутність/несправність передбачених для таких випадків засобів захисту і/або неправильні дії людей у такій ситуації, поширення і вплив небезпечних вражаючих чинників на людей і навколишнє середовище, заподіяння збитку людським, мате-

ріальним і природним ресурсам¹. Основними чинниками, що збільшують аварійність і травматизм, є недостатні навички дій працівників у нестандартних ситуаціях, їх невміння правильно оцінювати інформацію, недостатня технологічна дисциплінованість, невисока надійність та ергономічність устаткування й приладів, іноді комбінація цих негативних чинників. Крім того, можливі висока напруженість праці і/або несприятливі умови робочого середовища. Кількісна оцінка ризику визначається з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків між подіями. Щоб підкреслити, що йдеться про «вимірювану» величину, використовують поняття «ступінь ризику» або «рівень ризику».

Один і той самий ризик може обумовлюватись або високою ймовірністю відмови систем з незначними наслідками, або обмеженою ймовірністю відмови з високим рівнем збитку (наприклад, відмова системи на АЕС). У випадках, коли виникає надзвичайна ситуація (аварія), як правило, є певні втрати (людські жертви, матеріальні збитки, руйнування споруд тощо).

При цьому кажуть, що негативна подія відбулася і ризик практично реалізувався.

Ступінь ризику під час аварій на небезпечному виробничому об'єкті, експлуатація якого пов'язана з багатьма загрозами виникнення аварій, визначається на основі кількісної оцінки відповідних показників ризику. Процедура оцінювання таких показників ґрунтується на використанні комплексу моделей і включає такі етапи аналізу ступенів ризику аварій і нещасних випадків: системний аналіз безпеки, який дає змогу виявити основні джерела аварій, визначити надійність основного технологічного устаткування (оцінювання ймовірності

¹ Наприклад, найбільша аварійна небезпека на нафтобазах виникає у зв'язку з тим, що процесам зливання, наливання, зберігання, відпускання і перекачування підлягають великі кількості легкозаймистих і горючих рідин. На порівняно невеликих площах концентрується велика кількість резервуарів зі значними запасами легкозаймистих і горючих рідин. Порушення технологічних процесів виробництва, недотримання правил експлуатації устаткування і правил пожежної безпеки, негативні природні явища, а також, перш за все, військові дії, можуть призвести до розливів нафтопродуктів, пожеж і вибухів у резервуарах та проруч з ними, на зливально-наливних пристроях і насосних станціях. Крім того, над дзеркалом рідини у повітряному просторі резервуара в стані зберігання нафтопродуктів, а також під час наповнення і звільнення резервуарів завжди є ймовірність утворення суміші пари нафтопродуктів з повітрям, що за певних концентрацій може вибухнути.

відмови устаткування), систем протиаварійного захисту; ймовірність виникнення небезпечного чинника аварії; прогнозування сценаріїв розвитку ймовірної аварії та оцінювання ймовірності її виникнення; оцінювання можливих наслідків; розрахунок значень показників ризику; вироблення рекомендацій щодо управління ризиком.

Процес аналізу, оцінювання й управління ризиком загалом є ітераційною процедурою, в якій на кожному етапі аналізу враховуються результати, що були отримані на кожному з попередніх етапів. Реалізація (планування) заходів щодо управління ризиком призводить до зміни характеристик устаткування і систем захисту. Це означає, що будь-яке прийняте рішення має привести до зміни визначених раніше показників ризику. Залежно від вибраного критерію для оцінювання ризику розраховують індивідуальний, соціальний або потенційний територіальний ризику.

У професійній діяльності як прийнятий ризик розглядають максимально допустимий ризик, виправданий з погляду економічних і соціальних факторів.

На сьогодні прийнята така класифікація ризиків у професійній діяльності, у тому числі й у військовій (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація ризиків у професійній діяльності

Умови діяльності	Рівень ризику, кількість загиблих протягом року, чол.	Оцінка ризику
Безпечні	Менше 10^{-4}	Гранично малий
Відносно безпечні	10^{-4} – 10^{-3}	Відносно невисокий
Небезпечні	10^{-3} – 10^{-2}	Високий; необхідні міри захисту
Особливо небезпечні	Більше 10^{-2}	Винятково високий; необхідні міри захисту

На сьогодні у військово-професійній сфері прийнятним ризиком вважають $2,5 \cdot 10^{-4}$ загибелі людини на рік. Для військовослужбовців застосовують такі самі значення прийнятного ризику. Умови військової служби можуть вважатися безпечними, якщо ризик для військовослужбовця менший прийнятого, і небезпечними – якщо він більший.

Для окремих категорій і професій військовослужбовців прийнятий ризик може бути більш високим (у силу специфічного призначення окремих видів військ), а саме – для сухопутних військ, повітряних сил, військово-повітряних сил, сил спеціальних операцій, десантно-штурмових військ. Для таких категорій військовослужбовців повинні бути передбачені соціально-економічні компенсації (надбавки до грошового забезпечення, додаткова відпустка, санаторно-курортне обслуговування).

Ситуація, при якій ризик у визначеному виді діяльності помітно перевищує рівень прийнятого ризику, повинна бути заборонена, навіть якщо вона і вигідна суспільству.

1.4. Методика управління ризиком

Індивідуальний ризик – це міра можливості настання негативних наслідків для здоров'я військовослужбовця після події (аварії тощо) на певній території, у певний час і в певних умовах. Кількісно індивідуальний ризик характеризується ймовірністю отримання шкоди здоров'ю.

Людина живе лише один раз, і для неї таке явище як смерть у будь-який проміжок часу характеризується тільки ймовірністю настання її (аналогічна ситуація і під час розгляду ризику руйнування об'єкта). За наявності низки небезпечних подій ризику від них складаються, а ймовірність збільшується, наближаючись до 1.

Треба враховувати, що наслідки самої небезпечної події, якщо вони розподілені на велику кількість людей, лише незначно підвищують індивідуальний ризик. Наприклад, у масштабах Збройних Сил кількісна величина ризику бути отруєним порохowymi газами у бойовому відділенні танка не значна. Тому у таких випадках треба розглядати конкретні групи або категорії (екіпажі танків або всіх, кому належить стріляти з танків).

Колективний ризик оцінюється кількістю смертей внаслідок дії певного небезпечного фактора на кількість людей, що підпадають під його дію. Наприклад: підраховано, що на 119 тис. ліквідаторів наслідків аварії на Чорнобильській АЕС – 70 осіб очікує смерть від ра-

діаційно-індукованого раку протягом усього наступного життя. У той же час смерть від спонтанного раку дає цифру 167.

Повертаючись до аксіоми неможливості стовідсоткової безпеки, можна нагадати, що ми прагнемо до цього, але практика діяльності людей свідчить про інше – забезпечити нульовий ризик у діючих системах неможливо. Сучасний світ відкинув концепцію абсолютної безпеки і дійшов до концепції прийнятого (допустимого) ризику, сутність якої у прагненні до такої безпеки, яку приймає суспільство в даний період часу, виходячи з рівня життя, соціально-політичного та економічного становища, розвитку науки та техніки.

За ступенем припустимості ризик буває знехтуваний, прийнятий, гранично допустимий, надмірний.

Ризик, яким можна знехтувати, має настільки малий рівень, що він перебуває в межах допустимих відхилень природного (фонового) рівня.

Прийнятим вважається такий рівень ризику, який суспільство може прийняти (дозволити), враховуючи техніко-економічні та соціальні можливості на даному етапі свого розвитку.

Гранично допустимий – це максимальний ризик, який не повинен перевищуватися, незважаючи на очікуваний результат.

Надмірний ризик характеризується виключно високим рівнем, який у переважній більшості випадків призводить до негативних наслідків.

Між тим досвід показує, що прийнятий ризик поєднує в собі технічні, економічні, соціальні та політичні аспекти і являє собою певний компроміс між рівнем безпеки та можливостями її досягнення.

Потрібно мати на увазі, що економічні можливості підвищення безпеки технічних систем не безмежні. Зі збільшенням витрат на забезпечення безпеки технічних систем технічний ризик зменшується, але зростає соціально-економічний. Наприклад, витрачаючи надмірні кошти на підвищення безпеки технічних систем в умовах їх обмеженості, можна завдати збитків соціальній сфері, наприклад, погіршити медичну допомогу.

Для того, щоб пояснити, що будь-яка система містить необхідний, навіть обов'язковий елемент ризику, відштовхуємося від наступного: жоден літак не зміг би піднятися в небо, жодна машина не змогла б рухатися, жоден корабель не зміг би вийти в море, якщо б виникла необхідність перед цим виключити всі ризики та всі небезпеки.

Подібним чином неможливо було б працювати на верстаті, керувати автомобілем, йти вулицею, пірнати у воду, готувати їжу тощо (без деякого елементу ризику).

Для визначення серйозності небезпеки існують різні критерії.

Категорії серйозності небезпеки встановлюють кількісне значення відносної важкості ймовірних наслідків небезпечних умов. Його використання дуже корисне для визначення відносної важливості вибору профілактичних заходів для забезпечення безпеки (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Категорії небезпек

Вид небезпеки	Категорія небезпеки	Опис нещасного випадку
Катастрофічна	I	Смерть або руйнування системи
Критична	II	Серйозна травма, стійке захворювання, суттєве пошкодження організму
Гранична	III	Незначна травма, короточасне захворювання, пошкодження організму
Незначна	IV	Менш значні, ніж у категорії III, травми, захворювання, незначні пошкодження організму

Рівні ймовірності небезпеки є якісним відображенням відносної ймовірності того, що відбудеться небажана подія, яка є наслідком не усунутої або непідконтрольної небезпеки (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Рівні небезпеки

Вид небезпеки	Рівень небезпеки	Опис наслідків
Часта	A	Велика ймовірність того, що подія відбудеться
Можлива	B	Може трапитися декілька разів за життєвий цикл
Випадкова	C	Іноді може відбутися за життєвий цикл
Віддалена	D	Малоймовірна, але можлива подія протягом життєвого циклу
Неймовірна	E	Настільки малоймовірно, що можна припустити, що така небезпека ніколи не відбудеться

Використовуючи водночас методики визначення серйозності та ймовірності небезпеки, можна визначити, вивчити небезпеки, віднести їх до певного класу і знайти обсяг, виходячи з серйозності небезпеки, її потенційно ймовірних наслідків та ймовірності, що такі наслідки будуть мати місце.

Наприклад, якщо зіткнення літаків у повітрі буде класифікуватися як категорія I (катастрофа), то її можливість буде віднесена до рівня D (незначна), виходячи зі статистики випадків зіткнення літаків у повітрі. Зусилля, які спрямовані на зменшення шкоди від такого роду випадків, зійдуть до здійснення специфічного контролю для запобігання подібній ситуації. Зіткнення двох автомобілів на переповненій автостоянці може бути класифіковане як незначна (категорія IV) подія з ймовірністю, що вона належить до рівня A (часта). Зусилля в цьому випадку будуть спрямовані на забезпечення контролю через високу ймовірність цієї події: постановку знаків, які вказують напрямки руху автомобільного транспорту, місця для паркування, обмеження швидкості.

Встановлюючи літерно-цифрову систему оцінювання ризику для кожної категорії серйозності та кожного рівня ймовірності, можна точніше класифікувати та оцінювати ризик за ступенем припустимості. Використання такої матриці ризиків небезпеки полегшує оцінювання ризику (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Класифікація небезпек*

Частота, з якою відбувається подія	Категорія небезпеки			
	I катастрофічна	II критична	III гранична	IV незначна
Часто (A)	1A	2A	3A	4A
Вірогідно (B)	1B	2B	3B	4B
Час від часу (C)	1C	2C	3C	4C
Віддалено (D)	1D	2D	3D	4D
Неймовірно (E)	1E	2E	3E	4E

Примітка. * Класифікація ризику за ступенем припустимості:

1A, 1B, 1C, 2A, 3A неприпустимий (надмірний)
 1D, 2C, 2D, 3B, 3C небажаний (гранично допустимий)
 1E, 2E, 3D, 3E, 4A, 4B припустимий з перевіркою (прийнятний)
 4C, 4D, 4E припустимий без перевірки (знехтуваний)

Шляхами зниження ймовірності ризику до припустимого рівня є:

- повна або часткова відмова від робіт, операцій та систем, які мають високий ступінь небезпеки;
- заміна небезпечних операцій іншими – менш небезпечними;
- вдосконалення технічних систем та об'єктів;
- розробка та використання спеціальних засобів захисту;
- заходи організаційно-управлінського характеру, зокрема контроль за рівнем безпеки, навчання людей засобам безпеки, стимулювання створення безпеки в роботі та поведінці.

Як правило, для підвищення рівня безпеки завжди використовуюється комплекс цих заходів та засобів. У зв'язку з тим, що одним з видів діяльності військ є забезпечення законності та правопорядку під час надзвичайної ситуації, серед іншим, під час катастроф природного та техногенного характеру, розглянемо структуру «надзвичайної ситуації», катастрофи.

Згідно з положеннями Кодексу цивільного захисту України визначаємо, що «**надзвичайна ситуація** – це обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або на водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, що спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, до великої кількості загиблих і постраждалих, значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, проведення на ній господарської діяльності»².

Відповідно до Класифікатора надзвичайних ситуацій ДК 019:2010 такі ситуації класифікують за походженням, ступенем поширення, розміром людських втрат і/або матеріальних збитків.

I. Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, визначають такі види надзвичайних ситуацій:

А. Техногенного характеру:

- транспортні аварії і катастрофи;
- пожежі та вибухи;
- вихід отруйних речовин на об'єктах економіки;

² Тут і далі див. Главу 1 КЦЗУ (Документ 5 403-VI за поточною редакцією 01.01.2018).

- радіоактивне забруднення;
- раптові руйнування споруд;
- аварії на очисних спорудах;
- аварії на електроенергетичних системах тощо.

Б. Природного характеру:

- геологічні, геофізичні;
- метеорологічні;
- гідрологічні (морські і прісноводні);
- пожежі в природних екосистемах;
- інфекційні захворювання та отруєння людей;
- інфекційні захворювання сільськогосподарських тварин;
- масова загибель диких тварин;
- ураження сільськогосподарських рослин хворобами та шкідниками.

В. Соціального характеру:

- збройні напади, захоплення важливих об'єктів або загроза таких акцій;
- замах на керівників держави або народних депутатів;
- напад, замах на членів екіпажу літаків та суден, захоплення заручників;
- встановлення вибухового пристрою в громадському місці;
- зникнення або викрадення зброї, боєприпасів, вибухових матеріалів, бронетехніки, радіоактивних речовин;
- нещасні випадки з людьми.

Г. Воєнного характеру:

- застосування звичайної зброї або зброї масового ураження, під час якого виникають вторинні чинники ураження населення;
- наслідки бойових дій на певній території.

ІІ. Залежно від обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією наслідків, кількості постраждалих і загиблих, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для ліквідації її наслідків визначають такі рівні надзвичайних ситуацій:

- *державний* (загинуло понад 10 осіб, постраждало понад 300 осіб, надзвичайна ситуація (далі – НС), поширилася на територію 2-х регіонів);
- *регіональний* (загинуло понад 5 осіб, постраждало понад 100 осіб, НС поширилася на територію 2-х регіонів);

– *місцевий* (загинуло понад 2 осіб, постраждало понад 50 осіб, НС поширилася на іншу територію, загрожує довкіллю, населеним пунктам);

– *об'єктовий* (НС не поширилася за територію об'єкта).

Визначають такі *чинники надзвичайних ситуацій*:

- територіальне поширення;
- розмір заподіяних людських втрат і економічних збитків;
- класифікаційні ознаки надзвичайних ситуацій (потреба відповідного рівня реагування).

Головною метою захисту населення і територій під час надзвичайних ситуацій є забезпечення політики запобігання таким ситуаціям та ліквідація їхніх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період, зменшення руйнівних наслідків терористичних актів та військових дій.

Комплекс підготовчих заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям є однаковим як для мирного, так і воєнного часів. У «Кодексі цивільного захисту України» визначені основні завдання із захисту населення під час надзвичайних ситуацій та надається спеціальний комплекс заходів, які мають такі складові:

- оповіщення та інформування;
- спостереження і контроль;
- укриття в захисних спорудах;
- евакуаційні заходи;
- інженерний захист;
- медичний, біологічний та психологічний захист;
- радіаційний і хімічний захист;
- навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту здійснюється єдиною державною системою цивільного захисту, яка складається з функціональних і територіальних підсистем та їх ланок.

Залежно від обстановки, масштабу і особливостей НС (прогнозована або існуюча) Центральними Органами Виконавчої Влади (Кабінетом Міністрів України) або місцевої влади (від районної державної адміністрації) вводиться один з таких режимів:

- повсякденної діяльності;
- підвищеної готовності;
- надзвичайної ситуації.

Контрольні завдання і запитання

1. Який ризик вважають прийнятим у професійній сфері?
2. Наведіть класифікацію небезпек за масштабами та джерелами виникнення ситуації.
3. Наведіть класифікацію небезпек за характером їх виникнення.
4. Що включають в себе основні завдання захисту населення під час надзвичайних ситуацій?

1.5. Негативні наслідки діяльності військ соціально-економічного, екологічного та соціально-політичного характеру

Негативні фактори військової діяльності обумовлені помилковими діями військовослужбовців, що призводять до виникнення небезпечних ситуацій при роботі зі зразками ОБТ, їхніми складовими частинами, окремими засобами, установками і пристроями, будівлями і спорудами, а також у відносинах між військовослужбовцями.

Уявлення про **негативні наслідки дій військ соціально-економічного й екологічного характеру** можна одержати, розглянувши сутність використання людиною землі, надр, води, лісів та інших природних багатств, дотримання законодавства щодо природокористування та забезпечення екологічної безпеки.

Негативні наслідки соціально-економічного та екологічного характеру мають місце при порушеннях законодавства та інших нормативних документів з таких питань:

- землекористування, виділення та оформлення права на землю;
- діяльність та користування ресурсами заповідників, заказників, зелених зон, пам'ятників природи та архітектури;
- надання в користування організаціям або підприємствам частини земних надр для промислової розробки корисних копалин, що містяться в них;
- користування природними запасами води, що знаходяться у виключній власності держави (ріки, озера, моря, водойми й інші поверхневі і підземні водянні об'єкти в межах країни);

– забруднення водойм і повітря, насичення гідросфери й атмосфери речовинами й енергією; наприклад, теплове забруднення у результаті виробничої, військової або іншої людської діяльності, що призводить до несприятливих хімічних, фізичних або біологічних змін стану природного середовища, загрожує життю, здоров'ю і благополуччю сучасного і майбутнього поколінь людей;

– лісокористування – користування лісами без дотримання встановленого законом порядку з метою найбільш повного використання корисних властивостей лісу для задоволення виробничих і побутових потреб людей без одночасного збереження і поліпшення лісів. Лісокористування регулюється лісовим законодавством;

– полювання і мисливське господарство – один зі способів використання людьми природних багатств тваринного світу; тому під полюванням слід розуміти не тільки добування диких звірів і птахів різними знаряддями, але й перебування громадян у межах мисливських угідь, (тобто в місцях перебування диких тварин), поза дорогами загального користування з собаками, рушницями, капканами й іншими засобами і знаряддями для добування звірів і птахів.

Негативні наслідки діяльності військ соціально-політичного характеру можна спостерігати, розглядаючи заходи щодо нагляду за безпечним веденням робіт і умовами професійної діяльності, а також питання охорони правопорядку в специфічних умовах військової служби.

Нагляд за безпечним веденням робіт здійснюють спеціально вповноважені на те державні органи й інспекції, що не залежать у своїй діяльності від адміністрації підприємств, установ, організацій та їхніх вищих органів. Такими органами є: Державна служба з питань праці України (далі – Держпраці), Державна інспекція з енергетичного нагляду за режимами споживання електричної і теплової енергії (далі – Держенергонагляду), Державна інспекція ядерного регулювання України (далі – Держатомрегулювання), Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (далі – Держпродспоживслужба) – правонаступниця Держсанпіднагляду, Державний пожежний нагляд (у складі Державної служби з надзвичайних ситуацій).

Органи Держенергонагляду слідкують за проведенням безпечних заходів з обслуговування електричних і теплових установок. Вони здійснюють контроль за дотриманням підприємствами, міністерства-

ми і відомствами правил будови електричних установок, правил технічної експлуатації електричних і теплових установок, правил користування електричною і тепловою енергією. Посадові особи Держенергонагляду мають право давати обов'язкові розпорядження з питань безпечного ведення робіт, здійснювати контроль за своєчасною перевіркою знань з охорони праці, безпеки персоналу, який обслуговує електричні і тепловикористовуючі установки тощо.

Органи Держатомрегулювання здійснюють нагляд за безпечним веденням робіт на об'єктах атомної енергетики, включаючи атомні станції будь-якого призначення, експериментальні, дослідницькі та матеріаловмісні ядерні реактори, а стосовно ядерної безпеки – також на атомних енергетичних установках суден та інших плавучих засобів цивільного призначення. Держатомрегулюванню надані права давати обов'язкові розпорядження посадовим особам підконтрольних підприємств про припинення робіт, що ведуться з порушенням правил, норм та інструкцій із безпеки в атомній енергетиці: право опечатувати місця робіт або обладнання; притягувати встановленим порядком посадових осіб до адміністративної відповідальності; надавати подання керівникам міністерств, відомств, підприємств про звільнення за встановленим порядком від займаних посад відповідальних осіб або позбавлення їх прав на технічне керівництво роботами.

Державний нагляд за дотриманням на підприємствах гігієнічних норм, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил здійснюється *органами й установами Держпродспоживслужби*. Органи Держпродспоживслужби здійснюють нагляд за дотриманням санітарно-гігієнічних норм як при проектуванні, будівництві, реконструкції, зміні профілю і технології виробництва, так і при експлуатації й утриманні підприємств. Вони розглядають проекти нових технологічних процесів, видів обладнання, приладів і робочих інструментів, котрі можуть впливати на здоров'я людей, надають обов'язкові розпорядження про проведення санітарних заходів, мають право забороняти в необхідних випадках експлуатацію виробничих об'єктів при незадовільному санітарному стані, накладати на винних посадових осіб штрафи тощо.

Органи Державного пожежного нагляду здійснюють контроль за дотриманням міністерствами, відомствами, підприємствами, посадовими особами і громадянами правил і норм, спрямованих на запобігання пожеж, забезпечення безпеки людей на випадок виникнення

пожежі, забезпечення господарських об'єктів засобами протипожежного захисту, протипожежною технікою та ін. Органи державного пожежного нагляду мають право давати обов'язкові розпорядження посадовим особам і громадянам про усунення порушень правил пожежної безпеки, накладати відповідно до чинного законодавства штрафи на посадових осіб за порушення правил пожежної безпеки, забороняти експлуатацію окремого приміщення, призупиняти роботу виробничої ділянки або агрегату, якщо це не призведе до припинення функціонування підприємства в цілому.

Органи прокуратури здійснюють вищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів, зокрема трудового законодавства і правил охорони праці. Громадський контроль за дотриманням законодавства про працю і правил охорони праці здійснюють профспілки. Посадові особи, котрі винні в порушенні законодавства про працю і правил охорони праці та/або в забороні діяльності профспілок, несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, карну відповідальність у порядку, встановленому законодавством.

Негативні наслідки соціально-політичного характеру, обумовлені діяльністю військовослужбовців, можуть мати місце в таких випадках:

- у зв'язку з виготовленням або збутом наркотичних та інших сильнодіючих і/або отруйних речовин;
- у разі незаконного носіння, зберігання, придбання, виготовлення або збуту зброї, боєприпасів, вибухових речовин;
- у разі зараження захворюванням на СНІД та венеричні хвороби;
- у разі порушення національної або расової рівноправності;
- у разі зловживання владою або службовим становищем;
- у результаті перевищення влади або службових повноважень.

Під виготовленням наркотичних та інших сильнодіючих і отруйних речовин треба розуміти процес їхнього одержання будь-яким способом і в будь-якій кількості (одержання їх при переробці природної і штучної сировини і напівфабрикатів під час змішування різних, як правило, неотруйних, речовин або збільшення процентного вмісту речовини в лікарському препараті в результаті очищення його від домішок, а також перетворення одних речовин в інші шляхом хімічних реакцій).

Збут наркотичних та інших сильнодіючих і отруйних речовин припускає будь-яку форму передачі зазначених речовин іншій особі (продаж, дарування, обмін, сплату боргу, давання в борг тощо).

Незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення або збут зброї, боєприпасів або вибухових речовин є карним злочином. Слід зазначити, що особливо шкідлива вогнепальна зброя, що діє шляхом виштовхування заряду (кулі, дробу та ін.). До неї належать гвинтівки, карабіни, автомати, пістолети, а також малокаліберна зброя як заводського, так і кустарного виробництва, (зокрема обрізи), тобто придатна для застосування за призначенням або здатна бути приведеною у відповідний стан після посильного ремонту (наприклад, учбова гвинтівка із розчаленим отвором у стволі, який можна запаяти, заклепати тощо). Не визнаються вогнепальною зброєю пневматичні рушниці, сигнальні, стартові, газові пістолети, ракетниці, піротехнічні патрони, навчальні авіабомби з димовими патронами.

До боєприпасів належать засоби, що використовуються для здійснення стрільби або бомбометання (снаряди, міни, гранати, патрони тощо).

Зберіганням зброї, боєприпасів і вибухових речовин вважається володіння ними незалежно від місця зберігання (під час носіння/зберігання при собі в кишені, за поясом тощо; при збуті/відчуженні, тобто при продажу, обміні, даруванні тощо).

Передбачена також кримінальна відповідальність за носіння, виготовлення або збут кинджалів, фінських ножів або іншої холодної зброї без відповідного дозволу, за винятком тих місцевостей, де холодна зброя є приналежністю національного костюма або пов'язана з мисливським промислом.

Зараження захворюванням на СНІД є злочином, який полягає у свідомому зараженні зазначеним захворюванням шляхом статевих стосунків або іншими діями (наприклад, недостатньою стерилізацією медичних інструментів, здаванням крові особою, хворою на СНІД, як донором, передачею наркоманом, що знає про наявність у нього СНІДу, шприця іншій особі та ін.). Зараження венеричною хворобою – злочин, що полягає в свідомому зараженні іншої особи через статеві стосунки.

Порушення національної або расової рівноправності – злочин, що полягає у пропаганді або агітації расової або національної ворожнечі, у прямому або непрямому обмеженні прав або встановленні прямих

або непрямих переваг громадян залежно від їх расової або національної належності. Небезпека цього злочину обумовлена тим, що він може підірвати расову і національну рівноправність і тим самим морально-політичну єдність народу. Під пропагандою расової або національної ворожнечі розуміється систематичне розповсюдження ідей шовіністичного або націоналістичного змісту серед невеликого кола осіб. Агітація полягає в поширенні зазначених ідей серед значної частини населення.

Зловживання владою або службовим становищем – посадовий злочин, вчинений посадовою особою з використанням службового становища або порушення конкретних службових обов'язків, що заподіює істотну шкоду державним або суспільним інтересам або правам та інтересам громадян.

Перевищення влади або службових повноважень – злочин, суспільна небезпека якого виявляється в тому, що посадова особа порушує правильну діяльність державного апарату, дискредитує його в очах народу. Кримінальна відповідальність передбачається за кваліфіковані види перевищення влади або службових повноважень. До них належать перевищення влади або службових повноважень, що супроводжувалося насильством, застосуванням зброї або образливими для достоїнства особи потерпілого діями.

Контрольні завдання і запитання

1. Назвіть можливі дії військ, які призводять до негативних наслідків соціально-економічного характеру.
2. Назвіть можливі дії військ, які призводять до негативних наслідків екологічного характеру.
3. Які органи здійснюють нагляд за безпечним веденням робіт?
4. У зв'язку з якими діями можливі негативні наслідки соціально-політичного характеру?

Організаційні та правові основи безпеки військової діяльності

2.1. Законодавчі та нормативні акти з питань безпеки військової діяльності та відповідальність за їх порушення

Питання забезпечення безпеки діяльності людини (і військово-службовців зокрема) достатньо повно викладені у Конституції України, законах та інших нормативних актах [11, 19, 20, 24, 32].

Права, які гарантовані Конституцією України:

Ст. 43. Кожен має право на належні безпечні умови праці. Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їх здоров'я роботах забороняється.

Ст. 45. Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості в нічний час.

Ст. 46. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності.

Ст. 50. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Питання безпеки військової діяльності регламентовані досить детально в таких напрямках:

- безпечне поводження з озброєнням і військовою технікою (далі – ОВТ), технічними об'єктами й інженерними спорудами;
- охорона праці;
- охорона природного середовища;

– дотримання правопорядку при виконанні обов’язків військової служби, що впливає на соціально-економічні, соціально-політичні відносини в суспільстві та на екологію навколишнього середовища.

Діяльність військовослужбовців при поводженні з ОВТ, технічними засобами на технічних об’єктах і в інженерних спорудах регламентується експлуатаційною документацією на зразки ОВТ, що розробляються конструкторами на основі документів органів Мінпромполітики, Держбуду, Міністерства інфраструктури, а також регламентуючих документів Міністерства Оборони та Державної спеціальної служби транспорту з вказаних питань.

Дотримання військовослужбовцями вимог охорони праці регламентується Законом «Про охорону праці» за № 2694-12, «Кодексом законів про працю» (далі – КЗпП) [19].

У Законі України «Про охорону праці» визначається:

- реалізація права працівників на охорону їх життя і здоров’я в процесі трудової діяльності, гарантії прав на охорону праці, пільги та компенсації за важкі та шкідливі умови праці;
- регулювання відносин між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;
- встановлення єдиного порядку організації охорони праці в Україні.

Відшкодування шкоди, заподіяної будь-якій особі внаслідок ушкодження здоров’я або у разі смерті працівника здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (документ за № 1105-XIV у поточній редакції від 25.07.18).

«Кодекс законів про працю України» [19] – основа трудового законодавства. Він визначає поняття колективного та трудового договорів, порядок витрачання фонду охорони праці, тривалість робочого часу, права на відпустки та їх види, порядок нормування та оплати праці, відповідальність працівників за порушення норм і правил з охорони праці.

До інших нормативних документів, якими користуються військовослужбовці, належать:

- Державні будівельні норми (далі – ДБН);

- Державні стандарти України та галузеві стандарти підприємств у галузі безпеки праці;
- Державні санітарні правила і норми;
- Правила, положення, інструкції.

Забезпечення безпеки діяльності військовослужбовців, а також службовців – щонайперший обов’язок командирів і начальників усіх рівнів. І в цьому питанні керівними документами, крім вище розглянутих, є Статути Збройних Сил України (далі – Статути), настанови, накази і директиви командування. Статут є зведеним документом військових законів, що направлені на забезпечення безпеки їх діяльності (в кн. «Статути Збройних Сил України», Київ, 2015).

У Статуті визначені права і функціональні обов’язки посадових осіб щодо забезпечення заходів безпеки. Так, командир частини зобов’язаний вживати заходи з попередження злочинів і нещасних випадків, особисто брати участь в розслідуванні катастроф й інших випадків, що пов’язані із загибеллю людей або тих, що спричинили інші важкі наслідки. Він планує заходи безпеки і здійснює контроль за їх виконанням під час роботи з озброєнням, бойовою та іншою технікою і боєприпасами при проведенні занять, стрільби і навчань.

У Статуті внутрішньої служби ЗС України визначається, що збереження здоров’я військовослужбовців досягається шляхом дотримання санітарно-гігієнічних норм і проведення профілактичних і протиепідемічних заходів, а також постійним медичним контролем за станом здоров’я особового складу. З метою визначення фізичного розвитку і стану здоров’я двічі на рік проводиться медичне обстеження всього особового складу. Крім того, з метою спостереження за станом здоров’я проводяться медичні огляди.

Статут гарнізонної і вартової служби регламентує організацію і порядок несення відповідних служб, а саме: визначає порядок зберігання зброї в караулах, послідовність її заряджання (розряджання), обов’язки і зміну вартових, застосування ними зброї.

Крім того, правила техніки безпеки в ході навчання військ (сил) і при проведенні різних робіт визначені в наказах Голови Адміністрації Держспецтрансслужби.

Порядок організації і проведення бойових стрільб на полігонах і військових стрільбищах визначається «Курсом стрільб», (затверджений Наказом МВС України від 07.09.2011 за № 658). У цьому

документі визначено порядок дій особового складу зі зброєю, спрямований на забезпечення безпеки військовослужбовців.

Таким чином, поведінка військовослужбовців і порядок їх дії в екстремальних і звичайних ситуаціях визначається законодавством України, законодавством у сфері військової діяльності, статутами, настановами і наказами командирів, які спрямовані на збереження життя та здоров'я і забезпечення безпеки життєдіяльності особового складу.

Дотримання військовослужбовцями вимог щодо охорони природи регламентується законами з охорони природного середовища. Виконання обов'язків військової служби у повсякденній діяльності військ (сил), що може вплинути на соціально-економічні і соціально-політичні відносини в суспільстві, регулюється законами з охорони правопорядку, військовими статутами і наказами відповідних командирів.

Діяльність військовослужбовців при управлінні бойовою й іншою технікою, поводженні зі зразками ОВТ, технічними засобами, а також безпечна експлуатація технічних об'єктів, інженерних споруд регламентується наступними нормативними документами:

- інструкціями з експлуатації, правилами безпечної експлуатації, правилами пожежної безпеки й ін.;
- Державними будівельними нормами, правилами грозозахисту і вітрозахисту, правилами пожежної безпеки та ін.;
- правилами руху (під час перевезення залізничним транспортом, повітряного транспортування), зокрема у складних погодних умовах (туман, дощ), у темний час доби, у важкодоступних районах (гірських, лісисто-болотистих, пустинних), правилами перевезення вантажів морським і річковим транспортом і правилами судноводіння в районах заток і острівних зон, правилами пілотування в складних метеоумовах.

Відповідно до завдань, які вирішує Держспецтрансслужба, та за Постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. № 1374 «Про державний нагляд за безпечним веденням робіт особами, які проходять військову службу в Державній спеціальній службі транспорту», на підрозділ державного нагляду за охороною праці Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту (сектор) покладаються повноваження зі здійснення державного нагляду за безпечним веденням робіт особами, які проходять військову службу

в Адміністрації, об'єднаних загонах, окремих загонах, підрозділах охорони, органах забезпечення, у навчальному центрі, закладах, на підприємствах та в установах, що входять до складу Служби.

Наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 28.09.2010 № 711 введено в дію «Положення про орган державного нагляду за охороною праці Державної спеціальної служби транспорту», в якому визначається, що сектор державного нагляду за охороною праці Державної спеціальної служби транспорту реалізує державну політику в галузі охорони праці в Адміністрації Держспецтрансслужби, об'єднаних загонах, загонах, окремих загонах, підрозділах охорони, органах забезпечення, навчальному центрі, закладах, на підприємствах та в установах, що входять до складу Держспецтрансслужби, а також здійснює контроль за їх діяльністю щодо виконання ними правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на збереження життя і здоров'я працівників та осіб, які проходять військову службу (далі – особовий склад), вивчає та аналізує умови їх праці та служби [20].

Орган державного нагляду за охороною праці Держспецтрансслужби відповідно до угоди з Центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці здійснює:

- державний нагляд і внутрішньовідомчий контроль за дотриманням вимог законодавства з питань безпечного ведення робіт і охорони праці особовим складом;
- технічний нагляд за безпечною експлуатацією і технічним станом вантажопідіймальних кранів, підйомників, парових і водогрійних котлів, посудин, які працюють під тиском, трубопроводів пари і гарячої води, іншої техніки та матеріально-технічних засобів військового та спеціального призначення, що належать Держспецтрансслужбі.

Поряд з цим Головою Адміністрації Держспецтрансслужби видано ряд розпорядних документів з питань безпеки військової діяльності:

1. Наказ від 09.12.2005 р. № 379, яким затверджено «Положення про службу охорони праці», що визначає основні завдання служби охорони праці, функції сектору охорони праці, права працівників служби охорони праці, організацію роботи служби охорони праці та відповідальність за порушення вимог цього положення.

2. Наказ від 07.09.2006 р. № 243, яким затверджено «Положення про організацію роботи з охорони праці у системі Державної спеціальної служби транспорту», де визначено, що робота з охорони праці у підрозділах спрямована на безумовне забезпечення гарантованих Законом України «Про охорону праці» прав особового складу; відповідно до цього така робота складається:

- зі створення служб охорони праці у підрозділах Державної спеціальної служби транспорту згідно з «Положенням про службу охорони праці Адміністрації Держспецтрансслужби», затвердженим 28.09.2010 за № 711, на які покладаються такі завдання;

- розробки і затвердження передбачених нормативно-правовими актами з охорони праці посадових інструкцій для осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань з охорони праці, а також інструкцій з охорони праці для іншого особового складу;

- створення постійно діючих комісій з питань охорони праці та організації їх роботи;

- з організації навчання особового складу з питань охорони праці;

- розробки та реалізації комплексних організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів, спрямованих на поліпшення умов праці;

- впровадження на виробництві позитивного досвіду з охорони праці, прогресивних технологій, засобів механізації та автоматизації виробництва;

- забезпечення своєчасного усунення причин та умов, що сприяють нещасним випадкам або професійним захворюванням;

- проведення лабораторних досліджень умов праці та атестації робочих місць;

- постійного контролю за дотриманням вимог нормативно-правових актів з охорони праці при виконанні робіт;

- пропаганди безпечних методів виконання робіт.

3. Наказ від 06.06.2011 р. № 124, яким затверджено «Положення про проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в підрозділах Держспецтрансслужби», що визначає порядок дій при організації навчання, перевірки знань та розробки інструктажів з питань охорони праці державних службовців, працівників та військово-службовців у підрозділах Державної спеціальної служби транспорту (у процесі повсякденної діяльності) з метою реалізації системи безпе-

першого навчання особового складу з питань охорони праці, надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і визначення правил поведінки у разі виникнення аварій (для всіх підрозділів Держспецтрансслужби).

Крім розпорядних документів з питань безпеки військової діяльності Адміністрацією Служби видані відповідні методичні рекомендації. У методичних рекомендаціях надаються основні напрямки роботи командирів (начальників) усіх рівнів щодо проведення комплексу попереджувально-профілактичних заходів з недопущення травмування особового складу під час виконання службово-бойових завдань, занять з бойової та спеціальної підготовки, експлуатації, обслуговування та ремонту озброєння і техніки, виконання господарчих робіт та інших видів діяльності військовослужбовців (службовців).

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» за порушення законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань, винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно із законом.

Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців та працівників Збройних Сил України полягає в накладанні на винного працівника дисциплінарного стягнення. Відповідно до ст. 147 КЗпП встановлено такі дисциплінарні стягнення: догана, звільнення з роботи. Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій військовослужбовців (працівників) й інші дисциплінарні стягнення. Право накладати дисциплінарні стягнення має орган, який користується правом постанови на облік (прийняття на роботу) військовослужбовців (працівників), а також органи вищого рівня.

Дисциплінарне стягнення може бути накладене за ініціативи органів, що здійснюють державний і громадський контроль за охороною праці. За кожне порушення може бути застосоване лише одне дисциплінарне стягнення. При обранні виду стягнення керівник повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненої провини і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено провину, попередні заслуги і службу військовослужбовця (роботу працівника).

Дисциплінарне стягнення накладається керівником (командиром) безпосередньо після виявлення провини, але не пізніше одного місяця з цього дня, не враховуючи звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення провини. До застосування дисциплінарного стягнення керівник (командир) повинен отримати від порушника письмове пояснення. Якщо той не надав такого пояснення у визначений термін, то дисциплінарне стягнення може бути накладене на порушника на основі наявних матеріалів. Стягнення оголошується в наказі або розпорядженні, про його накладання військовослужбовець (працівник) повідомляється під розпис.

Якщо протягом року з дня накладання дисциплінарного стягнення працівник (порушник) не був підданий новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення. Протягом дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються.

Адміністративна відповідальність накладається на посадових осіб, винних у порушеннях законодавства про охорону праці, у вигляді грошового штрафу. Право накладати адміністративні стягнення з причин, зазначених у Законі України «Про охорону праці» (затв. Постановою № 2695 від 14.10.92), мають службові особи Держпраці України. Розміри та види штрафів, що можуть бути накладені службовими особами Держпраці, визначаються чинним законодавством. Максимальний розмір штрафу не може перевищувати 5 % місячного обсягу заробітної плати юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства працює за наймом. Адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку.

Матеріальна відповідальність передбачає відповідальність як військовослужбовців (працівників), так і їх керівників. У ст. 130 КЗпП зазначається, що працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству (установі) через порушення покладених на них обов'язків, зокрема й внаслідок порушення вимог охорони праці. Матеріальна відповідальність встановлюється лише за пряму дійсну шкоду і за умови, що така шкода заподіяна підприємству або установі певними протиправними діями (бездіяльністю) працівника (військовослужбовця, командира). Ця відповідальність, як правило,

обмежується певною частиною заробітку працівника і не повинна перевищувати повного розміру заподіяної шкоди. Матеріальна відповідальність може бути накладена незалежно від притягнення працівника (військовослужбовця) до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності. Керівник несе матеріальну відповідальність за заподіяну працівникові шкоду, незалежно від наявності вини, якщо не доведе, що ця шкода заподіяна внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Кримінальна відповідальність накладається, якщо порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці спричинило небезпеку для життя або здоров'я громадян. Суб'єктом кримінальної відповідальності з питань охорони праці може бути будь-яка службова особа підприємства, військової частини, установи, організації, незалежно від форм власності, а також громадянин (згідно з «Положенням про службу охорони праці Адміністрації» [20]) – командир, власник підприємства чи вповноважена ними особа. Кримінальна відповідальність визначається в судовому порядку.

2.2. Порядок та умови призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі, поранення чи інвалідності військовослужбовців

Конституція України, закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання», «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (див. в журн. «Відомості Верховної Ради України (ВВР)», 1999, № 46–47, ст. 403 та 1998, № 23, с. 121 відповідно) у випадку втрати працездатності визначають правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві або у разі професійного захворювання, що призвели до втрати працездатності або загибелі застрахованих на виробництві, під час проходження служби (далі – страхування від нещасного випадку).

Страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою

якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх військової (трудової) діяльності.

Завданнями страхування від нещасного випадку є:

- проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, що викликані умовами праці (служби);

- відновлення здоров'я та працездатності потерпілих, що втратили його під час служби в Збройних Силах України, на виробництві (від нещасних випадків або професійних захворювань);

- відшкодування матеріальної допомоги внаслідок моральної шкоди застрахованим і членам їх сімей.

Для військовослужбовців крім Конституції України та «Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку» та відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (в журн. «Відомості Верховної Ради України (ВВР)», 1999, № 46, 47, ст. 403), у порядку, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2013 № 975 «Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві», встановлено виплату одноразової грошової допомоги у разі загибелі, поранення чи інвалідності військовослужбовців.

Відповідно до «Порядку та умови призначення і виплати одноразової грошової допомоги», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 травня 2008 р. № 499, виплата призначається у разі загибелі (смерті), поранення (контузії, травми або каліцтва) чи інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори або у випадку інвалідності звільнених з військової служби (зборів) осіб.

У разі загибелі (смерті) під час виконання обов'язків військової служби військовослужбовця, який перебував на кадровій військовій службі або проходив військову службу за контрактом, військовослужбовця строкової військової служби, військовозобов'язаного чи

резервіста, призваного на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві сім'ї загиблого (померлого), а в разі її відсутності – його батькам та утриманцям – виплачується одноразова грошова допомога:

- сім'ї загиблого (померлого) військовослужбовця строкової служби, а в разі її відсутності – його батькам та утриманцям – у розмірі десятирічного максимального посадового окладу за першим тарифним розрядом, передбаченим для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом;

- сім'ї загиблого (померлого) військовозобов'язаного чи резервіста, який був призваний на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, а в разі її відсутності – його батькам та утриманцям – у розмірі десятирічного грошового забезпечення зазначеного військовозобов'язаного чи резервіста, виходячи з його окладу за військовим званням у запасі або з його максимального окладу за посадою, яку він займав у запасі;

- сім'ї загиблого (померлого) військовослужбовця, який перебував на кадровій військовій службі або проходив військову службу за контрактом, а в разі її відсутності – його батькам та утриманцям – у розмірі десятирічного грошового забезпечення зазначеного військовослужбовця за його останньою посадою, яку він займав на день загибелі (смерті), виходячи з його посадового окладу, окладу за військовим званням, щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавок, доплат, винагород, які мали постійний характер, премій), одноразових додаткових видів грошового забезпечення).

Одноразова грошова допомога виплачується рівними частками всім особам, які мають право на її одержання. У разі відмови однієї з осіб від одержання одноразової грошової допомоги її частка розподіляється між іншими особами, які мають на неї право.

Одноразова грошова допомога виплачується:

- 1) військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової служби), військовозобов'язаним чи резервістам, які призвані на навчальні або перевірочні та спеціальні збори, проходять службу у військовому резерві, у разі поранення (контузії, травми або каліцтва) без встановлення групи інвалідності, яке отримане ними під час виконання обов'язків військової служби, залежно від ступеня втрати

працевдатності – у розмірі, що визначається у відсотках 20-місячного грошового забезпечення;

2) військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової служби) – у разі настання інвалідності в період проходження військової служби та особам, звільненим із військової служби, у разі настання інвалідності не пізніше ніж через три місяці після звільнення з такої служби чи після закінчення зазначеного строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період її проходження, – у розмірі:

- 27-місячного грошового забезпечення – інвалідам I групи;
- 24-місячного грошового забезпечення – інвалідам II групи;
- 20-місячного грошового забезпечення – інвалідам III групи;

а у разі настання інвалідності внаслідок виконання обов'язків військової служби – у розмірі:

- 33-місячного грошового забезпечення – інвалідам I групи;
- 30-місячного грошового забезпечення – інвалідам II групи;
- 27-місячного грошового забезпечення – інвалідам III групи;

3) військовозобов'язаним чи резервістам, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори або проходять службу у військовому резерві – у разі інвалідності, що настала в період проходження зазначених зборів, служби у військовому резерві або не пізніше ніж через три місяці після закінчення зборів, служби у військовому резерві або внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце в період проходження таких зборів або служби у військовому резерві і залежно від ступеня втрати працевдатності – грошова допомога виплачується у розмірі, що визначається у відсотках від 12-місячного грошового забезпечення, а у разі настання інвалідності внаслідок виконання обов'язків військової служби залежно від ступеня втрати працевдатності у розмірі, що визначається у відсотках від 33-місячного грошового забезпечення;

4) військовослужбовцям строкової служби у разі поранення (контузії, травми або каліцтва) без встановлення групи інвалідності, яке отримане ним під час проходження військової служби, чи в разі настання інвалідності під час проходження військової служби, та особам, звільненим зі строкової військової служби, – у разі настання інвалідності не пізніше ніж через три місяці після звільнення з такої служби внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період її проходження та залежно від ступеня втрати працевдат-

ності, – у розмірі, що визначається у відсотках від десятирічного грошового забезпечення.

Виплата одноразової грошової допомоги здійснюється в порядку черговості відповідно до дати подання документів.

Виплата одноразової грошової допомоги працівникові (військовослужбовцю) або членам його сім'ї – одноразова грошова допомога по втраті працездатності або загибелі працівника (військовослужбовця) – не проводиться, якщо загибель (смерть), поранення (контузія, травма або каліцтво), інвалідність сталися у зв'язку з вчиненням військовослужбовцем, військовозобов'язаним чи резервістом злочину чи адміністративного правопорушення або є наслідком вчинення ним дій у стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння, або навмисного заподіяння собі тілесного ушкодження, а також порушення Положень «Кодексу України про адміністративні правопорушення» (далі – КупАП, у поточній ред. від. 17.09.18), «Кримінально-процесуального кодексу України № 4651-17» (далі – КпКУ, див. у журн. «Відомості Верховної ради України, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13. ст. 88) й інших нормативних і законодавчих актів і відповідних статей вказаних документів, а саме:

– **«Кодексу України про адміністративні правопорушення».** При порушенні правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів і інших положень вказаного кодексу, внаслідок порушень яких були спричинені втрата працездатності або загибель працівника (військовослужбовця).

– **«Кримінально-процесуального кодексу України».** При вчиненні особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом, а також при порушенні встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, якщо вони спричинили виникнення пожежі, котрою заподіяно шкоду здоров'ю людей або майнову шкоду у великому розмірі, або загибель людей, або інші тяжкі наслідки.

– **Закону України «Про охорону праці»³:**

Ст. 271. Порушення вимог законодавства про охорону праці:

³ Про охорону праці: офіційний текст: за станом на 08.07.2010. [Текст] – Київ: Парламентське видавництво, 2010. – 28 с. – (Закони України).

1. Порухення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого або викликало загибель.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки;

Ст. 272. Порухення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою:

1. Порухення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві особою, яка зобов'язана їх дотримуватися, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки;

Ст. 287. Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації.

– **Статутів Збройних Сил України.** У разі порушення Статутів Збройних Сил України, законодавства під час виконання військового обов'язку й несення військової служби умисно чи з необачності, внаслідок порушень яких були спричинені: втрата працездатності або загибель працівника (військовослужбовця) та залежно від характеру вчиненого правопорушення чи провини військовослужбовці несуть юридичну відповідальність згідно з законом.

Накладення дисциплінарного стягнення, притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності не звільняє військовослужбовця від цивільно-правової (матеріальної) відповідальності.

Ст. 15. Відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень – розповсюджується на військовослужбовців, на призваних на збори військовозобов'язаних громадян, а також на осіб рядового і командного складу.

Ст. 414. Порухення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення – визначає відповідальність за порушення правил поводження зі зброєю, а також із боєприпасами, вибуховими, радіоактив-

ними та іншими речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку.

Ст. 418. Порухення статутних правил вартової служби чи патрулювання – передбачає відповідальність за наступне:

1. Порухення статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання, що спричинило тяжкі наслідки, для запобігання яким призначено дану варту (вахту) чи патрулювання;

2. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

Контрольні завдання і запитання

1. Якими нормативними документами та в яких напрямках визначені питання забезпечення безпеки військової діяльності?
2. Якими нормативними документами регламентується діяльність військовослужбовців при поводженні зі зразками ОБТ та їх окремими елементами?
3. Назвіть основний документ, що регламентує діяльність військовослужбовців щодо дотримання заходів безпеки під час виконання службово-бойових завдань, під час бойової підготовки та виконання господарських робіт.
4. Назвіть види відповідальності, що передбачені Законодавством у разі порушення встановлених заходів безпеки.
5. Доповісти про види відповідальності військовослужбовців за вчинення адміністративного правопорушення.
6. Доповісти про види відповідальності громадян за порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм.
7. Доповісти про види відповідальності, які передбачені «Кримінальним кодексом України» за порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.
8. Доповісти про види відповідальності, які передбачені «Кримінальним кодексом України» за порушення вимог законодавства про охорону праці.
9. Доповісти про види відповідальності, які передбачені «Кримінальним кодексом України» за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

10. Доповісти про види відповідальності, які передбачені «Кримінальним кодексом України» за випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації.
11. Доповісти про види відповідальності, які передбачені «Кримінальним кодексом України» за порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення.
12. Доповісти про види відповідальності, які передбачені «Кримінальним кодексом України» за порушення Статуту гарнізонної і вартової служби.
13. Доповісти про види відповідальності, які передбачені Статутами ЗС України за порушення правил військової поведінки, порушення правил безпеки, зокрема й у варті.
14. Доповісти про порядок дій та заходи безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю і боєприпасами під час несення служби і виконання бойових завдань.

2.3. Основні відомості та поняття про військовий травматизм

Поняття про травматизм. Згідно з ДСТУ 2293:2014 «*травма* – це порушення анатомічної цілісності організму людини або його функцій внаслідок дії чинників зовнішнього середовища» (див. п. 4.32). Термін «травма» – поняття конкретне, яке пояснює причину та характер пошкодження. *Травматизм* – сукупність пошкоджень, що виникли в певної групи людей у певний період часу.

Травматизм у військовослужбовців називається *військовим травматизмом* і має свої особливості, які обумовлені характером завдань, що виконуються, як під час повсякденної діяльності військ, так і під час виконання службово-бойових завдань.

Бойовий травматизм являє собою, за визначенням М. І. Пирогова, «травматичну епідемію»⁴, і є предметом спеціального вивчення.

⁴ див. у кн. П. М. Полушкін, «Посібник до вивчення курсу «Історія медицини», Дніпропетровськ, 2016, с. 103.

Військовим травматизмом мирного часу називається сукупність пошкоджень (травм), які виникли в певній групі військовослужбовців за обмежений період часу та обумовлені повсякденною діяльністю військ і побутом військовослужбовців.

Причини травм. Практика доводить, що профілактику травматизму можна здійснювати за умови встановлення всіх обставин і, особливо, причин травм. Виявлення справжньої причини нещасного випадку, в основному, визначає заходи командування, спрямовані на профілактику травматизму. Основні причини травм у військовослужбовців такі:

- порушення правил охорони праці;
- недоліки в організації робіт та в методиці проведення занять;
- відсутність інструктажу або нечітке його проведення;
- порушення правил дорожнього руху, зокрема правил перевезення людей та вантажів;
- порушення положень Статутів ЗС України;
- відсутність контролю за військовослужбовцями строкової служби в особистий час;
- вживання алкоголю.

Слід пам'ятати, що передумовою підвищеного травматизму можуть служити погані умови проживання, хворобливий стан військовослужбовця чи його перевтома, незадовільні санітарно-гігієнічні умови праці та побуту (підвищений гамір, недостатня освітленість та вентиляція приміщень, нераціональне планування робіт, занять).

Ступені важкості травм. За ступенем важкості виділяють травми: легкого, середнього, важкого ступенів та надзвичайно важкого ступеню. При визначенні ступеню важкості травм враховується стан хворого, строки його стаціонарного та амбулаторного лікування і відновлення працездатності.

До травм *легкого ступеню* належать пошкодження, які потребують лікування в медпункті частини до 10 діб.

До травм *середнього ступеню* належать пошкодження, які вимагають лікування потерпілого у лікарні чи шпиталі до 30 діб з наступним наданням йому відпочинку при частині на 10–15 діб з відвідуванням занять.

Потерпілі з травмами *важкого ступеню* потребують стаціонарного лікування більш 30 діб з послідуочим експертним вирішенням про придатність до військової служби або про необхідність відпустки по хворобі.

Травми *надзвичайно важкого ступеню* супроводжуються пошкодженням життєво важливих органів, великих суглобів, відкритими переломами великих трубчатих кісток. До них також належать поєднані, комбіновані та численні травми. Лікування таких потерпілих закінчується, як правило, зміною ступеню придатності їх до військової служби або їх звільненням.

Травматизм під час бойової підготовки вимагає особливої уваги, враховуючи, у більшості випадків, його важкість і негативний вплив на боєготовність частини.

Обставини виникнення травм. Травми можуть виникати внаслідок таких обставин:

- на заняттях з бойової підготовки;
- під час виконання господарських та будівельних робіт;
- під час автошляхових пригод, аварій;
- під час занять спортом та фізичною підготовкою;
- у побуті (на службі та поза службою).

Бойова підготовка військовослужбовців включає низку предметів, під час навчання з яких в нього може виникнути загроза отримати травми. Найбільш небезпечні предмети: вогнева, фізична, інженерно-технічна та тактична підготовки. Крім того, під час бойової підготовки, у ході проведення навчань передбачається здійснення маршів та пересування військ, що так само сприяє виникненню травматизму.

Травми при виконанні будівельних та господарських робіт мають місце під час навантаження та розвантаження техніки та військового майна, при поточному ремонті та будівництві житлових приміщень, складів, сховищ, під час роботи в механічних цехах, прибиранні території частини та ін.

Транспортний травматизм включає в себе пошкодження, отримані військовослужбовцями при експлуатації різних транспортних засобів.

Спортивні травми виникають під час проведення занять з фізичної підготовки, здачі норм військово-спортивного комплексу (ВСК),

під час занять у спортивних секціях, на змаганнях, тренуваннях, а також при неорганізованих заняттях спортом.

Побутові травми на службі – це пошкодження, які виникають у військовослужбовців на території частини, але такі, що не поєднані безпосередньо з виконанням ними службових обов’язків. Побутові травми поза службою – пошкодження, які отримані поза частиною і не мають зв’язку з виконанням обов’язків військової служби.

Травми у військовослужбовців мають різноманітний характер. Найбільш поширені: удари та пошкодження зв’язкового апарату, рани, рідше зустрічаються переломи кісток, вивихи та інші пошкодження суглобів. Особливу групу пошкоджень становлять мікротравми (здирання, натирання, подряпини, колоті рани), які нерідко інфікуються та ускладнюються захворюваннями шкіри.

Заходи запобігання травматизму під час бойової підготовки такі:

- постійний контроль з боку командирів, інженерно-технічного складу і медичної служби частин за виконанням положень Статуту, інструкцій під час бойової підготовки, експлуатації бойової техніки та машин;

- систематичне проведення командирами і начальниками служб занять із військовослужбовцями щодо вивчення основних правил і норм охорони безпеки у процесі бойової підготовки, експлуатації і ремонту машин, у ході виконання окремих виробничих процесів або службових завдань.

Види травматизму та заходи щодо його попередження. Залежно від умов виникнення та характеру травм розрізняють такі види травматизму:

- 1) травматизм під час занять фізичною підготовкою і спортом;
- 2) травматизм під час виконання будівельних та господарських робіт;
- 3) транспортний травматизм;
- 4) побутовий травматизм;
- 5) мікротравматизм;

Травматизм під час занять фізичною підготовкою і спортом, виконання службово-бойових завдань (далі – СБЗ) особовим складом вимагає від військовослужбовців доброї фізичної підготовки. Успішно виконувати СБЗ та вирішувати поставлені завдання можуть тільки фізично підготовлені військовослужбовці. Завданням фізичної

підготовки є формування у військовослужбовців витривалості, сили, спритності, швидкості реакції, необхідної при виконанні СБЗ, дієвих бойових навичок, зміцнення здоров'я, покращення фізичного розвитку, виховання високих морально-вольових якостей і загартовування організму.

Фізична підготовка в структурних підрозділах Держспецтранс-служби має спеціальну направленість, яка забезпечує розвиток найбільш важливих для цієї військової спеціальності фізичних, вольових, спеціальних якостей і прикладних навичок на основі різнобічної фізичної підготовки військовослужбовців.

Спортивний травматизм на заняттях з бойової підготовки в структурі травматизму займає одне з перших місць. Як не прикро, але серед керівників занять закріпилася думка, що травми під час занять фізкультурою і спортом, особливо серед таких видів, як рукопашний бій та гімнастика – неминучі. Проте досвід показує, що правильна організація спортивних занять, дотримання методик під час занять цими видами спорту дозволяє в значній мірі знизити кількість травм.

Основними причинами травм на заняттях з фізпідготовки є:

- недоліки в організації та методиці проведення занять, тренувань та змагань;
- незадовільне матеріально-технічне обладнання учбових місць для занять спортом;
- недосконалий медичний контроль за фізичним станом військовослужбовців;
- недисциплінованість військовослужбовців;
- несприятливі метеорологічні або гігієнічні умови;
- невідповідність спортивної кваліфікації військовослужбовця складності вправ, що виконуються.

Досвід засвідчує, що причинами багатьох спортивних травм є недоліки в організації спортивних занять та порушення методики їх проведення. Непослідовність у прищепленні рухових навичок, форсування навантаження, ігнорування керівниками відповідних даних медичного обстеження, а також самопочуття та настрою військовослужбовців, зневага страховкою або невірне її застосування – ось неповний перелік причин організаційного характеру, що приводять до травм.

Незадовільне матеріально-технічне обладнання є також причиною багатьох спортивних травм (несправність або зношеність спортивно-

го інвентарю, позаштатні спортивні снаряди, погана підготовленість місць проведення занять та змагань). Причинами травм також можуть бути недостатньо закріплені спортивні снаряди, тріщини в жердинах брусів, відсутність матів, погано розрівняний пісок на біговій доріжці, в ямі для стрибків та ін. Травми можуть виникати на погано підготовленому ігровому майданчику, у тісному спортивному залі, де спортивні знаряддя розміщені поряд з ігровим полем. Особливо важкі пошкодження можуть виникнути під час купання в недосліджених водоймищах, на дні яких є уламки скла, дроту, залізобетону, а також під час пірнання на мілководді.

Недостатній медичний контроль з боку командування частин (роботодавців, медичного персоналу військових частин і цивільних організацій) за фізичним станом військовослужбовців (працівників) приводить до таких порушень з боку командирів (керівників організацій, організаторів змагань):

- допуск до занять та змагань учасників без достатньо повного відновлення фізичного стану після захворювань та травм;
- участь у спортивних заходах військовослужбовців (спортсменів) з явними ознаками перевтоми;
- невідповідність фізичних навантажень ступеню підготовки спортсмена.

Недисциплінованість військовослужбовців часто веде до травм, особливо під час самостійних занять. Пошкодження, а іноді і досить серйозні травми можуть бути у разі застосування недозволених прийомів рукопашного бою та неоправданій грубості. Підніжки, поштовхи в ігрових видах спорту, невірне застосування прийомів, зокрема бойових, під час боротьби, недозволені удари можуть призвести до травмування спортсменів.

Підвищений травматизм викликають також несприятливі метеорологічні умови чи порушення санітарно-гігієнічних норм. Наприклад, проведення занять при низькій температурі та вітряній погоді може викликати відмороження; біг під час дощу чи снігопаду може призвести до падіння на слизькому ґрунті. Зневага до розминки та розігрівання перед початком заняття нерідко супроводжуються розривом зв'язок, м'язів та сухожилів.

Таким чином з метою запобігання травмам під час занять фізичною підготовкою та спортом необхідно звернути увагу на прийняття профілактичних заходів, а саме:

- необхідність дотримуватися послідовності у навчанні фізичним прийомам і діям, виділення фізично погано підготовлених військово-службовців в окремі групи з додатковим проведенням занять;

- заняття з фізичної підготовки в години масової спортивної роботи необхідно проводити під керівництвом командирів або інструкторів з фізичної підготовки;

- страхування військовослужбовців під час виконання гімнастичних, силових та інших вправ, які можуть привести до травматизму, доцільно доручати тим військовослужбовцям, які досконало знають вправу, що виконується, вміють правильно вибирати місце для проведення страхування і знають, як його проводити.

Травматизм під час виконання будівельних та господарських робіт. У повсякденній діяльності особовий склад залучається до господарських та будівельних робіт: завантажування та розвантажування майна, поточного ремонту житлових приміщень, складів, сховищ, обладнання учбових приміщень, прибирання території частини, праці на овочесховищах, в їдальні та ін.

Основні причини виникнення травм в цих випадках такі:

- власна необережність;
- погана організація робіт;
- недотримання правил охорони праці;
- низька кваліфікація військовослужбовців;
- відсутність навичок при використанні механізмів та інструментів.

Найчастіше під час будівельних та господарчих робіт спостерігаються легкі пошкодження, частіше мікротравми, але в окремих випадках мають місце і важкі пошкодження, особливо під час роботи зі станками, підйомними механізмами, електрорубанками, електроплитами. Відсутність захисних огорожень, ненадійність будівельних риштувань, несправність сходів, драбин, наявність щілин у перекриттях – так само часто призводять до травм. Отруєння технічними рідинами і токсичними речовинами можуть виникати під час фарбування приміщень лаками, фарбами, які в своїй основі мають токсичні компоненти. Ці самі речовини легко займаються і можуть викликати опіки. Причиною падіння і наступних травм іноді є слизькі покриття, підлога, що забруднена мастилами, соляркою та ін. Особливої уваги вимагають роботи, які ведуться на висоті, ремонт електромереж, покрівельні роботи, фарбування фасаду будинку, очистка покрівлі від

снігу та ін. Несправність сходів, відсутність страхових пристосувань або низька їх надійність, слизьке взуття можуть сприяти падінню працюючих з висоти і виникненню важких травм.

Газозварювальні, електрозварювальні роботи при порушенні правил охорони праці та зневажання спецодягом ведуть до опіків, травмування очей та отруєнь. Ураження електрострумом, опіки виникають внаслідок роботи на не знеструмлених механізмах та електроприладах без захисних діелектричних рукавиць. Механізація важких робіт полегшує працю, проте вона вимагає високої дисципліни та організованості, дотримання правил охорони безпеки. Недостатнє освітлення, захаращеність місць завантаження та під'їзних шляхів, невідповідність завантажувальних засобів характеру та величині вантажів, невірні та нечіткі команди – ось ті умови, під час яких можливі тяжкі травми.

Заходи запобігання травмам під час виконання будівельних та господарчих робіт такі:

- доступ до роботи на вантажопідіймальних кранах та інших механізмах тих осіб, які пройшли відповідну підготовку, мають посвідчення та добре знають правила роботи і охорони праці;
- заборона перебування під вантажем та перевезення людей на лебідках та шахтних підйомниках;
- перевірка перед початком роботи справності механізму;
- необхідність обережної роботи з інструментами і деталями – при роботі з ними вони не повинні заважати рухам того, хто працює;
- укріплення глибоких траншей щитами для запобігання обвалам;
- застосування під час електрозварювальних робіт спеціальних захисних засобів, пристосувань для очей, ізоляція місць для електрозварювання ширмами та іншими засобами, з метою виключення шкідливої дії електричної дуги на оточуючих; заземлення зварювального апарату, використання заводських електродоутримачів;
- у разі інструктажу особового складу наряду по їдальні необхідно змістовніше інструктувати осіб добового наряду, звертати увагу на утримання в справному стані кухонного інвентарю, на запобігання отриманню опіків, на належний санітарно-гігієнічний порядок на робочих місцях.

Транспортний травматизм. Від ступеню використання транспортних засобів та їх технічного стану залежить маневреність та мобільність військ, що в багатьох випадках забезпечує успіх виконання СБЗ.

У розпорядженні військ є сучасна техніка, яка використовується як при переміщенні військових частин для виконання завдань, що покладені на війська, так і в повсякденному їх житті.

Нещасні випадки, дорожньо-транспортні пригоди, що пов'язані з експлуатацією засобів пересування, розподіляються на аварії та катастрофи.

Аварія – пошкодження, збитки майна або небезпечні події техногенного характеру, зокрема з транспортними засобами, що спричиняють тілесні ушкодження людям або створюють на окремій території загрозу їх життю або здоров'ю.

Катастрофа – велика за масштабом аварія з транспортними засобами, що призвела до тяжких (або незворотних) наслідків для людей, незалежно від пошкодження транспортного засобу.

Під час пересування військ на автомобілях та бойовій техніці головними причинами травм можуть бути:

- несправність матеріальної частини транспортного засобу;
- недостатнє знання особливостей рельєфу передбаченого маршруту руху;
- відсутність досвіду та навичок водіння автомобілем, зокрема у складі колони;
- незнання водіями або старшими машин умовних сигналів та команд, що регулюють рух колони;
- недостатня навченість водіїв щодо управління транспортними засобами;
- порушення правил розміщення особового складу під час перевезень;
- порушення водіями правил дорожнього руху та дисципліни маршруту (перевищення швидкості, подвійний обгін, сон за кермом, вживання алкоголю).

Необхідно мати на увазі, що водії повинні бути дуже уважними в обставинах, що сприяють дорожньо-транспортним пригодам: під час несприятливих температурних умовах, тумані, ожеледиці, складному рельєфі місцевості, інтенсивному русі на дорозі та ін.

Причинами травм під час перевезень військовослужбовців залізничним транспортом є:

- посадка та вихід із вагонів до подачі сигналу чи команди;
- порушення правил розміщення особового складу (на підлозі вагонів, у переходах);

– знаходження військовослужбовців на платформах, гальмових майданчиках, дахах вагонів, у транспортних засобах, які знаходяться на платформах;

– ходіння по залізничній колії;

– порушення правил техніки безпеки під час навантаження та розвантаження майна.

Травми під час катастроф носять, як правило, важкий характер і часто пошкодження отримують декілька чоловік. Особливу небезпеку становлять водії в нетверезому стані чи під дією препаратів, що збуджують або пригнічують нервову систему (навіть у тих випадках, коли вони приймалися напередодні).

Побутовий травматизм. До побутових травм належать пошкодження, які безпосередньо не стосуються виконання військовослужбовцями своїх обов'язків. Побутові травми на службі – це пошкодження, які отримують військовослужбовці в особистий час (падіння на території частини, на сходах, на шляху), а також під час прямування на службу і зі служби.

Побутові травми поза службою – це пошкодження, які отримують військовослужбовці, перебуваючи в особистий час поза частиною (у звільненні, відпустці). Побутові травми цілком різноманітні й іноді, як не прикро, мають важкий характер. Особливо важкі пошкодження виникають під час автошляхових пригод та конфліктних ситуацій (бійки), а також у результаті вживання алкоголю.

Заходи запобігання побутовому травматизму:

– створення сприятливих побутових умов;

– організація дозвілля (проведення лекцій, бесід, вікторин, здатних захопити слухачів), залучення військовослужбовців до всіх форм художньої самодіяльності, до творчості і фізичного розвитку;

– вживання заходів щодо уникнення нещасних випадків на дорозі.

Мікротравматизм. Мікротравматизм у військовослужбовців – це найчастіший вид травматичних пошкоджень шкіри. Мікротравми – це незначні за розміром поверхневі пошкодження шкіри (садни, подряпини, проколи тощо), які безпосередньо не призводять до втрати здоров'я військовослужбовців, але постають основною причиною виникнення гострих гнійно-запальних процесів кісток. Вони вимагають тривалого хірургічного лікування, можуть призводити до тривалої непрацездатності, іноді навіть до інвалідності.

Мікротравматизм, особливо кісткової тканини, є найбільш поширеним видом пошкоджень у практиці військової діяльності. Йому сприяють поверхневі пошкодження, які не порушують важливих анатомічних функцій кісткової тканини і не вимагають хірургічного втручання, але призводять до тимчасової втрати працездатності (не більше ніж як на 3 доби).

Для мікротравматизма характерні:

- масове поширення;
- запізнене чи зовсім рідке звертання за медичною допомогою;
- часті запальні ускладнення.

Самі собою мікротравми не представляють загрози, але дуже небезпечні своїми ускладненнями при несвоєчасному зверненні за медичною допомогою. Зростанню кількості мікротравм та їх ускладненню сприяють такі обставини:

- недостатній контроль за станом автопарків, цехів, майстерень, приміщень побутового та господарського призначення, відсутній чи недостатній інструктаж при виконанні робіт, що вимагають ручної праці;
- відсутність посадового контролю під час виконання робіт;
- зневажливе ставлення до спецодягу та засобів захисту під час виконання будівельних та господарських робіт, на станках, у майстернях, парках;
- зношеність та несправність ручних інструментів;
- недостатнє освітлення, захаращеність робочих місць.

Суворий контроль за технічним та санітарно-гігієнічним станом парків і майстерень, інструкторсько-методична робота сприяє успішній профілактиці мікротравматизму. Керівники занять або командири повинні оглядати матеріально-технічне устаткування та місця проведення занять. Обговорення питань техніки безпеки та охорони праці з попередження мікротравматизму на нарадах офіцерського складу допоможе глибоко проаналізувати причини та обставини отримання мікротравм та їх профілактику. Дотримання військовослужбовцями правил безпеки контролюється командирами та їх заступниками, проте лікарям слід окремо контролювати виконання правил безпеки в рамках своїх обов'язків та компетенції (контроль за освітленням приміщень, наявністю вентиляції, належним утриманням робочого місця та ін.).

Організація профілактики запальних ускладнень мікротравм включає:

- своєчасне надання медичної допомоги, зокрема самодопомоги та взаємодопомоги;
- своєчасне поповнення та забезпечення аптечками майстерень, цехів, казарм, вартових приміщень;
- виявлення в кінці робочого дня, у дні лазневого обслуговування військовослужбовців, які отримали мікротравми та не звернулися за медичною допомогою;
- дотримання правил особистої гігієни;
- забезпечення парків, майстерень та інших робочих місць умивальниками або душовими з теплою водою та милом;
- реєстрацію, облік і аналіз гострих запалень, що виникли в результаті ускладнення мікротравм, зі встановленням причин та обставин їх виникнення;
- систематичну, цілеспрямовану санітарно-просвітницьку роботу.

Заходи щодо попередження травматизму організовуються та проводяться згідно з вимогами Статутів ЗС України, настанов та наказів Голови Адміністрації Держспецтрансслужби. Вирішальна роль з безпеки та охорони праці належить комісіям військових частин з безпеки охорони праці та командирам, які зобов'язані здійснювати заходи щодо безпеки особового складу військової частини, підрозділу під час роботи з озброєнням, бойовою та іншою технікою та обладнанням, у разі проведення стрільб, навчань, під час несення вартової і внутрішньої служби, виконання інших військових обов'язків.

На комісію з безпеки та охорони праці з'єднань та військових частин покладаються такі обов'язки:

- знання керівних документів з безпеки та охорони праці;
- організація систематичного та достовірного обліку травматизму в частинах;
- систематичний, всебічний аналіз травматизму та підготовка доповідей командуванню на засіданнях комісії з безпеки та охорони праці, нарадах та конференціях;
- організація наглядної агітації та санітарно-просвітницької роботи щодо попередження травматизму в кожній частині з урахуванням специфіки її службово-бойової діяльності;
- контроль за повсякденною діяльністю особового складу, а також технічним та санітарно-гігієнічним станом майстерень, парків

машин, спортивних залів, на об'єктах проведення занять з бойової підготовки;

- організація взаємодії в роботі з начальниками інших служб та командирами підрозділів;

- навчання військовослужбовців усіх категорій практичним навичкам надання самодопомоги і взаємодопомоги при травмах та інших нещасних випадках;

- організація цілодобового надання невідкладної медичної допомоги в медичних пунктах;

- організаторська та виховна робота щодо суворого дотримання військовослужбовцями заходів безпеки під час виконання завдань бойової та патрульно-постової служби, господарчих і будівельних робіт тощо.

Контрольні завдання і запитання

1. Дати визначення термінів «травма», «військовий травматизм».
2. Доповісти про основні причини травм.
3. Доповісти про ступені важкості травм.
4. Назвати заходи запобігання травматизму під час бойової підготовки.
5. Перелічити заходи запобігання травмам під час занять фізичною підготовкою та спортом.
6. Доповісти про заходи запобігання травмам під час виконання будівельних та господарчих робіт.
7. Перелічити головні причини травм під час пересування військ на автомобілях та техніці.
8. Розкрити поняття про заходи запобігання побутовому травматизму.
9. Які обов'язки покладаються на комісію з безпеки та охорони праці військових з'єднань та частин?

2.4. Організація охорони праці в частині і допуск особового складу до експлуатації озброєння та військової техніки

З метою організації безпечної експлуатації озброєння та техніки у військах здійснюється розподіл повноважень з питань забезпечення безпеки між посадовими особами частини. Наказом командира частини призначаються відповідальні:

- за організацію електрогосподарства частини;
- за виконання заходів по захисту особового складу від дії електромагнітних полів;
- за безпекою експлуатації об'єктів котлонагляду;
- за правильну експлуатацію засобів вимірювання, (якщо вона не передбачена штатом);
- за справний стан і безпечну дію об'єктів котлонагляду;
- за організацію та проведення робіт з боєприпасами;
- за безпеку робіт з переміщення вантажів кранами;
- за протипожежну безпеку частини (начальник пожежної команди);

Крім того, визначається:

- склад кваліфікаційної комісії з прийому заліків (екзаменів) від посадових осіб та особового складу для перевірки правил безпеки і правил технічної експлуатації озброєння та техніки;
- склад комісії з розслідування аварій, дорожніх пригод і нещасних випадків;
- начальник служби охорони праці частини.

Указані особи відповідно до своїх функціональних обов'язків здійснюють технічний нагляд за експлуатацією озброєння та військової техніки, забезпечують особовий склад індивідуальними та колективними засобами захисту, розробляють інструкції з охорони праці, доводять їх до особового складу, контролюють їх виконання, проводять підготовку і допуск особового складу до експлуатації озброєння та техніки.

До експлуатації озброєння та техніки допускається досконально підготовлений особовий склад, який знає матеріальну частину озброєння та техніки, правила та порядок експлуатації ввіреної техніки і озброєння, заходи безпеки, та якщо це підтверджене зарахованими

заліками або екзаменами із заходів безпеки. По прибуттю особового складу до частини проводиться професійний підбір військовослужбовців, їх медичний огляд з метою визначення придатності до роботи з електроустановками, заправкою паливом та на об'єктах котлонагляду тощо.

Після формування навчальних груп видається наказ по частині про організацію підготовки (перепідготовки) спеціалістів. Підготовка (перепідготовка) проводиться, як правило, у вигляді зборів. Після закінчення зборів від особового складу приймаються заліки або екзамени. При задовільних результатах складання заліків (екзаменів) особовий склад проходить стажування на посаді під керівництвом досвідченого спеціаліста, який призначається наказом по частині.

Після закінчення практичного навчання на робочому місці спеціаліст, що навчався, проходить через кваліфікаційну комісію частини з метою перевірки знань правил технічної експлуатації та правил безпеки. Потім тим, хто успішно пройшов перевірку, видається посвідчення на право експлуатації зразків озброєння та техніки та присвоюється відповідна кваліфікаційна група з електробезпеки.

Допуск особового складу до самостійної роботи з озброєнням та технікою віддається наказом по частині. Крім того, віддається наказ про закріплення озброєння та техніки за особовим складом.

Контрольні завдання і запитання

1. Назвіть осіб, що здійснюють нагляд за організацією безпечного виконання робіт, перелік яких визначається в наказі командира частини.
2. Які військовослужбовці допускаються до експлуатації озброєння та військової техніки?
3. Доповісти про порядок допуску особового складу до виконання робіт.

2.5. Інструктажі та їх види. Документи, які оформлюються під час інструктажів

Інструктаж із заходів безпеки проводиться в усіх підприємствах, установах і організаціях незалежно від характеру їх діяльності, типу освіти, кваліфікацій, які вони надають. Військовослужбовці інструктуються незалежно від їх стажу, досвіду з даного фаху або термінів перебування на посаді. Керівництво, організація та відповідальність за своєчасне і правильне проведення інструктажів покладається на командира частини (начальника установи, організації), а у підрозділах – на командира підрозділу.

Із заходів безпеки з особовим складом проводиться:

- вступний інструктаж;
- первинний інструктаж на навчальному або робочому місці;
- повторний (періодичний) інструктаж на навчальному або робочому місці;
- позаплановий інструктаж;
- цільовий інструктаж.

Вступний (первинний) інструктаж організується і проводиться командирами підрозділів з військовослужбовцями, які прибули в частину, підрозділ з метою ознайомлення їх з особливостями проведення занять з бойової підготовки, експлуатації техніки і озброєння в тій самій частині – незалежно від їх кваліфікації і стажу служби.

У ході інструктажу військовослужбовці вивчають:

- розпорядок дня;
- особливості розміщення об'єктів навчальної матеріально-технічної бази, порядок проведення занять на навчальних місцях;
- особливості експлуатації і ремонту машин, паркових приміщень та обладнання;
- загальні правила безпеки, що прийняті в тій самій частині.

Інструктаж проводиться з одним або групою військовослужбовців (службовців) у спеціально обладнаному приміщенні з використанням сучасних технічних засобів навчання, наочних посібників.

Первинний інструктаж на навчальному або робочому місці проводиться командиром підрозділу, керівником занять або робіт під час призначення військовослужбовця на даний вид техніки або озброєння, робоче місце, а також у випадку прибуття в підрозділ, під час

переводу з однієї роботи на іншу, після переозброєння, під час зміни змісту роботи.

Інструктаж проводиться незалежно від кваліфікації і стажу служби або роботи військовослужбовців та супроводжується показом прийомів виконання робіт.

У ході інструктажу військовослужбовці повинні знати:

- обов'язки на даному навчальному або робочому місці за даним напрямом;
- порядок утримання навчального або робочого місця;
- конструкцію та обслуговування обладнання, правила його безпечної експлуатації;
- наявні прилади та інструменти і правила поводження з електрообладнанням на даному навчальному або робочому місці;
- правила користування захисними пристроями і спецодягом;
- дії під час виконання небезпечних завдань;
- інструкцію щодо заходів безпеки на певному навчальному або робочому місці.

Командир після переконання у засвоєнні військовослужбовцем інструктажу і/або заходів безпеки, дозволяє йому розпочинати самостійну роботу.

Повторний (періодичний) інструктаж на навчальному або робочому місці повинні проходити всі військовослужбовці, незалежно від їх кваліфікації, освіти і стажу служби (роботи). Інструктаж проводиться командиром підрозділу не рідше одного разу на три місяці індивідуально або з групою військовослужбовців (до 15 осіб) з метою забезпечення кращого засвоєння ними прийомів і способів безпечного виконання поставлених завдань.

Позаплановий інструктаж можуть проводити всі прямі начальники або інші особи за їх дорученням у випадку порушення військовослужбовцями інструкцій щодо заходів безпеки або якщо стався нещасний випадок, що зв'язаний з бойовим навчанням і експлуатацією техніки, при використанні новітніх військових технологій, під час зміни правил, норм, інструкцій, у випадку перерви в роботі понад 30 діб та більше, а також за наказом командира або його заступників та у разі виявлення незнання військовослужбовцями безпечних методів, прийомів праці чи нормативних актів про охорону праці.

Військовослужбовці, з якими стався нещасний випадок у результаті порушення вимог охорони праці, не допускаються до роботи без проходження додаткового інструктажу.

Цільовий інструктаж проводять із військовослужбовцями (службовцями) під час виконання разових робіт, що безпосередньо не пов'язані з їх спеціальністю, наприклад, одноразових робіт поза пунктами постійної дислокації, ліквідації аварій, стихійного лиха, під час організації масових заходів – парадів, спортивних заходів тощо.

Первинний, повторний, позаплановий інструктаж завершується перевіркою знань, яку проводить відповідальна особа, що проводила інструктаж.

Після проведення вступного, первинного, повторного і позапланового інструктажів робиться запис у журналі інструктажів з обов'язковими підписами інструктованого і того, хто проводить інструктаж, та у документі про прийом військовослужбовця або службовця на роботу (у військовому квитку). Журнал має бути встановленої форми, прошнурований, пронумерований і скріплений печаткою військової частини (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Журнал інструктажу

№ з/п	Дата проведення інструктажу	Прізвище, ім'я, по батькові того, кого інструктують	Фах, посада того, кого інструктують	Підрозділ	Прізвище, ім'я, по батькові того, хто інструктує	Підпис	
						того, кого інструктують	того, хто інструктує
1	12.03.07 р.	Петренко О. О.	водій	1 рота	л-т Куш П. І.		

Після проведення цільового інструктажу складаються списки про ознайомлення із заходами безпеки з обов'язковим підписом інструктованого та того, хто проводить інструктаж. Списки зберігаються в підрозділі протягом навчального року.

Контрольні завдання і запитання

1. Назвіть види інструктажів, що проводяться з особовим складом.
2. Доповісти, які питання розглядаються, в яких випадках проводиться та хто може проводити вступний інструктаж.
3. Доповісти, які питання розглядаються, в яких випадках проводиться та хто може проводити первинний інструктаж.
4. Доповісти, які питання розглядаються, в яких випадках проводиться та хто може проводити повторний інструктаж.
5. Доповісти, які питання розглядаються, в яких випадках проводиться та хто може проводити позаплановий інструктаж.
6. Доповісти, які питання розглядаються, в яких випадках проводиться та хто може проводити цільовий інструктаж.
7. В яких випадках робляться записи в журналі інструктажів та складаються списки про ознайомлення з заходами безпеки?

2.6. Обов'язки посадових осіб з організації та здійснення заходів безпеки

Командир військової частини відповідає за організацію та проведення заходів безпеки.

Він зобов'язаний:

- розробляти та встановлювати заходи безпеки і здійснювати контроль за їх дотриманням під час виконання службово-бойових завдань, у разі роботи з озброєнням, технікою та боєприпасами, під час проведення занять, стрільб, навчань та робіт;
- керувати розробкою планів попереджувально-профілактичних заходів та інструкцій щодо забезпечення безпеки за всіма напрямками діяльності особового складу;
- особисто або через своїх заступників, начальників служб та командирів підрозділів організовувати вивчення особовим складом заходів, що забезпечують безпеку служби, експлуатацію озброєння та техніки, заняття з бойової підготовки та виконання інших обов'язків військової служби;

- один раз у квартал на засіданні командування заслуховувати осіб, відповідальних за стан безпеки;
- організовувати у військовій частині облік випадків травмування військовослужбовців (службовців), аналізувати їх, призначати розслідування причин допущених випадків;
- особисто проводити адміністративне розслідування в разі загибелі військовослужбовців.

Заступник командира військової частини відповідає за організацію роботи комісії військової частини з питань охорони праці та перевірки знань особового складу, організацію та стан пожежної безпеки, розробку та виконання заходів безпеки при виконанні плану підготовки особового складу.

Він зобов'язаний:

- розробляти та впроваджувати заходи, спрямовані на забезпечення безпеки польових навчань, занять, робіт з удосконалення навчальної матеріально-технічної бази;
- керувати розробкою інструкцій із заходів безпеки на навчальних об'єктах (стрільбищах, вогневих містечках, спортивних залах тощо);
- проводити інструктажі керівників стрільб на ділянках військового стрільбища та інших посадових осіб, яких призначили для забезпечення стрільби;
- планувати роботу комісії з питань охорони праці та перевірки знань особового складу, вживати заходів щодо попередження травматизму серед військовослужбовців;
- контролювати дотримання підрозділами вимог щодо виконання системи інструктажів із заходів безпеки та проведення їх обліку;
- розробляти план протипожежного захисту військової частини і контролювати його виконання.

Заступник командира військової частини з озброєння та техніки відповідає за організацію та дотримання заходів безпеки під час експлуатації, обслуговування та ремонту озброєння і техніки.

Він зобов'язаний:

- керувати розробкою та плануванням у військовій частині заходів із забезпечення безпеки експлуатації, обслуговування, ремонту озброєння та техніки;
- організовувати розробку інструкцій із заходів безпеки на робочих місцях;

- контролювати проведення інструктажів та занять із заходів безпеки;
- розробляти конкретні технічні заходи щодо створення умов, які забезпечують безпеку виконання робіт;
- аналізувати причини нещасних випадків, що мали місце під час роботи з озброєнням та військовою технікою, своєчасно доповідати про них командирі та вживати заходів щодо усунення причин їх виникнення.

Заступник командира військової частини з тилу відповідає за попередження травматизму особового складу та протипожежний захист безпосередньо підпорядкованих йому підрозділів і служб, дотримання у військовій частині правил охорони навколишнього середовища.

Він зобов'язаний:

- керувати роботою щодо виконання підлеглими службами та підрозділами заходів безпеки;
- організовувати розробку інструкцій із заходів безпеки для об'єктів матеріально-побутового забезпечення та контролювати їх виконання;
- вести попереджувальну роботу, спрямовану на виключення випадків травматизму особового складу в ході робіт на об'єктах тилу;
- здійснювати контроль за якістю і правильністю застосування спеціальних рідин та дотриманням вимог безпеки під час їх використання;
- розробляти та перевіряти виконання заходів з охорони навколишнього середовища.

Начальники служб зобов'язані:

- своєчасно доводити до підлеглих про заходи безпеки та вимагати їх суворого дотримання під час проведення стрільб, навчань, занять та робіт з технікою, приладами, вибуховими речовинами, а також при поводженні з отруйними технічними рідинами;
- здійснювати контроль за виконанням правил пожежної безпеки при зберіганні озброєння, боєприпасів та військового майна;
- брати участь у розслідуванні випадків травматизму та аналізі їх причин.

Командир підрозділу відповідає за організацію і здійснення заходів безпеки під час навчального і бойового застосування машин, а також виконання робіт особовим складом підрозділу.

Він зобов'язаний:

- проводити з усім особовим складом інструктажі перед заняттями і роботами у складі підрозділу;
- особисто перевіряти знання правил і заходів безпеки та виконання їх військовослужбовцями підрозділу;
- вимагати і забезпечувати виконання особовим складом заходів безпеки під час проведення занять і робіт з озброєнням та технікою;
- своєчасно вимагати від підлеглих застосування засобів захисту, спецодягу, організовувати їх зберігання і ремонт;
- розслідувати нещасні випадки, аналізувати причини їх виникнення, доповідати про них командирі частини.

Командир відділення (екіпажу, обслуги) відповідає за дотримання заходів безпеки особовим складом відділення (екіпажу, обслуги) під час проведення занять і робіт.

Він зобов'язаний:

- знати правила і заходи безпеки, перевіряти знання їх підлеглими;
- слідкувати, щоб після закінчення стрільб і занять у підлеглих не залишалося бойових і холостих патронів, гранат, запалів та вибухових речовин;
- організовувати надання першої медичної допомоги потерпілим.

Командир (начальник) повинен визначати заходи безпеки під час проведення занять і робіт з бойовою технікою, під час поведінки зі зброєю, боєприпасами, при несенні вартової і внутрішньої служби, своєчасно доводити про ці заходи до підлеглих і вимагати суворого їх виконання.

Згідно з чинним законодавством та Статутом Збройних Сил України на командирів покладається відповідальність за проведення заходів безпеки в підрозділі та частині, а саме:

- за їх організацію і проведення;
- керівництво за проведенням ними;
- контроль за їх проведенням.

Командир особисто відповідає за організацію заходів безпеки та їх проведення. Послідовність дій командира підрозділу щодо забезпечення безпеки військової діяльності буде такою (рис. 2.1):

I. Визначення заходів безпеки:

1. Знання умов військової діяльності або завдань частини (підрозділу):

- вивчення умов діяльності;
 - вивчення завдання.
2. Оцінка обстановки, в якій планується діяти підрозділу:
- час виконання завдання;
 - місце (район) виконання завдання;
 - технічне забезпечення підрозділу;
 - підготовку особового складу.

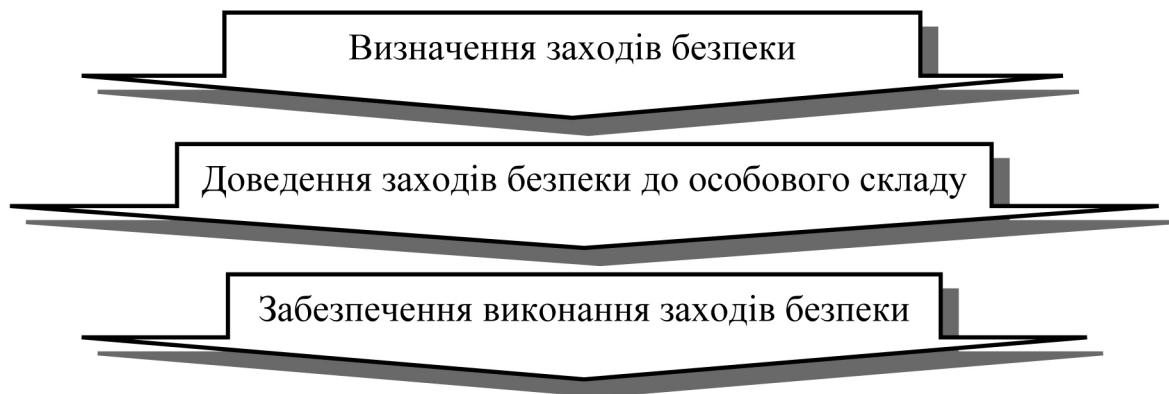

Рис. 2.1. Алгоритм дій командира підрозділу щодо забезпечення безпеки військової діяльності

3. Ідентифікація небезпеки постає у виявленні:
- кількості небезпек;
 - часу їх настання;
 - просторового розмаху;
 - можливих наслідків небезпеки.
4. Визначення заходів безпеки:
- розробка необхідних профілактичних заходів;
 - розробка оперативних заходів;
 - визначення необхідного матеріального забезпечення.
- II. Доведення заходів безпеки до особового складу:
- а) особисто, під час проведення інструктажів (вступного, первинного, повторного, повсякденного, позапланового, цільового);
 - б) через заступників і підлеглих командирів.
- III. Забезпечення виконання заходів безпеки:
- забезпечення технічних умов;
 - матеріальне забезпечення;
 - підготовка персоналу (особового складу).

Збереження і зміцнення здоров'я військовослужбовців – важлива і невід'ємна складова їх підготовки до виконання військового обов'язку. Піклування командира (начальника) про здоров'я підлеглих є одним з основних його обов'язків у діяльності щодо забезпечення постійної бойової готовності військової частини (підрозділу).

Збереження і зміцнення здоров'я військовослужбовців досягається шляхом:

- проведення командирами (начальниками) заходів, спрямованих на створення здорових умов служби та побуту;
- систематичного загартовування і фізичного розвитку;
- виконання санітарно-гігієнічних, протиепідемічних і лікувально-профілактичних заходів.

Основними напрямками діяльності командирів щодо створення здорових умов служби і побуту військовослужбовців є:

- встановлення і своєчасне доведення до військовослужбовців необхідних вимог безпеки, забезпечення їх виконання;
- суворе виконання санітарних норм і вимог військових статутів щодо розміщення військовослужбовців, організації їх харчування, водопостачання та інших видів матеріального і побутового забезпечення;
- організація точного виконання розпорядку дня;
- своєчасне і повне доведення до кожного військовослужбовця встановлених норм забезпечення;
- усунення або зниження до встановлених меж впливу шкідливих факторів на здоров'я військовослужбовців, вживання заходів щодо поліпшення екологічної обстановки в районі розташування військової частини (підрозділу);
- контроль за виконанням заходів безпеки;
- додержання правил особистої гігієни;
- щотижневе миття в лазні зі зміною натільної і постільної білизни, шкарпеток;
- утримування в чистоті обмундирування, взуття й постелі військовослужбовців;
- контроль за дотриманням військовослужбовцями правил громадської гігієни, які включають підтримання чистоти в спальних приміщеннях, туалетах та інших кімнатах загального користування, регулярне провітрювання приміщень, підтримання чистоти в місцях

загального користування, а також на території розташування військової частини.

Крім того, повсякденна діяльність військовослужбовців у будь-якій обстановці має здійснюватися з дотриманням вимог військових статутів і рекомендацій щодо створення здорових умов їх служби і побуту. При цьому враховується специфіка завдань, що виконуються, кліматичні умови, екологічна обстановка в районі дислокації військової частини, стан матеріального забезпечення і казарменно-житлового фонду. У свою чергу, кожний військовослужбовець повинен піклуватися про збереження свого здоров'я, не приховувати хвороб, суворо додержуватися правил особистої, громадської гігієни та утримуватися від шкідливих звичок (куріння і вживання алкоголю).

Контрольні завдання і запитання

1. Доповісти про обов'язки командира частини з питань організації та проведення заходів безпеки.
2. Доповісти про обов'язки заступника командира частини з питань організації та проведення заходів безпеки.
3. Доповісти про обов'язки заступника командира частини з озброєння та техніки з питань організації та проведення заходів безпеки.
4. Доповісти про обов'язки командира підрозділу з питань організації та проведення заходів безпеки.

Заходи безпеки в повсякденній діяльності військ

3.1. Заходи безпеки під час приведення військових частин, підрозділів до вищого ступеня бойової готовності

Відповідальність за організацію та практичне здійснення заходів безпеки під час приведення військових частин та підрозділів до різних ступенів бойової готовності покладається на командирів усіх рівнів, а також на старших команд.

Кожний військовослужбовець несе персональну відповідальність за своєчасне і точне виконання правил і заходів безпеки.

Командир підрозділу повинен у період підготовки до проведення занять з бойової готовності організовувати вивчення з особовим складом заходів і правил безпеки з таких питань:

- порядок поводження зі зброєю і боєприпасами;
- відповідальність військовослужбовців за втрату, викрадення, псування, халатне поводження зі зброєю та боєприпасами;
- заходи безпеки під час підготовки техніки до маршу;
- порядок виводу техніки та озброєння з парків;
- заходи безпеки під час проведення навантажувально-розвантажувальних робіт;
- правила перевезення особового складу на машинах.

Ці заходи безпеки доводяться до особового складу під підпис в журналі інструктажу. Під час проведення занять із приведення до бойової готовності з особовим складом на практиці відпрацьовується послідовність дій при приведенні військової частини, підрозділу до вищого ступеню бойової готовності, особлива увага звертається на дотримання при цьому заходів безпеки.

З оголошенням тривоги (збору) з урахуванням заходів безпеки особлива увага звертається:

а) у ході отримання особовим складом зброї, боєприпасів, майна, спорядження:

- на послідовність їх отримання;
- на порядок поводження зі зброєю і боєприпасами;
- на їх наявність під час шикування після виходу з казарми;

б) під час виходу з казарм:

- на дотримання встановленого порядку виходу;
- на недопущення штовханини на сходових переходах;

в) у ході підготовки техніки до виходу:

- на правильне поводження з акумуляторними батареями;
- на дотримання заходів безпеки під час переведення техніки

і озброєння в похідне положення;

- на правильність зчеплення агрегатів живлення та причепів;
- на дотримання заходів маскуванню;
- на заборону заводити автомобілі від буксиру, знімати автомобілі з колодок за допомогою буксування, починати рух без команди, користування відкритим вогнем для прогрівання двигуна;

г) під час виконання навантажувально-розвантажувальних робіт:

– на недопущення на місце проведення робіт осіб, що не мають прямого відношення до цих робіт;

– на управління засобами малої механізації, навантажувально-розвантажувальними механізмами, спеціально підготовленими людьми.

Під час виконання навантажувально-розвантажувальних робіт із застосуванням вантажопідйомних механізмів **забороняється**:

– піднімати вантаж, вага якого перевищує вантажопідйомність механізму;

– знаходитись під вантажем, підтримувати вантаж руками під час його переміщення вантажопідйомним механізмом;

– вивільнювати з вантажопідйомної машини затиснуті вантажем стропи, канати;

– піднімати вантаж, що закріплений за один ріг дворогого гака;

– піднімати спецвантажі без використання штатних траверз і таке-лажних пристроїв.

Роботу з вантажопідйомними механізмами повинні виконувати не менше ніж дві особи.

У пункті збору командирам підрозділів необхідно виконати наступні заходи:

- перевірити наявність особового складу, вияснити, хто і з яких причин відсутній;
- поставити завдання на здійснення маршу в район зосередження;
- провести інструктаж старших команд, виділених для виконання заходів, по ступенях бойової готовності;
- проінструктувати особовий склад з правил безпеки під час пересування на машинах;
- у зимовий час прийняти заходи щодо запобігання обмороження особового складу;
- постійно здійснювати контроль за дотриманням заходів безпеки підлеглими, завчасно попереджувати їх помилки, промахи та інші порушення, які можуть загрожувати безпеці людей, псуванню техніки, зброї, майна.

Крім того, старший команди зобов'язаний забезпечити неухильне дотримання заходів безпеки на місці проведення робіт.

Контрольні завдання і запитання

1. Доповісти, за яких питань командир підрозділу повинен організувати вивчення заходів і правил безпеки.
2. На що звертається увага особового складу при отриманні ним зброї, боєприпасів, майна, спорядження?
3. На що звертається увага особового складу при виході з казарм та під час підготовці техніки до виходу?
4. На що звертається увага особового складу під час виконання навантажувально-розвантажувальних робіт?
5. Які дії забороняються під час виконання навантажувально-розвантажувальних робіт?
6. Назвіть заходи, які необхідно виконати командирам підрозділів у пункті збору.

3.2. Заходи безпеки при організації виходу підрозділів із парків військових містечок і під час розміщення їх у призначених районах

Відповідальність за організацію виходу з парків і військових містечок, безпеку пересування в призначені райони і розташування в них покладається на командирів підрозділів.

Командир підрозділу повинен:

а) перед виходом з парку:

- перевірити ступінь готовності кожного водія до водіння машини у складних дорожніх умовах;
- на всіх машинах ретельно перевірити справність гальмових пристроїв, обладнання техніки засобами підвищеної прохідності, правильність завантажування і закріплення майна та обладнання, надійність зчеплення машин з причепами;
- провести інструктаж водіїв із питань здійснення маршу (визначити маршрут, його особливості, швидкість руху, дистанції, порядок здійснення зупинок, дії під час привалів);
- перед посадкою особового складу на машини перевірити наявність і справність обладнання для перевезення людей;
- перевірити, чи розряджена зброя в особового складу, який перевозять;
- на кожную транспортну машину призначити старшого з числа офіцерів, прапорщиків, а за їх відсутністю – з найбільш дисциплінованих сержантів;
- на кожную машину призначити спостерігачів за машинами, що йдуть позаду, і технікою, що буксирується, для подачі сигналів по колоні, а також старших бортів – для нагляду за кріпленням бортових засовів;

б) під час виходу з парку:

- особисто керувати виходом техніки з парку;
- не допускати зустрічного руху техніки при виході з парку;
- чітко виконувати вимоги регулювальників;

в) під час розташування в районі зосередження:

- особисто керувати розташуванням техніки і особового складу в районі зосередження;

- попередити особовий склад про заборону будь-кому виходити за межі району, вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин та отруйних рідин;
- заборонити особовому складу спати в бойовій техніці з ввімкненими обігрівачами і працюючими двигунами;
- у зимовий час організувати пункти обігріву особового складу;
- організувати охорону та оборону розташування підрозділу;
- заборонити особовому складу користуватися водою з неперевічених джерел;
- перевірити наявність зброї, боєприпасів, майна та спорядження;
- не допускати безконтрольного перебування військовослужбовців в населених пунктах без службової потреби.

Контрольні завдання і запитання

1. Поясніть, які обов'язки командира підрозділу перед виходом з парку.
2. Поясніть, які обов'язки командира підрозділу під час виходу з парку.
3. Розкажіть про заходи безпеки під час розташування в районі зосередження.
4. Розкажіть про заходи безпеки під час перевезення особового складу.

3.2.1. Обов'язки старшого машини

Старший машини призначається з числа офіцерів, прапорщиків, надстроковиків або сержантів. Йому підпорядковується водій і весь особовий склад цієї машини. Він несе повну відповідальність за правильне використання машини, збереження вантажу, а також за дотримання дисципліни всім особовим складом, що прямує машиною.

Старший машини **зобов'язаний**:

- отримуючи завдання на перевезення, ознайомитися з особливостями маршруту руху і ознайомити з ним водія;
- знати правила дорожнього руху та забезпечувати їх виконання водієм;

- під час перевезення людей знати та точно виконувати норми посадки та правила перевезення;
- знати норми навантажень машин та правила кріплення вантажу та дотримуватися їх;
- вміти користуватися картою, схемою маршруту та орієнтуватися на місцевості;
- перевіряти у водія посвідчення на право управління автомобілем і пересвідчуватися в його готовності до виконання завдання;
- проводити зовнішній огляд машини і пересвідчуватися в тому, що технічний стан машини перевірено і в потрібному місці є запис (підпис) начальника контрольно-технічного пункту (КТП);
- забезпечити своєчасність доставки і збереження вантажу, що перевозиться;
- знаходитися в машині поряд з водієм під час руху;
- надавати водію відпочинок тривалістю 20 хвилин через кожні 3 години руху;
- усувати від управління машиною водія, який знаходиться у хворобливому стані або при такій утомі, яка може вплинути на безпеку руху, а також у випадку його алкогольного або наркотичного сп'яніння, та приймати необхідні міри в цих випадках;
- забезпечити повернення машини в парк не пізніше часу, що вказаний у дорожньому листку;
- прибуваючи до парку, організовувати розвантаження вантажів з дотриманням заходів безпеки, здавати машину черговому парку і доповідати черговому частини про виконання завдання і про всі зауваження, що були отримані під час рейсу, розписуватися в дорожньому листі за кожний виконаний рейс із зазначенням місця, часу здачі машини і показів спідометра.

Старшому машини категорично **забороняється**:

- брати на себе управління машиною або змушувати водія передавати його будь-кому крім змінного водія, про якого зазначено в дорожньому листі;
- вимагати водія порушувати Правила дорожнього руху та встановлену швидкість руху;
- ухилятися від зазначеного маршруту;
- використовувати автомобіль в особистих цілях;
- перевозити в машинах сторонніх осіб.

Контрольні запитання

1. Яка відповідальність старшого машини?
2. Де повинен знаходитись старший машини під час руху?
3. Які дії старшого машини після прибуття машини до парку?
4. Які дії забороняються старшому машини?

3.2.2. Обов'язки військового водія

Військовий водій відповідає за збереження закріпленої за ним машини та забезпечує постійну її справність і готовність до негайного використання.

Він зобов'язаний:

- добре знати матеріальну частину, технічні можливості і правила експлуатації закріпленої за ним машини;
- вміти особисто водити машину вдень, уночі, при різних дорожніх умовах, у будь-яку погоду;
- тримати машину справною і постійно готовою до дій;
- знати і точно виконувати Правила дорожнього руху, сигнали регулювальника і управління;
- уважно слідкувати за командами і сигналами свого командира, швидко і чітко їх виконувати;
- знати строки, обсяг робіт з технічного обслуговування, міжремонтні норми пробігу машини; вміти виконувати роботи з технічного обслуговування і поточного ремонту, часткової дегазації і дезактивації техніки;
- знати норми витрати пального і мастильних матеріалів, не допускати їх перевитрачання;
- запобігати поломкам і несправностям автомобіля, в разі їх виникнення негайно доповідати командирові та виконувати їх усунення;
- під час використання машини мати при собі посвідчення на право управління машиною, військовий квиток і шляховий лист. Водій транспортного автомобіля, крім того, повинен мати талон на право його експлуатації;
- знати норми, правила посадки і перевезення людей, розміщення, укладання і закріплення вантажів у кузові машини, не допускати її перевантаження;

- своєчасно і в цілості доставляти вантаж у вказане місце;
- вміти користуватися картою, схемою маршруту і орієнтуватися на місцевості;
- безвідлучно знаходитися при машині і не змінювати місце її розташування для проведення огляду та обслуговування;
- укривати і маскувати машину в бойових умовах.

Контрольні завдання і запитання

1. Розкажіть про відповідальність військового водія.
2. Які обов'язки військового водія щодо матеріальної частини автомобіля?
3. Які обов'язки військового водія щодо експлуатації автомобільної техніки?

3.2.3. Заходи безпеки під час руху машин

Перевезення особового складу слід проводити на справних, обладнаних для цього автомобілях. Під час здійснення маршу на великій відстані задній борт кузова автомобіля необхідно нарощувати на висоту бокових бортів у машин з поперечним розташуванням сидінь.

Перед посадкою особового складу на автомобілі необхідно:

- перевіряти наявність та справність обладнання для перевезення людей, а також правильність кріплення техніки, що буксирується і перевозиться, укладання майна, кріплення бортів, заборів і дверей;
- перевірити, чи розряджена зброя в особового складу, який перевозиться;
- на кожную транспортну машину призначати старшого з числа офіцерів, а якщо немає можливості – з числа сержантів, який повинен відповідати за забезпечення порядку і безпеку особового складу під час перевезення. У кожній машині необхідно мати прапорці (ліхтарі) для сигналізації й управління. На кожную машину слід призначати спостерігачів за машинами, що рухаються позаду за технікою, що буксирується, і для подачі сигналів по колоні, а також спостерігачів за кріпленням бортових заборів.

Після закінчення посадки особового складу водії зобов'язані надійно закріпити борти, а командир (старший машини) зобов'язаний впевнитися в цьому.

Слід суворо дотримуватися дисципліни маршруту:

- рух здійснювати з правого боку проїжджої частини дороги, погоджуючи швидкість руху зі станом дороги і наявністю зустрічного руху;
- у колонах підтримувати дистанцію між машинами і підрозділами і не допускати перевищення швидкості руху і сну водіїв за кермом; ліве бокове скло повинно бути відчинено;
- під час руху по слизьких дорогах в період бездоріжжя або після дощу необхідно вживати заходи проти заносу машин;
- під час руху в колонах з буксируванням техніки вночі передбачити встановлення сигналів, які повинні світитися на буксируємій техніці;
- по мосту рухатись на низькій передачі, не допускаючи різких поворотів, різкого гальмування і переключення передач;
- старшим машин і водіям чітко виконувати вимоги регулювальників, уважно стежити за дорожніми знаками;
- на крутих заворотах, спусках і на залізничних переїздах швидкість знижувати до мінімуму;
- не допускати, щоб особовий склад спав або палив у кузовах машин під час руху;
- зупинку машин дозволяти тільки на узбіччі правого боку дороги, витримуючи дистанцію між машинами 10 м.

Виходити особовому складу з кузова машин під час зупинок на дорозі дозволяється тільки через правий або задній борт, не слід допускати виходу особового складу на середину і на ліву сторону дороги. При вимушеній зупинці машин треба вживати заходів, щоб прибирати їх з проїжджої частини на узбіччя, виставляти знак аварійної зупинки; під час проходження колонами перехрестя, без регулювання, не допускати значного розриву між машинами, щоб водіям було видно напрямок руху. У випадку вимушеного відриву машин, що рухаються попереду, водії зобов'язані зупинитися і чекати машини, що ідуть позаду, після чого продовжити рух.

Основні причини дорожньо-транспортних аварій:

- 1) низька дисципліна всіх учасників дорожнього руху;
- 2) керування транспортними засобами в нетверезому стані;

- 3) перевищення встановленої швидкості руху;
- 4) поганий стан дорожнього покриття;
- 5) виїзд на смугу зустрічного руху;
- 6) технічна несправність транспортного засобу;
- 7) сукупність багатьох причин.

Якщо аварія вже сталася, то передусім потерпілим треба з'ясувати, де (в якому місці автомобіля) і в якому положенні вони перебувають, чи не горить і не підтікає бензин. Далі – необхідно намагатися вибратися через двері або вікно. Якщо двері заклинило – слід розбити скло.

Безпека руху військових машин забезпечується:

- чіткими знаннями, безумовним і суворим виконанням водіями і старшими машин Правил дорожнього руху, правил і прийомів водіння машин в різних дорожніх (кліматичних) умовах, умінням водіїв застосовувати ці правила на практиці;
- умінням водіїв миттєво оцінювати дорожню обстановку, що склалася, застосовувати і виконувати рішення, які забезпечують повну безпеку в особливих ситуаціях;
- підтриманням машин в постійній справності, що гарантує їх безпечне використання згідно з характером роботи;
- точним дотриманням водіями і старшими машин вказаних маршрутів руху й інших вказівок, отриманих під час інструктажу;
- ретельною підготовкою машин, водіїв і старших машин, а також решти особового складу, який бере участь у виконанні завдання;
- високою відповідальністю водіїв, старших машин, командирів і начальників усіх ступенів, усього особового складу за виконання поставленого завдання та безаварійну експлуатацію машин.

Контрольні завдання і запитання

1. Які заходи безпеки перед посадкою особового складу на автомобілі?
2. Назвіть основні причини дорожньо-транспортних пригод.
3. Чим забезпечується безпека руху військових машин?

3.2.4. Заходи безпеки під час пересування до призначеного району

Під час пересування в призначений район необхідно суворо дотримуватися дисципліни маршу, а саме:

- погодження швидкості руху зі станом дороги і зустрічного руху;
- витримування дистанції в колонах між машинами і підрозділами, не допущення перевищення швидкостей і сну водіїв за кермом, утримання лівого бокового скла кабіни водія кожної машини відчиненим;
- не дозволяти обгону колон вантажними машинами. Машини, які відстають, повинні пристроюватися до колони, а займати своє місце в колоні – на зупинках, з дозволу старшого колони;
- під час руху по слизьких дорогах, у період бездоріжжя або після дощу, в ожеледицю слід приймати заходи, що виключають занос машин;
- під час руху вночі, не порушуючи світломаскування, слід передбачати встановлення і безвідмовну дію сигналів, що світяться на буксируючій техніці;
- мости проходити на низькій передачі, не допускаючи різких поворотів, різкого гальмування і перемикання передач. Під час проходження особливо вузьких мостів старші колон (підрозділів) повинні проводити машини по мосту, подаючи сигнал водію (механіку-водію) з протилежного боку моста;
- не допускати сну і паління особового складу в кузовах машин;
- не дозволяти користуватися обігрівачами кузовів під час руху;
- зупинку машин дозволяти лише на узбіччі правої сторони дороги, дотримуючись дистанцій між машинами 15 м;
- вихід особового складу з кузова машин під час зупинок на дорозі дозволяти тільки через задній борт, не допускати виходу особового складу на середину і на ліву сторону дороги;
- у разі вимушеної зупинки машин, з метою запобігання наїзду або застопорюванню руху колон, виставляти на відстані 15 м позаду машин, що зупинилися, знак, який дозволяє їх обгін;
- не допускати у разі проходженні колонами нерегульованого перехрестя великого розриву між машинами;
- водій машини, яка їде позаду, повинен ясно бачити напрямок руху передньої машини;

– у випадку вимушеного відриву машин, що їдуть попереду, від машин, які їдуть за ними, водії зобов'язані зупинитися на нерегульованому перехресті і почекати машину, що їде позаду, після чого продовжити рух, показуючи напрямок руху.

Контрольні завдання і запитання

1. Назвіть дисциплінарні вимоги на марші щодо дотримання дистанції під час руху в колонах.
2. Назвіть дисциплінарні вимоги на марші щодо руху вночі.
3. Які дисциплінарні вимоги на марші щодо подолання мостів?
4. Назвіть дисциплінарні вимоги на марші щодо зупинки машин.
5. Назвіть дисциплінарні вимоги на марші щодо подолання перехресть.

3.3. Заходи безпеки під час перевезення особового складу залізничним транспортом

Перевезення військових частин залізничним транспортом здійснюється за умови наявності достатнього часу та необхідності переміщення військової частини на відстань більшу, ніж добовий перехід, збереження моторесурсів, техніки та пального. Залізничним транспортом можуть перевозитися військові частини (підрозділи) у повному складі або лише їх важке озброєння та військова техніка, особливо з малим запасом ходу та низькими маршовими можливостями. Під час організації військових перевезень залізничним транспортом визначаються: військові частини (підрозділи), які підлягають перевезенню; порядок і черговість перевезення; вихідні райони перед навантаженням; основні та запасні райони навантаження (перевантаження); райони розвантаження; райони зосередження військових частин після розвантаження та маршрути виходу з них; строки початку та закінчення перевезення; порядок забезпечення та управління під час виконання військових перевезень.

Підготовка та обладнання станцій навантаження, перевантаження і розвантаження здійснюються за рішенням військового командуван-

ня та за заявкою органів військових сполучень із залученням сил і засобів залізниць. Для підготовки цих станцій можуть залучатися військові частини, що перевозяться.

Особовий склад військового ешелону перевозиться пасажирськими та людськими вагонами (людські вагони надаються лише в разі неможливості забезпечити необхідну кількість пасажирських вагонів).

Особовий склад зобов'язаний дотримуватися високої військової дисципліни, вимог військових статутів і розпоряджень командирів і начальників, знати і виконувати правила поведінки та заходи безпеки під час перевезення. Особовий склад повинен знати номер ешелону, військове звання і прізвище начальника ешелону.

Військовослужбовець, який відстав від ешелону, зобов'язаний негайно прибути до військового коменданта, а при його відсутності – до начальника станції його слід доповісти про причину відставання, назвати номер ешелону й діяти за вказівкою військового коменданта або начальника станції.

Особовому складу **забороняється**:

- втручатися в роботу посадових осіб органів військового сполучення й транспорту;
- затримувати поїзд;
- робити посадку та висадку до подачі встановленої команди або сигналу, стрибати у вагони або з них під час руху поїзда;
- зупиняти поїзд стоп-краном, крім випадків, коли виникає загроза безпеці руху поїзда або життя людей;
- відчиняти двері і верхні люки вагонів під час руху поїзда;
- робити на вагонах надписи, наклеювати й вивішувати плакати, гасла, прапорці;
- вказувати в листах і телеграмах найменування військової частини і згадувати про перевезення, а також вести розмови про це зі сторонніми особами;
- залишати на місцях навантаження та у вагонах листи, газети, папери;
- перебувати на дахах вагонів, платформах, гальмівних майданчиках, у кабінах, бойових відділеннях, кузовах машин, баштах танків та інших броньованих машин, крім випадків, що вказані начальником ешелону;

- висуватися з дверей і люків вагонів, сидіти або стояти у дверях вагонів;
- застосовувати у вагонах не встановлені види освітлення і опалювання;
- купатися у водоймах під час зупинки поїзда;
- ходити без потреби залізничними коліями, засмічувати територію й підпалювати багаття в межах станцій; без дозволу брати майно та користуватися гідравлічними колонками (кранами) для набирання води;
- викидати будь-що з вагонів під час руху і стоянок, а також справляти природні потреби в не відведених для цього місцях.

Контрольні завдання і запитання

1. Що повинен знати особовий склад про заходи безпеки під час перевезення особового складу залізничним транспортом?
2. Назвіть обов'язки військовослужбовця, який відстав від ешелону.
3. Які дії забороняються особовому складу, що переміщується залізничним транспортом?

3.4. Заходи безпеки під час поводження зі зброєю на бойовій службі у варті

Зброя військовослужбовця під час несення служби на посту має бути зарядженою (при цьому патрон у патронник не досилається) та завжди готовою до застосування. Автомат необхідно тримати: уночі – у положенні для стрільби стоячи, вдень – у положенні «на ремінь» чи в положенні для стрільби стоячи; на внутрішніх постах автомати з дерев'яним прикладом – у положенні «на ремінь», зі складним прикладом – «на груди». Клапан сумки зі спорядженим магазином має бути застебнутий.

Заряджання зброї здійснюється перед виходом на пости, для конвоювання арештованих, які перебувають під судом, слідством, або засуджених та для супроводження осіб, які перевіряють варту, а роз-

ряджання та огляд зброї – одразу після повернення до вартового приміщення.

Заряджання та розряджання зброї здійснюється перед вартовим приміщенням у спеціально обладнаному і освітленому місці, що має кулевловлювач, а під час переїздів змін на пости на машинах – у місцях, вказаних в інструкції начальника варти, при необхідності обладнаних таким же чином, за командами начальника варти або його помічника (розвідних) і під їхнім безпосереднім наглядом. Під час заряджання та розряджання ствол зброї повинен бути спрямований вгору (під кутом 45°; 60°) і в бік від оточуючих житлових приміщень і об'єкта, який охороняється.

Якщо біля і навколо вартового приміщення розташовані житлові і службові приміщення, заряджання і розряджання зброї може проводитися у вартовому приміщенні, у спеціальному місці, яке обладнане кулевловлювачем.

Зброя заряджається за правилами, вказаними в порадниках по стрілецькій справі для відповідних видів зброї, при цьому патрон в патронник не досилається.

Необхідно слідкувати за тим, щоб під час несення бойової служби заряджена зброя завжди була на запобіжнику.

Забороняється досилати патрон у патронник, якщо не має необхідності у застосуванні зброї. У разі проведення попереджувального пострілу зброю слід направляти угору. Після застосування зброї, якщо подальше ведення вогню не викликане обстановкою, потрібно негайно поставити її на запобіжник і доповісти про це начальнику варти чи його помічнику, своєму розвідному. Під час несення служби не слід залишати свою зброю та не передавати її іншим особам. Після повернення у вартове приміщення зброя ставиться у ставницю і береться лише з дозволу начальника варти. За необхідності чищення зброї у варті проводиться у встановленому місці під безпосереднім керівництвом начальника варти або його помічника, при цьому зброя не розбирається.

За командою «Варта – до зброї!» зброя береться зі ставниць, варта шикується в установленому місці і діє згідно з бойовим розрахунком. Під час прямування на пости і назад зміна шикується на збільшених дистанціях, щоб у випадку втрати рівноваги одним з вартових або поранення вартового, виключити шкоду тим, що йдуть попереду (позад). В ожеледицю шляхи по маршрутам руху змін на пости

необхідно посипати піском. Під час несення служби на посту категорично забороняється: спрямовувати зброю на людей; відкривати вогонь у бік людей і житлової зони військового містечка.

Під час несення бойової служби в забороненій зоні і на території об'єкта, що охороняється чатовим, забороняється підходити до трансформаторних підстанцій та розподільних пристроїв, стояти під лініями електропередач та торкатися опор, обірваних проводів та ліній технічних засобів охорони на землі або на спорудах. Побачивши дріт лінії електропередач, що впав на землю, не підходячи до нього, негайно про це доповісти начальникові варті.

На оглядових майданчиках КПП забороняється користуватися ліхтарями з напругою більше ніж 12 В.

Категорично забороняється:

- брати незакріплену (іншої особи) зброю;
- направляти зброю на людей, у бік жилих приміщень та об'єктів, які охороняються, незалежно від того, заряджена вона чи ні;
- вести на посту стрільбу, якщо вона не викликана необхідністю служби, а також вести вогонь у напрямку житлових будинків, місць скупчення людей, вогненебезпечних та вибухонебезпечних складів;
- заходити до вартового приміщення із зарядженою зброєю, за винятком осіб, які озброєні пістолетами;
- розбирати зброю під час несення служби на посту, без необхідності знімати її із запобіжника, досилати патрон у патронник та накласти палець на спусковий гачок;
- від'єднувати магазин та виймати з нього патрони під час несення бойової служби;
- заряджати та розряджати зброю в невстановлених місцях та без дозволу начальника варті (його помічника, розвідного).

Контрольні завдання і запитання

1. Доповісти, як необхідно тримати автомат під час несення служби на посту.
2. Де здійснюється заряджання та розряджання зброї?
3. З дозволу кого необхідно брати зброю зі ставниці?
4. Які дії забороняються під час поводження зі зброєю у варті?

3.5. Заходи безпеки під час проведення навчань та занять з бойової підготовки

3.5.1. Заходи забезпечення безпеки діяльності підрозділів у ході підготовки особового складу в місцях постійної дислокації

Командири всіх рівнів для забезпечення безпеки при проведенні підготовки особового складу в місцях постійної дислокації здійснюють такі заходи:

- розробляють заходи безпеки загального характеру на майбутніх навчаннях, виходячи з місцевих умов і змісту навчань та організовують їх вивчення всіма учасниками навчань;
- приймають заходи з заходів безпеки від кожного військовослужбовця;
- вивчають умови місцевості і їх вплив на виконання заходів безпеки;
- визначають кількість залізничних переїздів, нафто- та газопроводів, систем меліорації, тіснин, перевалів, проходів, тунелів і інших споруд, перешкод рельєфу і порядок пропускання через них підрозділів загонів;
- організовують огороження небезпечних ділянок місцевості (боліт, озер); визначають ділянки місцевості та порядок імітації на них вогню, вибухів і застосування отруйних речовин противником, а також ділянки, на яких забороняється ведення вогню з усіх видів зброї, організовують позначення цих ділянок;
- розробляють заходи щодо недопущення нанесення ушкоджень лісовим і сільськогосподарським угіддям, заповідним природним комплексам, пам'ятникам культури, об'єктам водокористування техніки і доводять до всього особового складу вимоги з охорони навколишнього середовища під час навчань;
- у разі виявлення пожеж, що виникли під час навчань, негайно припиняють навчання, мобілізують весь особовий склад і техніку на боротьбу з вогнем і викликають, при необхідності, місцеві пожежні команди;
- після закінчення навчань організовують обстеження району їх проведення, виявляють заподіяні військами втрати і визначають

заходи щодо ліквідації порушень природного середовища (збирання і вивезення із району навчань побутових відходів, засипання окопів, ремонт ушкоджених ділянок доріг й ін.). За необхідністю обстеження проводиться разом із представниками влади, лісництв, господарств, на території яких проводилося навчання;

- визначають, яку техніку, озброєння варто залучити для проведення навчань, їх стан і можливий вплив на життя і здоров'я людей, їх відповідність технічним нормам і нормам застосування;

- визначають, які заходи варто провести для підготовки техніки й озброєння до навчань (занять) з урахуванням їхнього технічного стану і ресурсу;

- намічають маршрути руху автотранспорту;

- враховують рівень виучки і морально-психологічного стану особового складу;

- встановлюють терміни і порядок проведення контрольних занять з особовим складом;

- визначають кількість і склад груп контролю і спостереження за виконанням заходів безпеки;

- визначають сили і засоби які необхідні для об'єктивного контролю ходу навчань;

- враховують ступінь захищеності прилеглих небезпечних об'єктів (атомної і хімічної промисловості);

- визначають порядок і терміни оповіщення місцевого населення, повідомлення місцевих органів влади про проведення навчань;

- встановлюють єдині команди і сигнали на негайне, у разі потреби, призупинення навчань.

3.5.2. Заходи безпеки при проведенні навчань

Відповідальність за організацію та практичне забезпечення безпеки особового складу, виключення випадків виведення з ладу озброєння та техніки, свавілля відносно місцевого населення та порушення правил екологічної безпеки покладається на керівника навчання, командирів усіх рівнів, начальників імітаційних команд (груп) та їх посередників. Персонально кожний військовослужбовець несе відповідальність за своєчасне та точне виконання всіх правил та заходів безпеки.

Керівник навчань безпосередньо відповідає за організацію та забезпечення безпеки дії військ, він **повинен**:

- розробляти заходи безпеки на навчанні, виходячи з місцевих умов та задумок навчання, доводити їх до командирів, посередників, імітаційних команд та організовувати їх вивчення з усіма учасниками навчань; приймати заходи зі знання заходів безпеки від кожного військовослужбовця та вимагати їх виконання в ході проведення навчання;

- звертати особливу увагу на умови місцевості;

- визначати кількість залізничних переїздів, нафто- та газопроводів, систем меліорації, тіснин, перевалів, проходів, тунелів та інших споруд, перешкод рельєфу та порядок пропуску по них підрозділів загону;

- організовувати комендантську службу в місцях, небезпечних для пересування підрозділів, загородження небезпечних ділянок місцевості (боліт, озер, урвищ), очищення районів від снарядів, мін, фугасів, бомб, вибухонебезпечних предметів, які не вибухнули, та імітаційних засобів, а також влаштувати рятувально-евакуаційну службу на водних перешкодах;

- визначати ділянки місцевості та порядок імітації на них вогню, вибухів та визначання ділянок майбутньої імітації отруйних речовин противника, а також, ділянок, на яких забороняється ведення вогню з усіх видів зброї, організовувати загородження (оточення) цих ділянок;

- організовувати збір або підриг невикористаних імітаційних засобів після закінчення навчання;

- вирішувати питання охорони навколишнього середовища ще на стадії розробки задуму навчань. З цією метою необхідно вибирати такі райони навчань, де б виключалися або до мінімуму зменшувалися збитки природному середовищу під час виконання підрозділами завдань, для цього слід ретельно розвідати шляхи руху, особливо автомобільних колон, райони зосередження підрозділів;

- заздалегідь відправити від підрозділів (військових частин), що беруть участь у навчаннях, посилені групи в райони зосередження; Вони повинні не тільки забезпечувати зручність розміщення та швидкість заняття цих районів у ході навчань, але й не допускати нанесення пошкоджень лісним угіддям, насамперед технікою;

- у разі виявлення пожеж, що виникли під час навчань, негайно припинити стрільби (навчання), задіяти весь особовий склад і техніку для їх гасіння і повідомити місцеві пожежні команди;

- до початку навчань проводити інструктажі особового складу та відповідні бесіди щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства;

- у пам'ятках учасникам навчань відображати питання з охорони навколишнього середовища.

Після закінчення навчань спеціально створеними комісіями необхідно обстежити район проведення навчань, визначити нанесені підрозділами збитки та заходи щодо усунення порушень (збирання і вивезення з районів навчань побутових відходів, засипку окопів, ремонт порушених ділянок, доріг тощо). Включити до складу комісій представників адміністрацій, лісництв, господарств, на території яких проводились навчання. Результати обстеження району навчань і засоби з усунення нанесених природному середовищу збитків оформити відповідними актами.

Командири підрозділів несуть відповідальність за виконання особовим складом заходів безпеки, вони **повинні**:

- вивчати з усім особовим складом заходи безпеки на навчаннях та слідкувати за їх дотриманням;

- з усіма водіями старанно відпрацьовувати прийоми водіння машин на дорогах і поза ними, у колонах, особливу увагу звертати на підготовку водіїв для перевезення особового складу, вибухонебезпечних вантажів, слідкувати за навантаженням на транспортні засоби, перевезенням та розвантаженням; вивчати з усім особовим складом порядок позначення небезпечних напрямків стрільби, ділянок і полів імітації та інших небезпечних місць;

- організовувати видачу особовому складу справних боєприпасів, імітаційних засобів і перевіряти, щоб серед холостих патронів не було бойових;

- організовувати підготовку (перевіряти справність) озброєння та техніки, що виводяться на навчання, особливу увагу звертати на знання особовим складом правил поведження зі зброєю та технікою;

- перевіряти справність та підготовку засобів індивідуального захисту, обмундирування та спорядження особового складу;

- перед початком навчань перевіряти знання особовим складом правил та заходів безпеки на навчаннях шляхом приймання заліків з виставленням оцінок («засвоїв» чи «не засвоїв»);

- результати заліків (оцінки) під підпис довести до кожного військовослужбовця та доповісти старшому начальникові.

На навчаннях **забороняється**:

- перевозити особовий склад на необладнаних автомобілях;
- наїжджати технікою на поля імітації, окопи та на інші споруди, зайняті особовим складом;

- вести вогонь холостими патронами зі стрілецької зброї по особовому складу, який знаходиться ближче ніж 100 м;

- торкатися та підбирати гранати, вибухові пакети, запали, заряди вибухових речовин, які не вибухнули (не розірвались);

- підбирати предмети, отруєні за рецептурами імітації отруйних речовин супротивника;

- розміщувати та підривати імітаційні поля фугасів ближче ніж 500 м, проводити імітацію ядерного вибуху табельними засобами ближче ніж 250 м, запалювати навчальні отруйно-димові суміші та підривати імітаційні фугаси ближче ніж 100 м, а вибухові пакети та імітаційні гранати – ближче ніж 25 м від особового складу, легкозаймистих матеріалів, населених пунктів, на річках і водоймищах;

- пересуватися машинам з високо піднятими антенами по населених пунктах та під лініями електропередач;

- розгортати радіо- та радіорелейні антени ближче ніж 100 м від ліній високої напруги;

- розміщувати особовий склад, техніку, прокладати проводи електровибухових мереж ближче ніж 300 метрів від електростанцій (підстанцій), ліній високої напруги, залізничних доріг та потужних радіостанцій;

- працювати з радіоактивним пилом, з імітаційними отруйними речовинами без засобів індивідуального захисту, поза мережами навчальних центрів (полігонів) та спеціально відведених майданчиків;

- заражати навчальними імітаційними радіоактивними речовинами за рецептурами імітації отруйних речовин умовного противника на ділянці місцевості, що знаходиться ближче ніж 3 км від населених пунктів, а також кидати їх у річки та водоймища, викидати тару з-під імітаційних засобів та вогневих сумішей, що виготовлені для навчань у поле, закопувати в землю та залишати без охорони.

Перед початком етапу зі стрільбою керівник навчання, його заступники та помічники, командири підрозділів повинні:

- показати підлеглим межі заборонених зон ведення вогню;
- організувати службу оточення;
- показати на місцевості рубежі відкриття та припинення вогню;
- показати бокові орієнтири, праворуч і ліворуч яких стрільба не дозволяється;
- показати місця та райони, де заборонено пересування техніки;
- організувати контроль виконання заходів безпеки та готовності особового складу, озброєння, техніки та боєприпасів до стрільби, для чого перевірити:

а) наявність та підготовку вогневих посередників, а також підрозділів, які виконують стрільби;

б) надійність оточення та організацію комендантської служби, готовність до стрільби мішеневого поля;

в) справність озброєння та боєприпасів;

г) знання особовим складом рубежів безпеки, небезпечних напрямків стрільби, меж захисних зон та рубежів припинення вогню, єдиного сигналу на припинення вогню;

д) надійність зв'язку для забезпечення безпечного управління вогнем усіх сил і засобів, його негайне припинення в разі необхідності;

е) організацію заходів безпеки при роботі дослідних (контрольних) груп, імітаційних, мішеневих та інших команд, які обслуговують стрільбища;

ж) готовність до очищення маршрутів і районів цілей від боєприпасів, що не вибухнули, та порядок пропускання підрозділів через ділянки стрільби.

На командному пункті керівника навчань (стрільби) виставляються спостерігачі з оптичними приладами та організовується сигнальний пост із засобами зв'язку та сигналізацією. Місця, які підготовлені для вибуху імітаційних зарядів, обмежуються, організовується їх охорона, а ділянка місцевості, по якій буде проведено вогнеметання, обкопується смугою завширшки не менше ніж 2 м. Місця використання імітаторів ядерного вибуху наносяться на карту та доповідають про них командирів підрозділу. Під час проведення стрільби необхідно виконувати заходи безпеки, що передбачені в «Курсі стрільб», затвердженим Наказом МВС України від 07.09.2011 за № 658, крім того, забороняється змінювати напрямок стрільби, вести вогонь по-

верх своїх підрозділів і поряд з ними, а також з усіх видів зброї по ліхтарях з червоним світлом, переміщувати підрозділи після закінчення стрільби за лінію машин до доповіді про розряджання зброї.

Під час проведення імітаційних заходів забороняється:

- знімати або переносити імітаційні поля вночі, а також в умовах обмеженої видимості;
- користуватися несправними засобами імітації та джерелами живлення;
- проводити імітацію вибухів вогневим способом;
- перевищувати вагу та кількість імітаційних зарядів, які вказані у плані імітації;
- допускати на поля імітації сторонніх осіб, залишати без охорони засоби імітації та вибухові речовини;
- без команди старшого імітаційної ділянки вставляти електроде-тонатори в заряди та вимикати джерела струму;
- підходити до зарядів, які не вибухнули, якщо не вимкнено дже-рело живлення, раніше ніж через 15 хвилин.

Крім того, під час проведення імітації необхідно виконувати заходи безпеки, що вказані в НПАОП 0.00-1.17-92.

Після закінчення імітації огляд полів слід проводити з дозволу старшого ділянки.

Особи, які працюють з навчальними радіоактивними та отруйни-ми речовинами, повинні добре знати їх властивості, працювати в про-тигазах та загальновійськових захисних засобах.

Під час дій військ уночі необхідно:

- призначити орієнтири, добре видимі вночі;
- до наступу темряви позначити майданчики імітації та організу-вати їх охорону;
- позначити місця проходів у порядках підрозділів та мінно-вибухових загородженнях;
- забезпечити техніку добре видимими вночі знаками різного ко-льору для кожного підрозділу.

Під час дій військ у горах:

- не допускати дій військ у місцях можливих обвалів, снігових лавин, уникати розміщення військ та техніки під навислими скелями, біля крутих берегів, у сухих руслах річок;
- мати додаткові запаси продуктів, води, пального, засобів обігрі-вання;

– імітаційні поля розміщувати так, щоб внизу не було людей, при розрахунках безпечних відстаней, урахувувати розліт каміння, можливість обвалів, снігових лавин;

– слідкувати за прогнозом погоди.

При діях військ взимку:

– контролювати особовий склад під час розміщення в окопах і траншеях;

– частіше змінювати спостерігачів і патрульних;

– вживати заходів для обігріву особового складу;

– негайно розшукувати військовослужбовців, які заблукали або відстали.

З метою попередження пожежі забороняється:

– стріляти поблизу сховищ вибухових речовин, паливно-мастильних матеріалів, дерев'яних будівель та інших предметів, що легко займаються, а також розташовувати біля них техніку;

– підривати імітаційні засоби, розводити вогнища в населених пунктах, в лісі у степу з висохлою рослинністю.

Контрольні завдання і запитання

1. Розкажіть про обов'язки керівника навчань щодо організації та забезпечення безпеки дії військ.
2. Які завдання покладаються на спеціально створені комісії після закінчення навчань?
3. Розкажіть про обов'язки командирів щодо організації та забезпечення безпеки дії підрозділів на навчаннях.
4. Які дії забороняються на навчаннях?
5. Розкажіть про обов'язки керівника навчання, його заступника та помічника, командирів щодо організації та забезпечення безпеки дії підрозділів перед початком етапу зі стрільбою.
6. Які дії категорично забороняються під час проведення стрільб?
7. Які дії забороняються під час водіння на навчаннях та під час стрільби з машин?
8. Які дії забороняються під час проведення імітаційних заходів?
9. Розкажіть про заходи безпеки під час дій військ уночі.
10. Розкажіть про заходи безпеки під час дій військ у горах.

3.5.3. Заходи безпеки на заняттях з тактичної підготовки

Безпека на заняттях з тактичної підготовки забезпечується чіткою організацією занять, точним і своєчасним виконанням команд керівника та командирів, дисциплінованістю всіх військовослужбовців.

Командири, військові підрозділи яких проводять навчання, несуть відповідальність за дотримання особовим складом заходів безпеки, вони **зобов'язані**:

- вивчати з усім особовим складом заходи безпеки та на наступному навчанні слідкувати в ході навчань за суворим їх виконанням;
- з усіма водіями (механіками-водіями) ретельно відпрацьовувати прийоми водіння машин шляхами та поза ними, у колонах та в бойовому порядку; особливу увагу звертати на підготовку водіїв до перевезення особового складу, вибухонебезпечних вантажів; на навантаження машин на залізничний, водний та повітряний транспорт, перевезення ним та вивантаження з нього; на водіння на плаву; на розгортання і згортання озброєння і техніки;
- вивчати з усім особовим складом порядок позначення небезпечних напрямків стрільби, ділянок полів імітації та інших небезпечних місць;
- організовувати видачу особовому складу придатних боєприпасів та імітаційних засобів, перевіряти їх з тим, щоб серед холостих патронів не було бойових;
- перевіряти справність озброєння, бойової та іншої техніки, яка виводиться на навчання, та організувати підготовку озброєння до стрільби; особливу увагу звертати на знання особовим складом правил поведінки зі зброєю та технікою;
- перевіряти справність та підгонку засобів індивідуального захисту, обмундирування та спорядження особового складу з урахуванням кліматичних умов;
- перед початком навчань перевіряти засвоєння особовим складом правил та заходів безпеки на навчанні шляхом прийому заліків з оцінюванням («засвоїв» або «не засвоїв»); результати заліків (оцінки) під підпис доводити до кожного військовослужбовця та доповідати про це старшому начальнику.

На навчаннях **забороняється**:

- перевозити особовий склад на необладнаних автомобілях;
- наїжджати технікою на поля імітації, окопи та інші споруди, зайняті особовим складом;

- вести вогонь холостими патронами зі стрілецької зброї по особовому складу, що розташований ближче ніж 100 м;
- посилювати заряди холостих патронів, кидати їх в розташування підрозділів, на інші об'єкти, а також поблизу від легкозаймистих предметів;
- чіпати та підбирати снаряди, міни, гранати, вибух-пакети, які не розірвалися, запали та заряди вибухових речовин;
- підбирати предмети, заражені за учбовими рецептурами імітаційними отруйними речовинами противника;
- розташовувати та підривати імітаційні поля вогневих фугасів ближче ніж 500 м, провадити імітацію ядерного вибуху табельними засобами ближче ніж 250 м;
- спалювати учбові отруйно-димові суміші та підривати імітаційні фугаси ближче ніж 100 м, а вибух-пакети та імітаційні пакети – ближче ніж 25 м від особового складу, легкозаймистих матеріалів, населених пунктів, а також на ріках та водоймах;
- пересування підрозділів та техніки, а також виконання інженерних робіт у районах посівів, городів, садів;
- залишати в районах навчань вибухові пакети, невикористані димові шашки та інші засоби імітації;
- застосовувати технічні рідини для миття рук, прання одягу, а також палити та вживати їжу під час роботи з технічними рідинами;
- знаходитися поблизу траси при буксуванні машин, виведених з ладу, та застряглих машин;
- здійснювати ремонт двигунів, силових агрегатів під час їх роботи; використовувати водоймища для миття техніки та пити сиру воду з неперевірених джерел;
- проводити незаконну вирубку й пошкодження дерев, кущів та лісонасаджень при перебуванні військ у лісі, обладнання ними оборонних позицій та інших інженерних споруд;
- розводити багаття без дозволу та здійснювати заправку техніки в лісі без дотримання заходів пожежної безпеки;
- забруднювати ґрунт нафтопродуктами та побутовими відходами; прокладати шляхи колонами на маршрутах руху в лісних масивах з нанесенням потрав сільгоспугіддям;
- знищувати й пошкоджувати лісні культури, сіянці (саджанці) у лісових насадженнях на площах, а також молодняк природного походження (самосіву) на площах, призначених для лісовідновлення;

- розводити багаття в лісопосадках, на ділянках пошкодженого лісу, торф'яниках, лісосіках, у місцях з висушеною травою, а також під кронами дерев (розводити багаття дозволяється на майданчиках, які оточені мінералізованою смугою, де знятий верхній шар ґрунту ширше ніж 50 см);

- заправляти палим в лісі паливні баки двигунів внутрішнього згоряння під час роботи двигуна, палити або користуватися відкритим вогнем поблизу техніки, що заправляється палим;

Крім того, **необхідно:**

- у разі спішування стежити, щоб не зачепитися за деталі машин одягом, спорядженням, індивідуальними засобами захисту;

- під час виконання інженерних робіт стежити, щоб не зачепити шанцевим інструментом військовослужбовців, які знаходяться поруч;

- у разі проведення маршу на техніці суворо дотримуватися дисципліни маршу;

- при обмеженій видимості або втраті орієнтації зупинитися та дотримуватися правила «Не бачу – не їду»;

- при низькій температурі організовувати взаємний нагляд, щоб попередити обмороження;

- під час розміщення на місці, особливо під час відпочинку, суворо виконувати протипожежні заходи, а також вживати заходів проти загоряння;

- пити воду тільки з перевірених джерел.

Контрольні завдання і запитання

1. Які дії забороняються на заняттях з тактичної підготовки?
2. Назвіть додаткові заходи безпеки на заняттях з тактичної підготовки.

3.5.4. Заходи безпеки на стрільбищі

Безпека на стрільбищі забезпечується чіткою організацією стрільб, точним виконанням «Курсу стрільб», встановлених правил та заходів безпеки, дисциплінованістю всіх військовослужбовців.

Для забезпечення заходів безпеки під час стрільби наказом по військовій частині призначаються:

- старший керівник стрільб;
- начальник оточення та наряд;
- черговий лікар (фельдшер) з санітарною машиною;
- майстер по ремонту озброєння.

Крім того, старший керівник стрільб (командир підрозділу, який проводить стрільбу) призначає: керівників стрільб на ділянках, спостерігачів та начальника пункту бойового постачання.

За необхідності для обслуговування стрільб можуть призначатися: сигналіст, артмайстер та інші особи, обов'язки яких визначає командир, що їх призначив.

Напередодні командир підрозділу під час самостійної підготовки проводить заняття з вивчення заходів безпеки та приймає в особового складу заліки. Перед стрільбами потрібно оглянути поле, де розташовані мішені, з його території вивести людей, транспорт, тварин. Пересування на об'єкті стрільб дозволяється тільки по дорогах і в тих межах, які вказані начальником навчального центру. Забороняється заходити (заїжджати) на ділянки стрільб, де залишилися бойові гранати, які не розірвалися, а також снаряди та інші вибухонебезпечні предмети, торкатися їх.

Заряджати зброю дозволяється після сигналу «Вогонь!» на вогневому рубежі або після проходження рубежу відкриття вогню.

На рубежі припинення вогню зброя розряджається, проводиться контрольний спуск, після чого стріляючий доповідає: «Такий-то, зброя розряджена!». Під час стрільби вночі стріляючі в пішому порядку пересуваються з сигнальними ліхтарями, які закріплюються на спині військовослужбовців.

Забороняється вести вогонь:

- за межами небезпечних напрямків, або по укриттю (бліндажу), на якому піднято червоного прапора (горить червоний ліхтар);
- до виходу на рубіж відкриття вогню;
- після сигналу «Відбій!» (команди «Припинити вогонь!») та після підняття білого прапора (увімкнення білого ліхтаря) на укритті (бліндажі), командному пункті;
- з несправної зброї та несправними боєприпасами.

Ведення вогню негайно припиняється у разі:

- появи людей, транспорту, тварин на полі з мішенями, а також літаків і вертольотів, які низько летять над ділянкою стрільби;

- у разі падіння гранат за межі безпечної зони або недалеко від укриття, зайнятого людьми;
- підняття білого прапора (увімкнення білого ліхтаря) на командному пункті або бліндажі;
- одержання сигналу з постів оточення про небезпеку проведення стрільби;
- виникнення пожежі від стрільби;
- втрати орієнтації або зв'язку між стріляючими, поганої видимості.

Для припинення вогню подається сигнал «Відбій!», команда «Стій, припинити вогонь!», а також виставляється білий прапор (вмикається білий ліхтар).

Для припинення вогню одного стріляючого (з однієї машини) подається команда «Такий-то, стій, припинити вогонь!».

Боєприпаси на пункті бойового постачання мають бути надійно захищені від дії атмосферних опадів, а також прямих сонячних променів.

Після закінчення стрільби у військовослужбовців вилучаються боєприпаси, зброя – оглядається, магазини, коробки, стрічки – перевіряються.

Стрільба з гранатометів. Стрільба протитанковими гранатами по броньованих цілях має вестися гранатометниками з окопу, відкрито розміщений особовий склад при цьому повинен бути не ближче ніж 300 м від цілі.

Для стрільби з гранатометів бойовими пострілами на стрільбищі необхідно обрати окремий напрямок. При стрільбі з РПГ необхідно захищати вуха підручними засобами (ватою), а взимку навушниками, шапками-вушанками. Також **забороняється**:

- починати стрільбу у разі відсутності на командному пункті начальника навчального об'єкта,
- у разі відсутності зв'язку з постами оточення;
- заряджати зброю до команди керівника (командира) та до сигналу «Вогонь!»;
- направляти зброю на людей, у бік і в тил стрільбища, (незалежно від того заряджена вона чи ні);
- залишати заряджену зброю або передавати її іншим особам;

- знаходитися людям та розташовувати боєприпаси позаду протитанкового гранатомета в секторі 90° ближче ніж 30 м, упирати задній кінець ствола в які-небудь предмети або землю;
- при стрільбі дульна частина гранатомета повинна знаходитися не ближче (не нижче) ніж 20 см від бруствера або укриття, щоб унеможливити доторкання ґрунту або інших предметів до крил стабілізатора гранати після пострілу. При стрільбі в положенні лежачи гранатометник повинен розташовуватися відносно гранатомета так, щоб уникнути ураження реактивним струменем порохових газів, що направлені в задній сектор;
- використовувати гранати, які мають зовнішні пошкодження, знімати захисний ковпачок з головної частини підричника бойової гранати під час стрільби в дощ, сильний сніг;
- вести вогонь у безпосередньому наближенні до кущів та високої трави;
- видавати стріляючому гранати для РПГ-7 з не надітими на їх крила кільцями;
- стріляти з РПГ-7 з лівого плеча;
- під час стрільби з окопу задній кінець ствола РПГ-7 розміщувати ближче ніж 2 м.

Контрольні завдання і запитання

1. Які посадові особи призначаються для забезпечення заходів безпеки під час стрільб наказом по військовій частині?
2. В яких випадках дозволяється заряджати зброю?
3. В яких випадках забороняється вести вогонь?
4. В якому разі ведення вогню негайно припиняється?
5. Які сигнали подаються для припинення вогню?
6. Назвіть заходи безпеки у разі стрільби з гранатометів.
7. Які дії забороняються під час стрільби з гранатометів?

3.5.5. Заходи безпеки під час метання бойових гранат

До метання бойових гранат допускаються військовослужбовці, які засвоїли правила поведінки з бойовими гранатами та виконали підготовчі вправи з кидання ручних гранат. Місце для кидання бойових

гранат вибирається з розрахунку, щоб при киданні наступальних гранат не було людей в радіусі ближче ніж 50 м, а гранат для оборони і протитанкових – щоб ближче ніж 300 м не було людей, тварин або об'єктів, які можуть бути уражені осколками цих гранат. Ділянка місцевості, де проводиться кидання гранат, повинна бути позначена по периметру червоними прапорцями і покажчиками з відповідними попереджувальними надписами. Крім того, у необхідних випадках можуть виставлятися пости оточення.

Перед метанням бойові гранати і запали повинні бути оглянуті керівником заняття. Несправні гранати здаються на склад для знищення. Вставляти запал у гранату дозволяється тільки перед її метанням за командою керівника. Переносити гранати слід тільки в спеціально призначених для цього сумках. Необхідно берегти гранати і запали від сильних поштовхів, ударів, вогню, бруду і вологи.

Виділимо окремо **заходи безпеки при поводженні з ручними гранатами:**

- 1) особи, які навчаються, повинні надягати захисні шоломи;
- 2) перед заряджанням необхідно оглянути гранати і запали; у випадках, коли виявлені їх пошкодження, слід негайно доповісти про це командирі;
- 3) метання осколкової оборонної і протитанкової гранат проводять з окопу чи з укриття, що не пробивається осколками, під керівництвом офіцера;
- 4) у разі метання декількох гранат однією особою, що навчається, кожен наступну гранату слід метати не раніше ніж як через 5 с після вибуху попередньої;
- 5) якщо гранату не кинули (запобіжна чека не виймалася), розряджання її роблять тільки за командою і під безпосереднім наглядом командира (старшого);
- 6) необхідно вести облік нерозірваних гранат, помічати місця їх падіння червоними прапорцями; після закінчення метання гранати, що не розірвалися, знищують підризом на місці падіння. Згідно з правилами, що викладені в Керівництві по зберіганню артилерійського озброєння і боєприпасів у військах, підриз гранат (запалів) організовує командир військової частини;
- 7) необхідно оточувати район метання ручних гранат в радіусі не менше ніж 300 м;

8) командирам підрозділів необхідно особовий склад, що не задіяний метанням гранат, відводити в укриття або на безпечну відстань від вогневого рубежу (не ближче ніж 350 м);

9) вихідне положення для метання гранат слід позначити білими прапорцями, а вогневий рубіж – червоними;

10) пункт видачі гранат і запалів слід обладнувати в сховищі, не ближче ніж 25 м від вихідного положення.

Розбирати бойові гранати і усувати в них несправності, переносити гранати без сумок (підвішеними за кільце запобіжної чеки або спусковий важіль), торкатися гранати, що не розірвалася, до метання гранат звільняти рукоятку (відпускати спусковий важіль) та випускати гранати з рук після висмикування запобіжної чеки категорично забороняється.

Контрольні запитання

1. Які військовослужбовці допускаються до метання бойових гранат?
2. Як позначається ділянка, на якій проводиться кидання бойових гранат?

3.5.6. Заходи безпеки на заняттях з водіння машин

Надійність та безпека під час водіння машин забезпечується постійним виконанням вимог статутів, керівництв, курсів стрільб та водіння, знанням правил дорожнього руху, сигналів управління та за умови підтримання техніки в справному стані.

Під час підготовки машин до руху забороняється:

- закривати та відкривати кришки люків не за ручки, які призначені для цього;
- користуватися несправними приладами, агрегатами та інструментом;
- заводити двигун, прогрівати його в закритому приміщенні без вентиляції та провітрювання;
- починати рух з незафіксованими кришками люків та без попереднього сигналу;
- використовувати для водіння несправну машину.

Під час виконання вправ з водіння машин необхідно:

- не допускати сторонніх осіб та транспорт на майданчики для водіння;
- визначати напрямок та порядок руху машин, які забезпечують безпеку водіння; положення кришок люків та розміщення військово-службовців у машинах визначати у відповідності із заходами безпеки;
- рухаючись по дорозі та бездоріжжю, де можливе травмування особового складу від наїзду на дерева, лінії зв'язку, електропередач, які зачіпляються за дріт, або з інших причин, а також, коли можливі зіткнення та перекидання машин, усі люки повинні бути закриті, а особовому складу слід знаходитися тільки на штатних місцях, не розслаблюватися і бути готовим до великих перевантажень;
- на машинах, що зупинилися через несправності, негайно виставити добре видимі знаки аварійної зупинки (рівносторонній трикутник, червоний прапорець на башті, а вночі – миготливий ліхтар); машину в короткий строк відвести з маршруту на відстань, яка забезпечує безпеку руху;
- машини, які стоять, об'їжджати за наявності знака «Аварія» за командою командира на зниженій швидкості тільки з лівого боку, упевнюючись у безпечності об'їзду;
- вночі водії або командири машин, які зупинилися на маршруті, зобов'язані доповідати про це по радіо своїм командирам та показувати місця стоянок вмиканням фар, а за необхідності – і сигнальними або освітлювальними ракетами;
- на машинах, що знаходяться на маршрутах вночі, вмикати габаритні ліхтарі, крім того, на корпусі БТР ставити світлові знаки (ліхтарі) з номером, по якому слідкують за пересуванням машин;
- рух машин заднім ходом дозволяти за сигналами регулювальника, який повинен знаходитися не ближче ніж 10 м попереду машин;
- рухаючись вузькими дорогами, на карнизах та серпантинах дороги притримуватися протилежного від обриву боку, не зупинятися на закритих поворотах і не обганяти попередні машини;
- чітко та швидко виконувати команди під час перестроювання та виконання маневрів, витримувати встановлені дистанції та інтервали, стежити за місцевістю і сусідніми машинами.

Забороняється:

- починати рух без команди командира;
- знаходитися під час руху на корпусі або башті машини;
- продовжувати рух під час відсутності видимості;
- здійснювати обгін на мостах, залізничних переїздах та під'їздах до них, на ділянках доріг, які обмежені стовпами, крутих підйомах і спусках, на поворотах, під час поганої видимості, а також тоді, коли швидкість руху обмежена дорожніми знаками;

- робити зупинки на ділянках шляху, на яких погана видимість, на мостах, залізничних переїздах, крутих підйомах, спусках та ділянках, що обмежені стовпчиками (карнизи, серпантини дороги тощо).

Під час руху в колоні необхідно суворо дотримуватися дисципліни маршу, під якою розуміється:

- рух машин із заданою швидкістю на встановлених дистанціях, витримування свого місця в колоні;

- рух колони транспорту тільки з правого боку дороги, без створення перешкод зустрічному транспорту;

- спостереження за командами, які подаються, а також за сигналами регулювальників, знаками регулювання дорожнього руху та їх точне виконання;

- постійне виконання правил світломаскування в нічних умовах та прихованого управління підрозділами;

- уважне спостереження за дорогою, обстановкою на маршруті та за діями автомобілів, що їдуть попереду;

- об'їзд машини, яка зупинилася, тільки ліворуч (у разі відсутності зустрічного руху);

- вимушені зупинки через несправності машини мають здійснюватися з виїздом на узбіччя або з'їздом з дороги;

- у разі необхідності слід повертати башту тільки на праву сторону.

Під час зупинки колони забороняється:

- виходити з машини на лівий бік;
- вимикати габаритні ліхтарі;
- зупиняти машину безпосередньо за крутим закритим поворотом (підйомом).

Під час подолання машинами залізничних переїздів та мостів слід дотримуватися таких правил безпеки:

Якщо рухається одна машина, водій зобов'язаний за 10 м поперед залізничним переїздом, який охороняється, зупинити машину, а командир вийти з неї, оглянути переїзд та переконавшись у безпеці, дати команду початку руху через переїзд.

Якщо ділянка залізничної дороги не проглядається, то в обидва боки від переїзду на відстань 1 км виставляються спостерігачі із собаками зв'язку, які доповідають про наближення потягу, а за необхідності подають сигнал зупинки потягу.

Виходити на залізничний переїзд дозволяється тільки після того, коли передня машина з'їде з нього. У разі зупинки машини на переїзді подається команда спостерігачам про зупинення потягу та вживаються заходи до негайної евакуації машини з переїзду машиною, яка їхала попереду або ззаду. Під час проходження через залізничні переїзди колон машин на переїзді мають бути виставлені чергові тягачі (у готовності до негайної евакуації машин, які можуть зупинитися).

Мостами необхідно рухатись на низькій передачі, витримуючи встановлену дистанцію та в готовності швидко зупинити машину. Рухаючись мостом, слід уникати поворотів, перемикання передач, різкого гальмування та різкої зміни обертів двигуна, не слід робити зупинок та об'їздів.

Якщо маршрут руху проходить через міст, на якому можливий рух зустрічних машин, біля нього виставляється один або два регулювальники (залежно від довжини моста та інтенсивності руху).

Під час завантаження на залізничні платформи необхідно дотримуватися таких правил безпеки:

Перед початком завантаження командир повинен перевірити справність залізничного майданчика, підготовку машин і платформи до завантаження, звертаючи при цьому увагу на фіксацію залізничної платформи башмаками або шпалами.

Завантаження машин з несправних завантажувальних майданчиків на несправні малогабаритні або малої потужності платформи забороняється. Завантаження та розвантаження машин має проводитися на низькій передачі за командою командира, який знаходиться на безпечній відстані (не менше ніж 5 м). У машині повинен знаходитися тільки один водій. Люк для спостереження водієм БТР має бути відкритий та поставлений на стопор.

Під час завантаження (розвантаження) на платформі повинен знаходитися тільки командир, який керує завантаженням машин. Війсь-

ковослужбовці, які навчаються завантаженню, розміщуються на безпечній відстані від місця завантаження.

На машині, встановленій на залізничну платформу, мають бути повністю затягнуті гальма, увімкнута нижча передача, перекриті паливні баки, башта застопорена по-похідному, вимкнені акумуляторні батареї та закриті люки.

Під час евакуації машин слід дотримуватися таких правил безпеки:

Стан тягових і такелажних засобів, анкерних пристроїв, сполучених деталей перед їхнім використанням повинен бути ретельно перевірений. Навантаження на лебідки, троси та блоки не повинні перевищувати норми, встановлені технічними паспортами. У разі витягування та буксирування машин троси до буксирних гаків і ведучих коліс надійно закріплюються при непрацюючих двигунах. Надійність закріплення тросів чи жорстких буксирів на буксирних гаках перевіряється командиром безпосередньо перед початком витягування або буксирування. Усіма діями механіків-водіїв тягача і машини, що витягується, керує командир, який знаходиться в такому місці, звідки він їх добре бачить. Попередній натяг тросів, а також наступне рушання машини з місця в усіх випадках самовитягування і буксирування слід виконувати плавно, без ривків. Після попереднього натягу тросів перевіряється їхнє кріплення. Під час натягу тросів і буксирування машини люк механіка-водія (водія) повинен бути закритий.

Контрольні завдання і запитання

1. Які дії забороняються у ході підготовки машин до руху?
2. Які заходи необхідно виконувати під час виконання вправ з водіння бойових машин?
3. Які дії забороняються під час виконання вправ з водіння бойових машин?
4. Які заходи необхідно виконувати під час руху в колоні?
5. Які дії забороняються під час зупинки колони?
6. Назвіть правила подолання залізничних переїздів та мостів.
7. Які заходи необхідно виконувати під час завантаження на залізничні платформи?
8. Які заходи необхідно виконувати при евакуації машин?

3.5.7. Заходи безпеки під час занять з фізичної підготовки

На заняттях з гімнастики перед початком занять керівник зобов'язаний:

- перевірити справність та наявність матів, правильну установку снарядів;
- підготувати магнезію для рук та наждачний папір для очищення робочої поверхні снарядів;
- слідкувати за дотриманням спортсменами встановленої форми одягу та взуття.

У ході заняття необхідно:

- у підготовчій частині – забезпечити достатню розминку тих, хто займається;
- при навчанні вправам суворо дотримуватися правила «від легкого до важкого, від простого до складного», важкі вправи виконувати частинами за допомогою підготовчих вправ;
- враховувати фізичну підготовленість військовослужбовців та дотримуватися послідовності при підвищенні фізичних навантажень;
- підхід до снаряду та відхід від нього організовувати так, щоб ті, які навчаються, не заважали один одному, не проходили поблизу місць приземлення виконавців інших відділень;
- не дозволяти виконувати вправи не за завданням керівника, без страховки та допомоги;
- при виконанні усіх вправ на снарядах організовувати допомогу та страховку.

Для попередження виникнення мозолів на долонях, рекомендується перед заняттями гімнастикою мити руки теплою водою з милом. Після кожного тренування необхідно вимити руки гарячою водою, насухо витерти їх та після цього втерти в шкіру долонь ланолін, гліцерин. Щоб попередити виникнення уражень долонь, бажано надягти на долоні спеціальні накладки з тонкої шкіри. Щоб не зсковзували руки, необхідно правильно користуватися магнезією. Щоб уникнути сковзання ніг, підошви взуття необхідно натерти каніфоллю. Необхідно також звернути увагу на фізичний розвиток у військовослужбовців, у першу чергу, навичок впевненого, міцного, правильного захвату снаряду, а також на навчання тих, хто займається, техніці зіскоків.

Керівникам занять слід передбачати страховки, які повинні бути організовані своєчасно та правильно. Завдання тих, хто страхує при

цьому, полягає в тому, щоб не допустити падіння, особливо на голову, пряму руку. Проте, не бажано перетворювати страховку в непотрібну опіку, що заважає виховувати сміливість та рішучість. Військовослужбовці повинні бути ознайомлені з технікою самострахування при падіннях.

Під час подолання смуги перешкод перед початком заняття керівник зобов'язаний:

- перевірити справний стан усіх перешкод (на спеціальній смузі перешкод особливу увагу звернути на справність лабіринту, огорожі з похилою дошкою, балок «зруйнованого мосту», сходів «зруйнованої драбини»), на всіх перешкодах не повинно бути виступаючих предметів (цвяхів, скоб, задирок та ін.);

- необхідно посипати піском (шлаком) місця відштовхувань та приземлень;

- перекопати місця приземлення для стрибків із високих перешкод;

- перевіряти стан бігової доріжки;

- при проведенні занять зимою очистити смугу перешкод від снігу та льоду;

- вимагати від військовослужбовців дотримання встановленої форми одягу.

У ході проведення заняття необхідно:

- суворо дотримуватися порядку виконання учбових завдань, напрямку руху, його інтервалів та дистанцій;

- починати тренування з вихідного положення;

- встановити порядок повернення у вихідне положення після подолання перешкод;

- перед метанням гранат проводити вправи для підвищення рухливості у плечовому, ліктьовому, променезап'ястному суглобах;

- навчання метанню гранат з місця проводити в одношеренговому строю з інтервалом між військовослужбовцями в 2–3 кроки;

- метання та збір гранат проводити тільки за наказом;

- не дозволяти повертати гранати кидком в сторону тим, хто займається;

- під час проведення занять на смузі перешкод з метанням гранат призначаються збиральники гранат, які повинні знаходитися в 2–3 кроках праворуч та ліворуч від стінки з вікнами;

- збір гранат дозволяти тільки за наказом командира після подолання перешкод обома військовослужбовцями;
- під час проведення ранкової фізичної зарядки застосовувати тільки раніше вивчені способи подолання перешкод після попередньої розминки;
- відміняти спортивні заходи, якщо їх проведенню перешкоджають метеоумови (дощ, сніг, відлига й ін.);
- у разі подолання високих перешкод (загородження, зруйнованого моста, драбини) призначати страхувальника з числа спортсменів з попереднім інструктажем.

Категорично забороняється проведення занять на смузі перешкод без керівника, а також в години спортивно-масової роботи. Змагання слід проводити тільки в присутності медичного працівника.

На заняттях з рукопашного бою, перед їх початком, керівник зобов'язаний:

- повторити техніку виконання прийомів, що входять до програми заняття, прийомів страховки та самостраховки;
- підготувати інвентар, необхідний для проведення занять;
- перевірити укладку матів, їх з'єднання, справність чохлів та їх чистоту;
- перевірити наявність та справність макетів зброї; макети ножів та пістолетів повинні бути дерев'яними або гумовими;
- встановити форму одягу для тих, хто займається.

Усі спортсмени перед початком занять повинні позбутися особистих предметів і речей, які спроможні причинити травми в ході проведення занять.

Під час проведення заняття командирові (тренеру) необхідно:

- вимагати від тих, хто займається, високої організованості, дисципліни, зібраності, уважності при виконанні вправ та дій, при цьому слід повністю виключити виконання прийомів та дій, не передбачених програмою занять;
- у підготовчій частині заняття особливу увагу звернути на виконання спеціальних вправ для розвитку гнучкості та зміцнення суглобів;
- вивчення прийомів нападу та самозахисту проводити тільки після освоєння прийомів самостраховки;
- у разі виконання прийомів у парах підбирати спортсменів одного зросту та ваги, розміщувати військовослужбовців на атлетичному

маті в шаховому порядку таким чином, щоб падіння завжди потрапляло в проміжок між серединою мата та його краями;

- під час виконання захватів та кидків суворо слідкувати за виконанням страховки та самостраховки; виключити падіння на партнера;

- обеззброєння, звільнення від захватів, больові прийоми виконувати плавно, без зусиль і за першим сигналом партнера (будь-який вигук, хлопок по мату, тулубу) негайно припиняти виконання прийому, «задушні» захвати проводити без надавлювання на гортань;

- удари ножем, кулаком, ногою тільки позначати;

- тримати ніж у руці при нанесенні ударів вільно, без напруження м'язів кисті, передпліччя;

- усі прийоми спочатку проводити по розподілам та тільки за командами керівника;

- після закінчення заключної частини заняття організувати вологе прибирання, перевірити наявність та справність макетів зброї, скласти їх у встановленому порядку в шафу.

Заняття з плавання з особовим складом, що вміє плавати, слід проводити на обладнаних станціях, а з тими, хто не вміє плавати – у спеціально обладнаних місцях з глибиною води не більше ніж 1,2 м.

З метою недопущення випадків травматизму та загибелі особового складу необхідно:

- перед заняттям з плавання перевірити стан дна та глибину води під містками;

- на час занять на водній станції виділити 2–3 досвідчених плавця, черговий човен з рятівними засобами, чергового фельдшера;

- перевірити справність обладнання на водній станції, не допускати наявності поламаних дощок та цвяхів, що стирчать на плотах, містках;

- керівникові занять постійно перевіряти кількість військово-службовців, що займаються, до входу їх у воду, під час знаходження у воді та після виходу з води;

- навчати пірнати тільки зі страхувальним шнуром з поплавком на кінці (шнур закріплюється навколо поясу того, хто навчається). Не допускати пірнання в місцях з нерозвіданим дном, поблизу плотів, понтонів та інших предметів, що можуть спричинити небезпеку, а також з берега, якщо глибина водойму більше ніж 1,5 м;

- забороняти стрибати у воду з п'ятиметрових вишок, а також на глибині менше ніж 4 м;

- не дозволяти під час стрибків у воду плавати біля вишки; наступному стрибуну дозволяти стрибати не раніше, ніж попередній відпливе від місця входу у воду на відстань не менше ніж 5 м;

- припиняти заняття, якщо у військовослужбовців, які навчаються, з'явилися ознаки сильного переохолодження.

На заняттях з лижної підготовки, перед їх початком, необхідно проводити обов'язковий попередній інструктаж, а саме:

- під час занять обов'язково мати укомплектовану аптечку;
- запобігати можливим передумовам отримання травм (обмороженню, падінню під час спуску або стрибків, несправному кріпленню лиж);

- інтервал руху повинен становити 3–4 м на дистанції не менше 25–35 м під час спуску вниз;

Для запобігання обмороженню необхідно:

- перевірити забезпеченість особового складу теплим обмундуванням і взуттям;

- під час сильного морозу та зустрічного вітру частіше змінювати напрямлюючих і організовувати взаємне спостереження, слідкувати, щоб під час руху кріплення не здавлювало ноги;

- якщо втрачається почуття пальців ніг – слід зняти лижі і рухатись прискореним кроком або бігом з лижами в руках.

Контрольні запитання

1. Яких вимог необхідно дотримуватися на заняттях з гімнастики?
2. Яких вимог необхідно дотримуватися під час подолання смуги перешкод?
3. Яких вимог необхідно дотримуватися на заняттях з рукопашного бою?
4. Яких вимог необхідно дотримуватися на заняттях з плавання?
5. Яких вимог необхідно дотримуватися на заняттях з лижної підготовки?

3.5.8. Заходи безпеки під час занять у горах

Гірські перешкоди – це перешкоди, утворені рельєфом місцевості: схили різної стрімкості, яри, скелі, урвища. Залежно від характеру перешкоди добираються способи її подолання. Найчастіше використовуються такі способи (технічні етапи):

- 1) навісна переправа через яр;
- 2) стрімкопохила переправа;
- 3) сходження скельною ділянкою або схилом;
- 4) траверс скельної ділянки або схилу;
- 5) траверс схилу з альпенштоком;
- 6) спуск із застосуванням вертикальних перил;
- 7) спуск схилом спортивним способом.

Розглянемо тут рух різними видами рельєфу.

Рух лісом. Основна складність проходження лісом – витримати потрібний напрямок, оскільки схожість пейзажу, особливо в похмуру погоду, постійні обходи повалених дерев непомітно відводять від лінії маршруту. Тому рекомендують рух за азимутом. Рухаючись густим підліском, необхідно витримувати інтервал між учасниками, щоб не зачепити гілкою того, хто йде позаду, обережно переступати або обходити повалені дерева. У густому лісі потрібно використовувати стежки, між іншим – і звірині, які йдуть у потрібному напрямку.

Рух болотом. Руху болотом, за можливістю, краще уникати, особливо якщо воно утворилося в результаті заростання водойму. Тут можуть бути підступні вікна з легко розривною спавною. Розпізнати таке болото можна за коливанням ґрунту під ногами. Якщо доводиться все-таки йти, то рухатися потрібно плавно, з великим (не менше 4–5 метрів) інтервалом, «слід у слід», з жердиною в руках, щоб відчувати дно. Уперед повинен йти розвідник. Необхідно брати з собою декілька в'язанок хмизу. Якщо учасник походу провалюється в болото, потрібно жердину покласти поперек і спробувати вибратися. У випадку, коли не вдається знайти під ногами надійне дно, слід припинити рухатися і чекати допомогу від товаришів. Якщо той, хто провалився, підстрахований мотузкою, то необхідно під мотузку підкласти колоду, в'язанку хмизу, жердину, (щоб він не прорізав сплавного жилету), і на утворену гатку витягнути товариша.

Не рекомендується всім бігти на допомогу, щоб не погіршити ситуацію. Особливо обережно потрібно діяти, якщо потерпілий не застрахований мотузкою. Наближатися до нього слід по-пластунськи,

здалеку кидаючи мотузку з петлею на кінці. Якщо мотузки не має, потрібно мостити поруч з потерпілим гатку і за допомогою ременю, жердини тощо намагатися його витягнути.

Рух трав'яними схилами. При пересуванні некрутими схилами можна користуватися кригорубом чи альпенштоком, трекінговою палицею для підтримання рівноваги (тримати в одній руці, спираючись, наче на опору). Висоту набирають, рухаючись зигзагоподібно або довгими пологими траверсами, при цьому ноги ставлять на всю ступню і якомога горизонтальніше, використовуючи нерівності схилу. Необхідно пам'ятати, що на крутому трав'янистому схилі, особливо якщо військовослужбовець йде з важким наплічником, при зриві затриматися складно. Після дощу на мокрому трав'янистому схилі інколи доводиться організовувати перильне страхування. Спускатися трав'янистим схилом потрібно прямо вниз найкоротшим шляхом, швидкими неширокими кроками (але не бігом). Крутим схилом рекомендується спускатися боком, спираючись на кригоруб (альпеншток). Не рекомендується пересуватися по високій траві та низькорослих кущах, бо це призводить до втрати рівноваги та падіння.

Рух осипами та моренами вимагає від військовослужбовців особливої обережності. Осипи і морени – це хаотичні нагромадження уламків каменів, що утворилися в результаті руйнування скельних порід. Необережний рух при переході через них може призвести до падіння чи викликати каменепад. Тому спочатку необхідно визначити ступінь їх рухливості. Рухлива молода морена чи осип мають більш світлий колір через свіжі відломи, на них відсутня рослинність. Нерухливий осип більш темного кольору, каміння покрите мохом і травою. Осипи бувають малі, середні та великі – це залежить від розмірів каменів. Малий осип легкий для спуску, але складний для підйому та траверсу. Середнім і великим легше підніматися, однак досить важко спускатися. По осипах слід пересуватися щільною колоною так, щоб не знаходитись один над одним (до речі, цього слід уникати і на інших формах рельєфу). При пересуванні по середньому та великому осипу слід намагатися наступати одразу на декілька каменів (часто трапляються «рухливі» камені).

Безпека подолання гірських перешкод забезпечується наступними заходами. Самострахування і самозатримування на трав'янистих, лісових, сніжних і льодових схилах здійснюється за допомогою льодоруба або гірської палки. При втраті рівноваги слід затриматися,

засунув штир льодоруба в схил. У випадку зриву слід повернутися обличчям до схилу і у разі падіння на живіт встромити в схил гак льодоруба (штир гірської палки), тримаючи однією рукою за голівку льодоруба, а іншою – за п'яту, злегка піднявши при цьому зігнуті в колінах ноги. Почергова страховка застосовується при перемінному пересуванні: через скельний виступ; через плече; через поперек; через гак; через льодоруб. У разі подолання особливо важких ділянок маршруту можуть застосовуватися комбіновані способи страховки. Масова страховка організовується при подоланні гірської перешкоди підрозділом.

Під час подолання трав'янистих і лісових схилів рух повинен здійснюватися шляхом виносу ноги вперед розслаблено, корпус необхідно тримати вільно, нагинаючись уперед тим більше, чим важче вантаж і крутіше схил.

У разі підйому на надто круті пагорби і схили ступні ніг слід ставити під кутом одна до одної, розводячи носки «ялинкою». Зі збільшенням крутості схилу кут між ступнями збільшується, а крок робиться коротше, нога ставиться на всю ступню. По крутих довгих трав'янистих схилах слід йти зигзагами; якщо схил покритий окремими каменями (рідким осипом), то необхідно рухатися впритул один до одного, щоб у випадку зриву каменю встигнути затримати його. При неможливості затримати камінь, що покотився, необхідно подати сигнал.

Трав'янисті схили великої крутизни слід долати на кішках.

Під час руху по лісових схилах дерева і чагарник використовуються як опора.

Під час подолання гірських рік найбільш безпечним часом для переправи є перша половина дня. Гірські ріки і струмки долаються вбхід або над водою.

Для переправи вбхід найбільш доступні місця знаходяться в розширеній частині русла і там, де воно розгалужується на кілька потоків і де глибина та швидкість течії менші.

Способи переправи вбхід:

- по одному, із самотраховкою жердиною і страховкою, організованою з берега за допомогою мотузки;
- удвох, взявши один одного за руки;
- шеренгами по 3–5 чоловік, поклавши один одному руки на плечі;

- у коло по 5–8 чоловік, нахиливши тулуб уперед; при русі вперед коло одночасно обертається;
- у колоні по одному (8–10 чоловік), тримаючи один одного за грудну обв'язку з допоміжної мотузки або за поясний ремінь.

Для переправи над водою вибираються вузькі ділянки русла або місця з виступаючими з води каменями.

Способи переправи над водою:

- по виступаючих каменях, переступаючи з каменю на камінь;
- по зваленому дереву зі страховкою за допомогою поручнів;
- по мотузці за допомогою сидіння з допоміжної мотузки з кільцем із засувкою або блоку.

Нижче за течією виставляються рятувальні пости по два чоловіки («двійки»), що уважно стежать за переправою. Ці рятувальні «двійки» повинні бути зв'язані мотузкою, один з них повинен бути готовий до надання допомоги, а інший – до надійної страховки.

У разі подолання скель пересуватися слід рівномірно, неквапливо, без ривків, завжди зберігаючи три точки опори (на дві ноги і руку або на дві руки і ногу). На невеликих скельних ділянках при відсутності зручних виступів і тріщин необхідно повільно переповзати вгору або вниз, щільно прилягаючи всім тілом до скелі. Перш ніж узятися за виступ скелі, потрібно переконатися в його надійності, очистити його від дрібних камінців і тільки після цього використовувати його як опору. Скельні маршрути долаються у зв'язці з двох і трьох чоловік. При цьому один рухається, а інші страхують. Під час підйому найбільш досвідчений і сильний йде першим, під час спуску – останнім. У разі проходження важких ділянок перший йде без речового мішка. Вантажі при цьому переправляються на мотузці.

Під час руху крутою ділянкою для опори рук і ніг використовуються різні дрібні нерівності скелі. Ступні ніг на місце опори ставляться на всю підошву. Для збільшення стійкого положення тіла і надійності опори ніг потрібно додатково впиратися долонями в невеликі виступи і нерівності скелі.

Під час подолання снігових схилів маршрут руху необхідно вибирати таким чином, щоб уникнути лавинонебезпечних ділянок. При необхідності перетнути схил лавини слід вибирати шлях у верхній його частині, збільшувати дистанцію між тими, що йдуть на ширину цього схилу, і йти слід у слід. По крутих схилах, покритих ущільненим снігом, сліди пересуватися на кішках, як по льодовому схилу.

Некрутими схилами підніматися прямо і йти «ялинкою», вибиваючи сходи внутрішнім ребром підошви. При підйомі на схили, які крутіше 30°, сходи слід вибивати носком, спираючись на льодоруб. З кожним кроком необхідно носки вбивати глибоко в сніг, тримаючись при цьому за вбитий у сніг льодоруб. Льодоруб на нове місце слід переставляти через два кроки, міцно закріплюючись обома ногами на ви-топтаних у снігу сходах. Спускатися необхідно у напрямку обличчям до схилу.

Під час руху на лижах схили долаються зигзагами. Підйом на лижах по пологому схилу проводиться прямо, підйом більш крутий – «ялинкою». Спуск по сніжних схилах проводиться в середній стійці з виставлянням однієї ноги вперед. Зменшення швидкості досягається гальмуванням «плугом», за допомогою палок між лижами або збоку. Схили з твердим настом долаються на кішках.

Контрольні завдання і запитання

1. Якими заходами забезпечується безпека подолання гірських перешкод?
2. Назвіть заходи безпеки під час подолання трав'янистих і лісових схилів.
3. Назвіть заходи безпеки під час подолання гірських річок.
4. Назвіть заходи безпеки під час подолання скель.
5. Назвіть заходи безпеки під час подолання снігових схилів.

3.5.9. Заходи безпеки на заняттях з радіаційного бактеріологічного захисту (РХБ-захисту)

Заняття слід починати з огляду засобів РХБ: необхідно впевнитися в їх справності та комплектності. Для позначення зараженої місцевості, військової техніки та особового складу слід використовувати імітаційні засоби встановленого зразка, а також підручні засоби, що не викликають шкідливий вплив на оточення.

Підриг імітаційних гранат, фугасів, отруйно-димових гранат проводити не ближче ніж 50 м від розташування особового складу та легкозаймистих матеріалів. Заборонено кидати імітаційні гранати,

фугаси, отруйно-димові гранати в місця розташування підрозділів, у військову техніку, а також у водойми.

Приведення в дію сигналів хімічної тривоги та кидання запалювальних димових патронів слід здійснювати з упору, за відсутністю штучних та природних перешкод на початковій траєкторії польоту та за відсутністю легкозаймистих речовин та предметів у місцях ймовірного їх падіння. Навчальні заняття з проведення спеціальної обробки табельними засобами обробки з використанням за рецептами імітаційних розчинів, а також використання дегазуючих, дезактивуючих, дезінфікуючих речовин слід проводити лише у справних засобах індивідуального захисту на спеціальних площадках. Командирам не слід допускати перегрівання особового складу влітку та обмороження зимою при тривалому перебуванні в засобах індивідуального захисту.

Після закінчення занять необхідно здійснити огляд місцевості для виявлення неспрацьованих імітаційних засобів. Використані ІПП-8 та ІДПС необхідно знищити шляхом спалювання в спеціально відведених місцях.

Контрольні завдання і запитання

1. На якій відстані здійснюється підрив імітаційних гранат?
2. Назвіть порядок приведення в дію сигналів хімічної тривоги та використання запалювальних димових патронів.

3.5.10. Заходи безпеки під час занять з інженерної підготовки

При проведенні підривних робіт військовослужбовці повинні дотримуватися наступних загальних заходів застереження:

- під час робіт необхідно суворо дотримуватися порядку дій і точного виконання відповідних вказівок НАОП 0.00-1.17-92;
- усі виконавці, призначені для проведення робіт, повинні знати типи вибухових речовин, засоби вибуху, їх властивості та правила поводження з ними, а також правила і порядок виконання майбутніх робіт та необхідні заходи застереження;

– на кожну окрему роботу призначається керівник (старший) з числа офіцерів або сержант, який відповідає за правильність вибуху і правила проведення робіт;

– кожний солдат підрозділу (розрахунку), який здійснює підривні роботи, повинен твердо знати, що йому необхідно робити і в якій послідовності;

– усі дії повинні виконуватися за командами або сигналами керівника робіт (старшого);

– сигнали повинні різко відрізнятись один від одного, і весь особовий склад, що приймає участь у підривних роботах, повинен добре їх знати;

– місце вибуху повинно бути оточено постами, які слід віддаляти на безпечну відстань, оточення виставляється і знімається спеціальними розвідними, підпорядкованими керівникові робіт (старшому);

– під час вибуху заряду до 10 кг без оболонки для відкритого розміщення людей безпечними будуть такі відстані, м:

у повітрі 50

на ґрунті 100

у разі підривання льоду підводними зарядами 100

у разі підривання дерева 150

у разі підривання цегли, каменя, бетону і залізобетону 350

у разі підривання відкрито розташованих металевих

конструкцій 500

– місця та відстань, на яку необхідно відводити людей і виставляти оточення на час вибуху, вказуються керівником робіт (старшим);

– початок і закінчення роботи визначаються відповідно до усної команди або сигналу керівника робіт (старшого);

– сигнали подаються за допомогою свистка (різка, сирени, ракети) у наступному порядку:

1) перший сигнал – «Приготуватися!»;

2) другий сигнал – «Вогонь!»;

3) третій сигнал – «Відходь!» (тільки при вогневому способі вибуху);

4) четвертий сигнал – «Відбій!» (подається після огляду місць вибуху керівником робіт);

– військовослужбовці, які не зайняті безпосередньо на роботах з проведення вибуху, а також сторонні особи до місця роботи не допускаються;

- вибухові речовини, засоби вибуху та готові заряди на місці проведення робіт охороняються чатовими (черговими);
- капсулі-детонатори, запалювальні трубки і електродетонатори зберігаються окремо від вибухових речовин і готових зарядів, у стороні від місця роботи;
- вибухові речовини і засоби вибуху можуть видаватися підривникам з польового складу поточного утримання тільки за наказом керівника робіт (старшого);
- зберігати і переносити до місця роботи отримані з польового складу капсулі-детонатори, електродетонатори і запальні трубки необхідно згідно з розробленими Правилами перевезення, зберігання і знищення вибухових речовин і засобів вибуху: МСПМД (IMAS) 10.50 Nev Yorc, затвердженими 01.05.2013;
- у зовнішні заряди капсулі-детонатори і електродетонатори вставляються після укріплення зарядів на предметах, що підриваються, і тільки безпосередньо перед здійсненням вибуху;
- забороняється виконувати роботи з вибуховими речовинами та засобами вибуху у житлових приміщеннях а також палити, розводити вогонь і запалювати вогнище ближче ніж 100 м від місця виконання робіт;
- у разі підривання тих чи інших предметів зовнішніми зарядами необхідно відходити на безпечні відстані у той бік, з якого розташовані заряди;
- під час здійснення вибуху в тунелях, шахтах, котлованах і т. п. входити в них дозволено тільки після ретельного провітрювання або примусового продування;
- до відмовлених зарядів (зарядів, що не вибухнули) слід підходити не більше ніж одній людині і тільки після закінчення визначеного проміжку часу;
- під час відходу з місця робіт усі з яких-небудь причин не витрачені вибухові речовини та засоби вибуху повинні бути повернуті на польовий витратний склад, засоби, не придатні для подальшого використання, знищуються на місці проведення підривних робіт.

При вогневому способі вибуху необхідно:

- після отримання вогнепровідного шнура впевнитись у нормальній швидкості його горіння;
- час горіння запальних трубок заводського виготовлення (ЗТП) визначати по закріплених на них муфточках з цифрами;

- вести суворий облік запальних трубок та капсулів-детонаторів і видавати їх тільки перед встановленням у заряди;
- вести облік зарядів, що вибухнули, щоб перевірити, чи не було відмови;
- до відмовлених зарядів підходити не раніше ніж через 15 хв з того моменту, коли за підрахунками повинен був би відбутися вибух; при підході до зарядів, що відмовили, спостерігати, чи нема ознаків горіння шнура або самих зарядів навколо;
- при підриванні зарядів запальними трубками кількість підричників для їх запалення визначати залежно від відстані між зарядами, дистанції відходу і від часу горіння запальних трубок; одній людині запалювати більше ніж п'ять трубок не дозволяється;
- перед запаленням запальних трубок подавати команду (сигнал) «Приготуватися!», за якого підричники стають біля зарядів і готуються до запалювання;
- запалювання проводити за командою (сигналом) «Вогонь!» або за особистою вказівкою керівника робіт (старшого);
- відхід після запалення слід робити за командою (сигналом) «Відходь!» (строк горіння залишеного шнура повинен забезпечити відхід усіх підричників в укриття або на безпечну відстань); відходити за цією командою (сигналом) повинні всі підричники, зокрема й ті, що не встигли запалити трубки;
- момент подачі команди (сигналу) «Відходь!» керівник робіт визначає за годинником або по закінченню горіння контрольного відрізка вогнепровідного шнура, що запалюється ним одночасно з подачею команди (сигналу) «Вогонь!»; враховуючи, що контрольний відрізок вогнепровідного шнура слід робити коротше запальних трубок на стільки сантиметрів, скільки секунд необхідно для відходу підричників на безпечну відстань або в укриття;
- підричники, що запалюють запальні трубки індивідуально (не в складі розрахунку), повинні переконатися у горінні трубки, після цього відходять самостійно, не очікуючи команди (сигналу);
- вогнепровідний шнур, що згас (не догорів до кінця), повторно не запалюють.

Під час роботи з детонуючим шнуром повинні виконуватися такі заходи застереження:

- під час підготовчих робіт шнур повинен знаходитися в тіні;

- сітки детонуючого шнура, що тривалий час піддавалися дії сонячних променів, не можуть використовуватися повторно і підлягають знищенню;

- якщо заряди, що з'єднані детонуючим шнуром, дали відмову, підходити до них дозволяється тільки одному виконавцю і не раніше ніж через 15 хв; при підході до зарядів, що не спрацювали, необхідно переконатися у відсутності ознак горіння детонуючого шнура і самих зарядів; у разі наявності таких ознак підходити до зарядів забороняється;

- у разі підривання груп зарядів, з'єднаних детонуючим шнуром, перевірку результатів вибуху проводити тільки одному виконавцю.

При електричному способі підривання необхідно:

- електродетонатори у відкриті заряди вставляти тільки безпосередньо перед здійсненням вибуху за наказом керівника робіт (старшого), при цьому всіх, хто не пов'язаний з виконанням вказаної операції, необхідно від зарядів видалити на безпечну відстань (в укриття);

- після закінчення робіт та встановлення електродетонаторів у заряди і відходу людей на безпечну відстань (в укриття) джерело струму до магістральних проводів не підключати;

- під час влаштування електровибухових мереж передбачити заходи застереження їх від дій грозових розрядів;

- перед грозою дільничні дроти від'єднати від магістральних, кінці дільничних дротів слід розводити в сторони і ретельно їх ізолювати;

- не розташовувати дроти електровибухових мереж ближче ніж 200 м від електростанцій, підстанцій, високовольтних ліній, електрифікованих залізничних доріг і потужних радіостанцій;

- приводні ручки (ключі) від підривних машинок, а також джерела струму (підривні машинки, батареї, і т. п.) утримувати під охороною чатового і видавати підривникам лише безпосередньо перед вибухом за наказом керівника робіт (старшого);

- перед підключенням омметра до мережі для перевірки останньої попередньо впевнитися в справності приладу;

- перевірку електрозапалювальних мереж омметром проводити тільки після видалення всіх людей від місць розташування зарядів;

- кінці магістральних дротів на станції тримати ізольованими з підв'язаними до них білками, на яких позначено, від якої групи зарядів йдуть ті чи інші дроти;

- перед здійсненням вибуху, після відводу всіх підричників на безпечну відстань або в укриття подавати команду (сигнал) «Приготуватися!»; за цією командою на підричній станції звільняються від ізоляції і приєднуються до підричних машинок (джерел струму) кінці магістральних дротів; підрична машинка заряджається (заводиться);

- після перевірки виконання попередньої команди подавати команду (сигнал) «Вогонь!», за якою натисканням кнопки «Вибух!» (обертом ключа, замиканням контакту) здійснюється вмикання підричної машинки (джерела струму) в електровибухову мережу;

- у разі здійснення групових вибухів електричним способом перевірку результатів вибуху належить проводити тільки одному виконавцю;

- при відмові вимкнути кінці магістральних дротів від підричної машинки (джерела струму), ізолювати їх і розвести в сторони, здати під охорону ручку (ключ) від машинки і після цього вияснити причини відмови; підходити до зарядів, що відмовили, дозволяється не менше ніж через 5 хв;

- під час виконання робіт з електродетонаторами уповільненої дії до зарядів, що відмовили, дозволено підходити не раніше ніж через 15 хв з моменту, коли згідно з розрахунками повинен був би відбувся вибух.

При знищенні або вилученні зарядів, що не вибухнули, які закладені в шурфах, свердловинах, колодязях, камерах, необхідно:

- заряди, розташовані в шурфах або свердловинах, підривати зарядами, розташованими в інших шурфах, вироблених поруч, на відстані 20–30 см, або вимивати водою (при порошкових вибухових речовинах, які поміщені в шурфи без оболонок); здійснювати вибурювання або вилучення зарядів із шурфів (свердловин) вилученням з них електродетонаторів і запалювальних трубок забороняється;

- заряди, які розташовані в камерах і колодязях, вилучати шляхом підходу до них уздовж стін, протилежних тим, по яких прокладені дроти електродетонаторів або детонуючий і вогнепровідний шнури; при видаленні забивки (грунту, кладки і т. п.) вибирати її слід обережно, тонким шаром, слідкуючи за тим, щоб інструмент не міг вдарити по заряду, а особливо по капсулю-детонатору або електроде-

тонатору, під час розбирання виймати вибухову речовину окремими шашками, дроти при цьому не натягувати.

При підриванні боєприпасів необхідно дотримуватися таких заходів застереження:

- роботи по знищенню невикористаних боєприпасів, які не вибухнули, здійснювати в суворо встановлений час, сповіщаючи про це розташовані поблизу військові частини і місцеве населення;

- після закінчення робіт проводити ретельний огляд місць підривання з метою виявлення боєприпасів, які не вибухнули (вибухнули не повністю);

- запалювати вибухові речовини в боєприпасах, що не повністю вибухнули, або здійснювати виплавлення вибухових речовин із них забороняється.

Заходи застереження *при проведенні фортифікації*. Критерієм успіху у виконанні задач фортифікаційного обладнання є справний шанцевий інструмент. У кожному взводі рекомендується вибрати двох – трьох солдат, які навчені заточувати шанцевий інструмент. Після виконання задач інструмент очищується, при цьому усуваються несправності. Шанцевий інструмент рекомендується зберігати в ящиках взводними комплектами.

Контрольні завдання і запитання

1. Назвіть загальні заходи застереження під час проведення підривних робіт.
2. Як обирається безпечна відстань для вибуху заряду до 10 кг без оболонки?
3. Назвіть сигнали початку і закінчення роботи.
4. Які заходи безпеки обираються у разі вогневого способу вибуху?
5. Назвіть заходи безпеки під час роботи з детонуючим шнуром.
6. Які заходи безпеки обираються у разі електричного способу підривання?
7. Які заходи безпеки обираються під час знищення або вилучення зарядів, що не вибухнули?
8. Назвіть заходи застереження під час проведення фортифікації.

Заходи безпеки під час експлуатації, обслуговування та ремонту озброєння і військової техніки

4.1. Заходи щодо забезпечення безпеки руху

Для забезпечення безпеки руху повинні виконуватися такі заходи:

- організація експлуатації автомобільної техніки (у суворій відповідності з вимогами керівних документів);
- здійснення систематичного контролю за роботою машин на лінії;
- проведення ретельних перевірок технічного стану автомобілів перед виїздом з парку;
- організація якісної професійної підготовки водіїв;
- якісний підбір та підготовка старших машин;
- проведення медичного огляду водіїв перед виїздом;
- створення нормальних побутових умов в автомобільних парках;
- проведення повного комплексу профілактичних заходів (лекцій, бесід, кінолекцій, технічних вікторин, конкурсів із залученням працівників ДАІ, прокуратури, медичних працівників, місячників безпеки дорожнього руху, професійних свят «Дня автомобіліста», днів огляду професійної майстерності, тематичних вечорів, зустрічей з ветеранами-автомобілістами та ін.);
- оформлення та систематичне оновлення стендів «Цього могло не бути!», фотогазет, блискавок та іншої друкованої продукції;
- доведення до всіх категорій військовослужбовців наказів, розпоряджень щодо забезпечення безпеки руху, випадків дорожньо-транспортних пригод, які допущені військовослужбовцями внутрішніх військ або іншими особами;
- організація систематичних переатестацій та перевірки знань «Правил дорожнього руху» водіями та старшими машин;

- проведення систематичних стройових оглядів машин;
- постійне вдосконалення навчальної матеріально-технічної бази (класів інструктажів водіїв, автодромів або їх елементів, оновлення навчальних відеофільмів, навчальних альбомів, плакатів, макетів, професійних комп'ютерних ігор та інше);
- систематична профілактична робота з військовослужбовцями – власниками транспортних засобів;
- проведення об'єктивних службових розслідувань та виконання попереджувальних заходів по кожному випадку дорожньо-транспортної пригоди або у разі грубого порушення вимог «Правил дорожнього руху».

Безпека на території парків розміщення бойової та спеціальної техніки досягається:

- обладнанням територій парків дорожніми покажчиками, обмежувачами швидкості та іншими дорожніми знаками;
- регулюванням руху при масовому виїзді (прибутті) автомобілів;
- обладнанням примусовою вентиляцією боксів для стоянки техніки, технологічних приміщень, місць зберігання отруйних та небезпечних речовин;
- організацією руху автомобілів по території парку під контролем відповідних посадових осіб та з особистого дозволу чергового парку, максимальним скороченням зустрічного руху, виключенням пересічень маршрутів руху та пересувань поза встановленими маршрутами;
- обладнанням паркових доріг, в'їздів в бокси та технологічні приміщення освітлювальними приладами;
- організацією установки автомобілів на естакаду (оглядову яму) та з'їзду з неї, забезпеченням руху заднім ходом тільки за сигналами командира (старшого);
- обладнанням захисними огороженнями брудоочисних колодязів, стічних каналів, відстійників, естакад, електричних підстанцій, місць накачки шин та інших споруд і комунікацій.

Заходи безпеки при технічному обслуговуванні та ремонті машин. Роботи з технічного обслуговування і ремонту машин виконують у встановлених місцях відповідно до вимог технологічних карт. Кожне робоче місце оснащують обладнанням, приладами та інструментом згідно з табелем технологічного оснащення. До технічного обслуговування і ремонту машин допускаються працівники

(співробітники), які пройшли спеціальну підготовку за зазначеними видами робіт і отримали інструктаж з безпечних методів проведення робіт та забезпечені спецодягом. Наприклад, спецодяг слюсаря повинен бути міцним, чистим і щільно облягати тіло. Під час роботи він повинен бути застебнутий. Манжети допускається зав'язувати зав'язками, кінці яких прибирають. Волосся слід заправляти під головний убір. Верстат, на якому слюсар проводить роботи, повинен займати стійке положення і міститися в чистоті. Очищати його від стружки, тирси і осколків слід щіткою, віником, мітлою або обтиральним матеріалом. Пролите на підлогу мастило чи пальне необхідно видаляти одразу, а це місце посипати піском.

Під час пересування по будівельному майданчику, ремонтній майстерні, а також під час виконання робіт з технічного обслуговування і ремонту машин слюсар повинен враховувати знаки безпеки, що попереджають про можливу небезпеку, необхідність застосування відповідних засобів захисту, а також дозволяють або забороняють певні дії виконавців (див. додаток).

Машини в місцях їх технічного обслуговування і ремонту встановлюють так, щоб був забезпечений доступ до всіх їх складових частин. Робоче обладнання опускають на підлогу (грунт) або спеціальні підкладки. Для технічного обслуговування і ремонту машин на місці їх застосування вибирають рівну і суху площадку, вільну від сторонніх предметів, захищену від вітру і пилу, розташовану далеко від складів нафтопродуктів, ліній електропередач, стогів сіна і соломи.

Важлива операція технічного обслуговування і ремонту машин – очищення від забруднень. Вона здійснюється в основному миттям. Під час миття необхідно запобігати негативному впливу миючих засобів на організм людини. Для цього слюсарів забезпечують спецодягом, включаючи гумові рукавиці. Гарячою водою можна мити машину в брезентових рукавицях. У разі сильного забруднення машин грубе їх очищення від ґрунту проводять шкребками і спеціальними інструментом для очищення.

Очищену машину встановлюють на місце її обслуговування або ремонту, опускають на землю робочі органи (стрілу, ківш, відвал бульдозера та ін.), глушать двигун і на пускові її пристрої навішують табличку «Двигун не запускати, працюють люди!». Забороняється обслуговувати машину при працюючому двигуні, крім тих випадків, коли потрібно перевірити роботу його складових частин після прове-

дення регулювальних робіт. Не допускається перебувати під машиною при працюючому двигуні і коли вона піднята домкратом. Кришку заливної горловини радіатора неохолодженого двигуна слід відкривати в рукавицях і не нахилити голову до горловини відразу після її відкриття для перевірки рівня охолоджуючої рідини, щоб не обпекти обличчя. Потрібно остерігатися викиду гарячого масла з картерів машин, яке може статися через контрольні отвори під час перевірки його рівня при засміченні сапуна. Щоб уникнути опіків необхідно бути обережним при зливі гарячої рідини і нагрітого масла з картерів машин. Під час розбирання, регулювання й збірки машин допускається використовувати тільки справний інструмент. Гайкові ключі, які застосовують, повинні відповідати розмірам гайок і не мати зім'ятих і сточених країв. Не можна, користуючись ключами, встановлювати прокладки між гранями гайок і торцями ключа, а також наріщувати ключі іншими ключами або ударяти по них молотком. Кріплення підтягують рухом руки з ключем до себе. У справного слюсарного молотка робоча поверхня повинна бути опуклою (не збитою і не косою), без тріщин і задирок. Рукоятки кувалд і молотків повинні бути виготовлені з сухої міцної деревини (дуба, берези, горобини, кизилу або ін.), добре оброблені і з гладкою поверхню.

Перед початком робіт кувалдою і молотком обов'язково перевіряють міцність кріплення їх на рукоятках. Верхня частина зубил і крейцмейселів не повинна мати тріщин, вибоїн і задирок, тому що при ударі по ній молотком частки металу будуть відлітати в сторону і можуть поранити людей. Інструменти з загостреними неробочими кінцями (наприклад, напилки) повинні мати добре оброблені і міцно насажені рукоятки.

Перед початком робіт на підйомно-транспортних засобах необхідно перевірити відповідність їм маси вантажу, що піднімається (деталей, складальних одиниць), справність їх дії і стан вантажозахватних пристроїв. Під час підйому вантажу слід переконатися в надійності його закріплення на вантажозахватних пристроях. Піднімати і опускати вантаж необхідно тільки вертикально. Небезпечно стояти під піднятим вантажем, при переміщенні піднятого вантажу виконавець повинен знаходитися позаду нього. У момент опускання вантажу забороняється ставити під нього підкладки, вони повинні бути покладені заздалегідь. Не допускається залишати вантаж у підвішеному стані при тимчасовому припиненні робіт.

Зняті з машини складові одиниці і деталі слід укласти на заздалегідь підготовлене місце, не заважаючи ними проходи, і забезпечувати стійке їхнє положення. Під час розбирання та складання складових одиниць знімати і встановлювати деталі з гострими крайками слід у рукавицях. Під час використання знімачів необхідно стежити, щоб їх гаки, лапи і захоплення були міцно закріплені на деталях. Забороняється користуватися знімачами й іншими монтажними пристосуваннями з пом'ятою або зірваною різьбою або погнутими стрижнями, планками, болтами.

До початку промивання деталей гасом або дизельним паливом необхідно змастити руки вазеліном або спеціальною пастою. Забороняється мити деталі етилованим бензином. Випадково пролитий етилований бензин необхідно залити діхлораміном або розчином хлорного вапна (1 частина вапна на 3–5 частин води). З металевих деталей машин етилований бензин видаляють гасом або лужним розчином.

Під час експлуатації акумуляторних батарей слід звертати увагу на стан вентиляційних отворів у пробках акумуляторів, оскільки в разі їх засмічення підвищується тиск всередині акумуляторів, що може привести до їх вибуху. Забороняється користуватися відкритим полум'ям під час огляду акумуляторних батарей, для цих цілей використовують переносні електричні лампи напругою не більше ніж 36 В. Перевірку рівня електроліту в акумуляторах, його приготування та доливу виконують у гумових рукавичках і захисних окулярах. Змивають кислоту з одягу нашатирним спиртом, а з відкритих ділянок тіла – нейтралізуючим розчином, після якого тіло промивають водою з милом. Для шкіри використовують 5–10 %-й, а для очей – 2–3 %-й розчин питної соди.

Перед зняттям шини з диска потрібно випустити з камери повітря. Шини, які щільно прилягають до обода, знімають на спеціальному стенді або за допомогою зйомного пристрою. На місці застосування машин шини демонтують монтажним інструментом. Перед їх монтажем необхідно перевірити справність обода, диска колеса і замкового кільця. Забороняється монтувати покришку, обід якої покритий іржею, а також при наявності на ньому вм'ятин, тріщин і задирок. Накачуючи шини, слід спочатку їх злегка підкачати, після чого перевірити положення вентиля, бортів покришки і замкового кільця і, якщо вони займають правильне положення, накачати шини повітрям, перевіряючи при цьому тиск в них за манометром. Забороняється при на-

качуванні повітрям шини проводити на ній або на диску ті чи інші ремонтні операції.

Не допускається експлуатація пересувних майстерень з несправними запобіжними клапанами на гальмівних ресіверах а також експлуатація всіх транспортних засобів при просочуванні рідин з баків, з'єднань трубопроводів і роздавальних устроїв. Не слід залишати техніку під час заповнення баків паливно-мастильними матеріалами. Не дозволяється також знімати кришки з заливних горловин баків техніки і озброєння, якщо в них є надлишковий тиск. Перед заміною деталей машин, що знаходяться під тиском, необхідно зняти тиск в системі живлення технічного засобу. Перед пуском підігрівника технічного засобу необхідно здійснити продувку камери згоряння стисненим повітрям, а після його пуску необхідно негайно закрити люк кришки підігрівника. Заборонено виконувати будь-які роботи з обслуговування техніки і озброєння при працюючому підігрівнику.

Під час запуску двигуна не слід брати в обхват пускову рукоятку або намотувати на руку вільний кінець пускового шнура (при запуску вручну). Категорично забороняється стояти проти маховика пускового двигуна під час його роботи зі знятим кожухом.

Покраску машин слід проводити в спеціальних приміщеннях, оснащених примусовою вентиляцією. Виконавці, що зайняті на фарбуванні машин, повинні користуватися засобами індивідуального захисту: респіратором, окулярами, рукавичками або пастами для захисту рук (ІЕР-1 або ІЕР-2, ХІОТ-6). Під час фарбування пульверизатором слід попередньо перевірити справність шлангів, бачка фарборозпилювача, масловологовіддільника, манометра, запобіжного клапана, засобів індивідуального захисту та загальної вентиляції. Повітряні шланги в місцях з'єднань повинні бути міцно закріплені, щоб уникнути їх роз'єднання тиском стисненого повітря. Роз'єднувати шланги допускається тільки після припинення подачі повітря. Щоб уникнути зайвого розпилення і з метою зменшення забруднення робочої зони аерозолем, парами фарб і лаків, фарборозпилювач тримають перпендикулярно до поверхні, котра фарбується, на відстані не більше ніж 350 мм від неї.

Перед заточуванням інструменту на верстаті необхідно перевірити стан і надійність кріплення абразивного круга, стан його кожуха, правильність установки упора і його кріплення. Забороняється користуватися абразивним кругом з тріщинами і вибоїнами. Край упора

з боку круга не повинен мати вибоїн, сколів та інших дефектів. Під час заточування інструменту на верстаті виконавець повинен користуватися окулярами. Перед початком робіт на свердлильному верстаті потрібно перевірити міцність кріплення свердла в шпинделі і деталей на столі верстата. Деталі кріплять на столі за допомогою лещат, кондукторів або інших пристосувань. Забороняється застосовувати свердла з забитим і зношеним хвостовиком, встановлювати і перевіряти їх гостроту при обертовому шпинделі, використовувати під час роботи рукавиці і утримувати деталь під час свердління тільки руками. Стружку з просвердлених отворів можна видаляти тільки після зупинки верстата і відведення свердла від деталі.

Перед проведенням технічного обслуговування техніки необхідно обладнати місця ремонту технічно справним технологічним обладнанням, пристроями, механізмами, спеціальними візками, лежачими, драбинами та іншим. Необхідно закріпити технологічне та гаражне обладнання за відповідальними посадовими особами. У ході проведення робіт з технічного обслуговування техніки і озброєння підйом техніки і технічних засобів для ремонту і обслуговування слід здійснювати сертифікованими вантажопідйомними пристроями, а буксировку техніки до постів ремонту необхідно здійснювати тільки встановленими технічними пристроями і тільки під керівництвом відповідальних посадових осіб. Слід забезпечувати розміщення автомобілів у місцях ремонту на безпечних відстанях між машинами, робочими місцями (верстатами, стендами, обладнанням) та контролювати зливання пального, охолоджувальних рідин, змащувальних матеріалів з автомобілів перед виконанням монтажно-демонтажних робіт. Необхідно здійснювати ремонтні роботи відповідно до технологічного процесу та тільки під керівництвом відповідного фахівця. Крім того, належить систематично перевіряти місця зберігання вогне небезпечних, отруйних речовин, об'єктів держнагляду, справність підйомно-технологічного обладнання.

Заходи безпеки на пункті миття і чищення машин. На території пункту миття і чищення мають бути відсутні лінії електропередач високої напруги. У нічний час територія пункту має бути освітлена.

Встановлення машини на естакаду, запуск та зупинення двигуна, з'їзд з естакади виконуються тільки за сигналом командира або стар-

шого. Після цього необхідно ставити машину на ручні гальма, підкладати упори під колеса.

Забороняється залишати машини на естакадах без нагляду, застосовувати для чищення бензин та інші легкозаймисті отруйні рідини.

Заходи безпеки під час експлуатаційних регулювань. Під час експлуатаційних регулювань належить запускати двигун, вмикати важелі управління тільки за командою командира або старшого по перевірці робіт. Команда на запуск двигуна подається тільки після того, як командир (старший) переконається в повній безпеці запуску.

Під час регулювання силових механізмів двигун має бути зупинений, акумуляторні батареї вимкнені.

Повертати башту на крані дозволяється тільки ручним приводом і за командою старшого регулювальних робіт.

Після закінчення роботи слід зібрати весь інструмент, перевірити його і покласти на свої місця для зберігання ЗІП (запчастини, інструменти, приладдя). Слід старанно перевірити, чи не залишився інструмент під тягами приводів управління.

Забороняється:

- проводити роботи з агрегатами та механізмами силової передачі, якщо радіатор системи охолодження трохи піднятий і не застопорений;

- користуватися нагрівальними приладами і світильниками з відкритим полум'ям під час проведення робіт усередині.

Під час проведення робіт з метою забезпечення заходів безпеки слід встановлювати відповідні знаки (див. додаток)

Контрольні завдання і запитання

1. Назвіть заходи забезпечення безпеки руху.
2. Чим досягається безпека на території парків?
3. Назвіть заходи безпеки під час технічного обслуговування та ремонту машин.
4. Назвіть заходи безпеки на пункті миття та чищення машин.
5. Назвіть заходи безпеки під час експлуатаційних регулювань.

4.2. Заходи безпеки під час обслуговування озброєння та боєприпасів

Командири і начальники всіх рангів несуть безпосередню відповідальність за організацію, проведення і виконання заходів безпеки. Вони зобов'язані суворо дотримуватися заходів безпеки, що визначені експлуатаційною документацією, а також вимогами, викладеними в керівних документах із заходів безпеки. Виконання заходів безпеки є обов'язковим у всіх випадках. Вони повинні бути направлені на створення безпечних умов експлуатації та зберігання зброї і боєприпасів, запобігати травматизму і професійним захворюванням.

Проведення будь-яких робіт зі зброєю і боєприпасами без постійного нагляду керівника робіт, а також без перевірки знань військово-службовців з експлуатаційної документації та без їх попереднього інструктажу **забороняється**.

Безпека поводження зі зброєю і боєприпасами забезпечується:

- твердим знанням їх конструкції (будови), вмілим поводженням з ними і точним виконанням вимог експлуатаційної документації;
- навчанням безпечним методам і прийомам надання першої медичної допомоги при різних видах травмувань;
- допуском до роботи за встановленим порядком;
- своєчасним доведенням вимог заходів безпеки і контролем за їх виконанням;
- застосуванням спеціальних захисних засобів;
- негайним виконанням команди «Стій!», поданою у відповідних випадках;
- заборонаю виконання наступних операцій до ліквідування несправностей, що виявленні під час виконання попередніх;
- використанням при технічному обслуговуванні або ремонті справного інструменту, пристосувань і обладнання;
- правильним використанням спеціального обмундирування і спорядження;
- суворим дотриманням заходів пожежної безпеки;
- заборонаю експлуатації зразків несправного озброєння, яке не пройшло планового технічного обслуговування.

Перед роботою необхідно переконатися, що зброя розряджена, електричний привод стрільби вимкнений.

Під час роботи з боєприпасами всі операції ведуться на спеціально обладнаному пункті, розташованому від сховища з боєприпасами на відстані 30–40 м. Пункт має бути забезпечений засобами для гасіння пожежі.

Розвантаження і завантаження боєприпасів, а також робота з ними проводяться під наглядом офіцера.

Під час роботи з боєприпасами **забороняється**:

- встановлювати снаряди, міни, заряди в гільзах вертикально;
- ударяти по підіривниках і капсульних втулках, а також ударяти боєприпаси один об другий;
- складати боєприпаси без закривання кришок ящиків;
- переносити боєприпаси кришкою вниз;
- волочити і кидати ящики з боєприпасами.

Контрольні завдання і запитання

1. Назвіть заходи безпеки під час обслуговування озброєння та боєприпасів.
2. Які дії забороняються під час обслуговування озброєння та боєприпасів?

4.3. Заходи безпеки під час експлуатації засобів зв'язку

Під час експлуатації засобів зв'язку, які встановлені на машинах, необхідно:

- замінювати спалені запобіжники блокового живлення тільки на вимкненій радіостанції;
- не вставляти дрот або викрутку в гнізда запобіжників;
- не торкатися струмопровідних частин антеною приладу, особливо антеною вводу;
- не встановлювати і не замінювати антену під час роботи радіостанції на передачу.

Під час обслуговування, експлуатації *електроспецобладнання та акумуляторних батарей у бойовій машині* необхідно:

- вимикати вимикач акумуляторних батарей;

- не допускати одночасного доторкання ключем до вивідних затискачів АКБ і корпусу машини;

- ізолювати кінці (затискачі) перемичок, якщо інші кінці цих перемичок з'єднані або з'єднуються із затискачами АКБ. Стежити за справністю ізоляції електропроводки і контактних з'єднань, не допускати іскріння і коротких замикань.

Лампа освітлювача Л-2АГ або Л-2АГМ вибухонебезпечна, тому при зміні слід її виймати з патрона тільки за керамічний подовжувач.

Не слід експлуатувати машину при несправних манометрах, електровимірювальних приладах, при прострочених термінах їх повторного огляду.

Забороняється усувати несправності й роз'єднувати штепсельні з'єднання в мережах, які знаходяться під напругою, а також розбирати агрегат запалювання.

Перед розбиранням системи повітряного запуску слід закріпити запірні вентиля балонів зі стисненим повітрям і тільки після цього зняти балони.

Під час експлуатації *антенно-щоглових пристроїв* у межах площадки, де встановлено антену, під час підйому щогл дозволяється знаходитися тільки тим членам екіпажу, які беруть у цьому участь. Крім того, необхідно:

- піднімання і опускання щогл здійснювати тільки за командою старшого;

- перед установленням щогл перевіряти їх справність;

- слідкувати за тим, щоб відтяжки й промені антен не мали вузлів, петель та перекручувань;

- бути особливо уважним під час укладання майна в ящики на даху кузова, зокрема коли кузов узявся кригою;

- не оглядати з близької відстані і протягом тривалого часу випромінювачі антен при ввімкненій анодній напрузі передавачів;

- не виконувати роботи, які пов'язані з ремонтом антенно-фідерних пристроїв при ввімкненій анодній напрузі передавальних пристроїв.

Під час обслуговування *бензоелектричних агрегатів*:

- не слід торкатися затискачів з вихідною напругою під час роботи агрегату;

- необхідно слідкувати, щоб не було протікання бензину з паливної системи;

- слідкувати, щоб одяг виконавців не попав на частини двигуна або генератора під час їх обертання;
- не палити поблизу автомобіля;
- у разі підключення кабелю до роз'єму «220 В» блока вводу і виводу кузова станції слід переконатися в тому, що перемикач навантаження на блоці приладів агрегату знаходиться в положенні «Вимкнуто».

Інші заходи безпеки особового складу під час експлуатації техніки зв'язку та АСУ викладені в «Керівництві з технічного забезпечення зв'язку та автоматизованих систем управління військами ЗС України»: КТЗЗ та АСУВ ЗСУ-2000, Київ, 2000.

Контрольні завдання і запитання

1. Назвіть заходи безпеки під час експлуатації засобів зв'язку.
2. Назвіть заходи безпеки під час обслуговування електроспецобладнання.
3. Чим досягається безпека під час експлуатації антенно-щоголових пристроїв?
4. Назвіть заходи безпеки під час обслуговування бензоелектричних агрегатів.

4.4. Заходи безпеки під час ремонту автомобільної техніки

У ході виконання монтажно-демонтажних, ремонтних робіт слід переконатися, що на автомобілі не залишилося боєприпасів і легкозаймистих речовин, кулемети розряджені, механізми кришок люків справні.

Слід ставити автомобілі на пости ремонту за командою командира ремонтного підрозділу. Після постановки автомобіля злити залишки пального, мастильні матеріали, охолоджуючу рідину.

Під час ремонту **забороняється**:

- знаходитися під автомобілем під час вивішування корпусу на козлі;

- тримати автомобіль піднятим на домкратах;
- застосовувати приставні драбини замість драбин-стрем'янок.

Обладнання й інструмент слід застосовувати за прямим призначенням. Підіймати і транспортувати важкі вузли й агрегати належить тільки за допомогою підйомних кранів та механізмів.

4.5. Заходи безпеки під час експлуатації вантажопідйомних машин

Обслуговування вантажопідйомних кранів може бути доручено особам, які досягли 18-річного віку, пройшли медичне обстеження, навчання за відповідною програмою в спеціальних навчальних закладах, атестовані і мають посвідчення на право обслуговування вантажопідйомних кранів (кранівникам, помічникам кранівників, слюсарям-ремонтникам, електрикам, стропальникам, зачіплювачам вантажів).

Вантажопідйомні машини можуть бути допущені до підймання і переміщення тільки тих вантажів, маса яких не перевищує їх вантажопідйомність. У стрілових кранів при цьому повинно враховуватися положення додаткових опор і виліт стріли. Використання для підйому вантажів більшої, ніж указано в паспорті, ваги забороняється.

Переміщення вантажів над перекриттями, під якими розташовані виробничі, житлові або службові приміщення, де знаходяться люди, дозволяється у виняткових випадках – після розробки заходів, які створюють умови для безпечного виконання робіт. Вантажопідйомні машини, знімні вантажозахватні пристрої і тара, які не пройшли технічного огляду, до роботи не допускаються. Для вантажів, які не мають спеціальних пристроїв (петель, цапф, рам), повинні бути розроблені способи правильного їх стропування, а стропальники (зачіплювачі вантажів) навчені цим способам. Для вантажів, які мають петлі, цапфи, рами, призначені для підймання вантажу в різних положеннях, також повинні бути розроблені схеми їх стропування.

Під час проведення робіт з підймання і переміщення вантажів вантажопідйомними машинами їх власник і організація, виконавці, що проводять роботи, зобов'язані забезпечити дотримання таких вимог:

- на місці проведення робіт з підймання і переміщення вантажів, а також на вантажопідйомних машинах не повинні знаходитись військовослужбовці (працівники), які не мають прямого відношення до роботи, що виконується;

- для стропування вантажу, призначеного для підймання, повинні застосовуватися стропи, що відповідають вазі вантажу, який підіймається, з урахуванням кількості витків і кута їх накидування; стропи загального призначення слід підбирати так, щоб кут між їх витками не перевищував 90° ;

- підймання і переміщення дрібноштучних вантажів повинне здійснюватися в спеціально призначеній для цього тарі, при цьому повинна виключатися можливість випадіння окремих вантажів;

- під час підймання вантажу він повинен бути попередньо піднятий на висоту не більше ніж 200–300 мм для перевірки правильності стропування і надійності дії гальм;

- під час підймання вантажу, що встановлений поблизу стіни, колони, штабеля, залізничного вагона, верстата або іншого обладнання, між вантажем, який підіймається, і вказаними частинами будівлі або обладнанням не повинні перебувати люди (у тому числі й виконавці, що проводять зачеплення вантажу); ця вимога повинна також суворо виконуватися при переміщенні та опусканні вантажу;

- переміщення і опускання вантажу не повинно здійснюватися, якщо під ним працюють люди;

Стропальник (зачіплювач вантажу) може знаходитися біля вантажу під час його підймання або опускання, якщо вантаж розташований на висоті не більше ніж 1 м від рівня майданчика, на якому стоїть стропальник;

- під час переміщення вантажу в горизонтальному напрямку він повинен бути попередньо піднятий на 0,5 м вище предметів, що зустрічаються на шляху;

- опускати вантаж, який переміщується, дозволяється лише на призначене для цього місце, де виключається можливість падіння, перекидання або сповзання вантажу, що ставиться. На місце встановлення вантажу повинні бути попередньо покладені відповідної міцності підкладки для того, щоб стропи або ланцюги могли б легко і без перешкод витягнуті з-під вантажу.

Установлювати вантаж у місцях для цього не призначених не дозволяється. Укладати вантаж у піввагони, на платформи, в автомаши-

ни необхідно таким чином, щоб забезпечувалася можливість зручного і безпечного стропування при розвантаженні. Навантаження і розвантаження піввагонів, платформ, автомашин, вагонеток повинно здійснюватися без порушень їх рівноваги. Укладання вантажів у піввагони та на платформи повинно здійснюватися відповідно до технічних умов навантаження і кріплення вантажів Укрзалізниці, за узгодженням з вантажоодержувачем;

- не дозволяється опускати вантаж на автомашини та піввагони або підіймати вантаж, що знаходиться на них, під час перебування людей у кузові чи в кабіні автомашини або в піввагоні.

При роботі вантажопідйомних машин **забороняється**:

- перебування людей біля працюючого стрілового крана, з метою запобігання затиску між поворотною і неповоротною частинами крана;

- підіймання вантажу, що знаходиться в нестійкому положенні, або вантажу, підвішеного за один ріг дворогого гака, вантажу, що засипаний землею або примерз до землі, закладеного іншими вантажами, закріпленого болтами або забитого бетоном;

- підіймання залізобетонних і бетонних виробів масою понад 500 кг, які не маркіровані та без позначок про фактичну масу;

- підіймання і переміщення вантажу з людьми, які знаходяться на ньому;

- підтягування вантажу по землі, підлозі або рейках гаками крана при похилому положенні вантажних канатів, а також переміщення залізничних вагонів, платформ, вагонеток або візків гаком без застосування непрямих блоків, які забезпечують вертикальне положення вантажних канатів;

- звільнення за допомогою вантажопідйомної машини зачеплених вантажів, стропів, канатів або ланцюгів;

- відтягування вантажу під час підіймання, переміщення та опускання (для розвороту довгомірних і громіздких вантажів; під час їх підіймання, переміщення та опускання повинні застосовуватися гаки або відтяжки відповідної довжини);

- вирівнювання вантажу, що підіймається, переміщується та опускається, власною вагою, а також поправлення стропів навісу;

- навантаження і розвантаження автомашин, якщо в кабіні або кузові знаходяться люди;

- робота при виведених з дії або несправних приладах безпеки та гальмах;
- вмикання механізмів крана під час перебування людей на крані поза його кабіною;
- встановлення транспортних та вантажопідіймальних засобів на похилих площадках;
- виконання завантаження на штатні засоби транспортування при вимкнутах ручних (стояночних) гальмах;
- залишення вантажу в підвішеному стані;
- залишення крана при працюючому двигуні;
- підйом спецвантажів, ракет тощо без використання штатних траверз та такелажних пристроїв.

4.6. Заходи безпеки під час проведення фарбувальних робіт

Площадки, де виконуються роботи, мають бути обладнані протипожежним інвентарем і мати плакати з написами: «Вогненебезпечно!», «Не палити!». Під час роботи у приміщеннях мережа має бути не вибухонебезпечна. Усі вимикачі, рубильники, штепсельні розетки мають знаходитися від робочого місця на відстані понад 5 м. Приміщення має бути обладнано примусовою вентиляцією.

Під час роботи з фарборозпилювачами **забороняється**:

- роз'єднувати шланги, відкривати фарбонагнітальний бак і водомаслороз'єднувач, якщо з нього не випустили стиснене повітря;
- створювати тиск у фарбонагнітальному баку і водомаслороз'єднувачі більше ніж 6 атмосфери.

Під час приготування поліхлорвінілових емалей необхідно надягати гумові рукавиці. Якщо на обличчя і руки попала емаль, її потрібно зняти ватним тампоном, змоченим у бензині, вимити шкіру водою з милом, змастити вазеліном. Мити шкіру розчинниками забороняється. Наносити покриття з плівки слід тільки в захисних окулярах та спецодязі.

Під час виготовлення покриття з плівки у приміщеннях і під час фарбування фарборозпилювачем всередині механізму автомобіля слід користуватися респіратором.

Під час приготування бітумної суміші роздроблені шматки бітуму необхідно розчиняти бензином у металевій, щільно закритій тарі без підігріву.

Під час виконання заходів зі зняття автомобіля, механізму – зі зберігання, перед запуском двигуна біля вихлопних труб (глушників) належить встановлювати маслосбірники або листи заліза, фанери, запобігаючи розбризкуванню масла.

4.7. Заходи безпеки під час експлуатації та обслуговування акумуляторних батарей

Всі роботи з кислотами і лугами необхідно проводити з дотриманням заходів безпеки, які вказані в інструкціях про роботи з отруйними і технічними рідинами.

Кислотні та лужні акумуляторні батареї слід розташовувати в різних місцях.

Для кислотних акумуляторів необхідно готувати електроліт тільки у скляних або свинцевих посудинах. Для приготування електроліту з твердих лугів необхідно загорнути луг в чисту бавовняну тканину і подрібнити його молотком. Подрібнені шматочки засипати в посудину з водою невеликими порціями.

Заливання акумуляторів проводити через гумовий шланг, до того ж посудина з електролітом повинна знаходитися вище акумуляторів, які заливаються.

У місцях знаходження акумуляторних батарей **забороняється:**

- палити;
- входити з відкритим вогнем;
- користуватися електроопалювальними приладами;
- загороджувати проходи між акумуляторними батареями.

Кислота зберігається у скляних захищених бутлях з притертими пробками, в окремих наметах, нішах або під дахом. На всіх посудинах з розчинами кислот, електролітами, дистильованою водою мають бути чіткі написи із зазначенням найменування їх вмісту.

Всі роботи з кислотою, її зберігання, приготування розчинів дозволяється проводити тільки тим військовослужбовцям (працівникам), які пройшли спеціальну підготовку.

Контрольні завдання і запитання

1. Назвіть заходи безпеки при виконанні монтажно-демонтажних робіт.
2. Які дії забороняються під час ремонту?
3. Які дії забороняються під час піднімання агрегатів?
4. Назвіть заходи безпеки під час постановки техніки на зберігання і знімання з нього.
5. Які дії забороняються під час роботи з фарборозпилювачами?
6. Назвіть заходи безпеки під час експлуатації та обслуговування акумуляторних батарей.

4.8. Заходи безпеки під час роботи з ручним електроінструментом

Відповідно до вимог «Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів: НПАОП 40.1-1.21-98» до роботи з переносним електроінструментом, що не пов'язана з обслуговуванням його електричної частини, допускаються спеціалісти, які мають першу кваліфікаційну групу, навчені безпечним методам роботи, а також ті, які пройшли перевірку знань і періодичний інструктаж.

При роботі необхідно переносний електроінструмент (дрилі, паяльники та ін.) застосовувати при напрузі 36 В за умови повної його справності. Допускається застосування інструмента на 220 В з подвійною ізоляцією. Електроінструмент повинен мати шланговий провід і вмикатися в електромережу за допомогою штепсельного з'єднання.

Корпус електроінструмента на напругу більше ніж 36 В повинен мати затискач для заземлення. Всі струмопровідні частини електроінструмента повинні бути закріплені і не доступні для доторкання.

Під час робіт з електроінструментом **забороняється:**

- працювати на відкритому повітрі під час дощу і в сиру погоду;
- приєднувати електроінструмент без півмуфти-вилки;
- працювати на висоті більше ніж 2,5 м;
- користуватися металевими драбинами;
- працювати з несправним електроінструментом;

- передавати електроінструмент стороннім особам;
- розбирати і проводити ремонт електроінструмента;
- утворювати круті вигини і переломи живильного кабелю, прокладати його по гострих кутах і кромках;
- покладати ввімкнені електропаяльники на поверхню легкозаймистих предметів;
- попадання на інструмент і провід кислот, лугів і нафтопродуктів;
- обробляти незакріплені деталі.

Контрольні завдання і запитання

1. Які спеціалісти допускаються до роботи з переносним електроінструментом?
2. Назвіть вимоги до заземлення електроінструмента.
3. Які дії забороняються під час робіт з електроінструментом?

4.9. Заходи безпеки під час експлуатації посудин, які працюють під тиском

Обслуговування спеціальних посудин може бути доручено працівникам, які досягли 18-річного віку, пройшли медичне обстеження, навчання за відповідною програмою, атестовані і мають посвідчення на право обслуговування посудин.

У військовій частині повинна бути розроблена і затверджена у відповідному порядку «Інструкція з режиму роботи і безпечного обслуговування посудин». Для посудин (автоклавів) із швидкозйомними затворами у вказаній інструкції має бути відображений порядок зберігання і застосування ключа-марки. Інструкція повинна знаходитися на робочому місці і видаватися під підпис виконавцям. Схеми вмикання посудин повинні бути вивішені біля робочих місць.

Якщо при обстеженні посудин, які знаходяться в експлуатації і працюють під тиском, будуть виявлені дефекти або встановлені порушення правил безпеки, а також якщо минув термін експлуатації або термін чергового посвідчення, або відсутні особи, відповідальні

за справний стан, а також у разі несправної автоматики й аварійної сигналізації тощо вповноважені особи, відповідальні за нагляд за технічним станом та експлуатацією посудин, повинні припинити їх експлуатацію.

Експлуатація, зберігання і транспортування балонів у військовій частині повинні здійснюватися відповідно до вимог інструкцій, затверджених у встановленому порядку. Працівники, які обслуговують балони, мають бути навчені й проінструктовані.

При експлуатації балонів забороняється повністю виробляти газ, який в них знаходиться. Залишковий тиск газу в балоні повинен бути не менше ніж 0,05 МПа (0,5 кгс/см²). Наповнення балонів газами повинно здійснюватися за інструкцією, що розроблена і затверджена у встановленому порядку, з урахуванням властивостей газу, місцевих умов і вимог інструкції по наповненню балонів газами.

Забороняється наповнювати газом балони, в яких:

- вийшов термін назначеного опосвідчення (періодичність технічних оглядів балонів, наповнених газами, що викликають руйнування і фізико-хімічне перетворення металу зі швидкістю 0,1 мм/рік – 5 років):

- вийшов строк перевірки пористої маси;
- пошкоджений корпус балона;
- несправні вентиля;
- відсутнє належне захисне фарбування або надписи;
- відсутній надлишковий тиск газу;
- відсутні встановлені клейма.

Наповнення балонів, в яких відсутній надлишковий тиск газів, здійснюється після попередньої їх перевірки відповідно до інструкції підприємства-наповнювача (наповнювальної станції).

Здійснювати насадку башмаків на балони дозволяється тільки після випускання газу, викручування вентилів і дегазації балонів.

Очистка і фарбування наповнених газом балонів, а також закріплення кілець на їх горловині забороняється.

Переміщення балонів у пунктах наповнення і споживання газів необхідно здійснювати на спеціально пристосованих для цього візках або за допомогою інших пристроїв. Перевезення наповнених газом балонів необхідно здійснювати на ресорному транспорті або на автокарах у горизонтальному положенні, обов'язково з прокладками між балонами. Для прокладок можуть застосовуватися дерев'яні бруси

з вирізаними гніздами для балонів, а також мотузяні або гумові кільця товщиною не менше ніж 25 мм (по два кільці на балон), або інші прокладки, які захищають балони від ударів один об одного. Усі балони під час перевезення слід укладати вентилями в один бік.

Дозволяється перевезення балонів у спеціальних контейнерах, а також без контейнерів у вертикальному положенні, обов'язково з прокладками між ними і загорожею від можливого падіння.

Контрольні завдання і запитання

1. Хто з виконавців допускається до роботи з посудинами, які працюють під тиском?
2. Порядок дій у разі виявлення дефектів або порушення правил, що загрожують безпеці.
3. В яких випадках забороняється наповнювати газом балони?
4. Порядок перевезення посудин, які працюють під тиском.

4.10. Заходи безпеки під час поводження з паливно-мастильними матеріалами, отруйними і технічними рідинами

Пари більшості марок пального і спеціальних рідин важчі за повітря, тому вони, як правило, зосереджуються в нижній частині приміщень, каналів, колодязів та інших споруд. У певних співвідношеннях з повітрям ці пари утворюють вибухонебезпечні суміші, вибух яких може виникнути від відкритого вогню, іскри. Тому під час проведення робіт у вибухонебезпечному середовищі працюючі повинні бути у взутті без металевих цвяхів і підків, а інструменти слід використовувати тільки з кольорових металів, які не дають іскри під час удару.

Пари пального та спеціальних технічних рідин під час вдихання можуть викликати отруєння, а при попаданні їх на шкіру – захворювання. Гостре отруєння парами пального або спеціальних рідин, а також попадання їх всередину організму і несвоєчасне надання медичної допомоги потерпілому можуть призвести до тяжких наслідків. У разі виконання робіт у середовищі з парами пального та спеціаль-

них технічних рідин необхідно користуватися фільтруючими або ізолюючими проти газами. Для захисту шкіри від шкідливої дії пального працюючі забезпечуються спецодягом зі складу.

Необхідно перед заправкою машини паливом та маслом зупинити двигун і заправляти його тільки зі справних автоналивних заправників, агрегатів. Особовий склад, який займається транспортуванням, прийманням, зберіганням, видачею і використанням отруйних технічних рідин, повинен бути ознайомлений під підпис з властивостями цих рідин, заходами безпеки під час поводження з ними.

Отруйні технічні рідини зберігаються та перевозяться тільки в опломбованій тарі, передбаченій відповідними стандартами і технічними умовами. Під час перевезення їх у кузові автомобіля бочки та бідони ставляться пробками вгору і надійно закріплюються. На тарі, в якій зберігаються та перевозяться отруйні технічні рідини, а також на порожній тарі з-під цих рідин має бути надпис «Отрута, смертельно!» і поставлений знак, встановлений для отруйних речовин.

Видача отруйних технічних рідин зі складу проводиться обмеженому колу працівників, оголошених наказом по військовій частині, які пройшли інструктаж і можуть забезпечити зберігання цих рідин. Видача отруйних технічних рідин проводиться тільки за письмовим дозволом командира військової частини.

Після роботи з отруйними рідинами необхідно мити руки теплою водою з милом.

Забороняється:

- переносити та зберігати пальне і масло в тарі, яка не має щільно підігнаних кришок або пробок;
- готувати отруйні рідини в умовах військової частини, застосовувати етилований бензин для миття деталей, чищення одягу, миття рук;
- приймати їжу, палити в приміщенні, де проводяться роботи з етилованим бензином, етиленгліколем, пропіленгліколем, антифризом і розчином трикомпонентної присадки;
- зберігати спецодяг, в якому виконувалася робота з етилованим бензином, у житлових приміщеннях;
- всмоктувати пальне та спеціальні рідини ротом через шланг для створення сифона під час переливання їх у відра, каністри та інші ємності;

- виливати антифриз, розчин трикомпонентної присадки та інші рідини на землю;
- перевозити отруйні технічні рідини в салонах легкових автомобілів, у кабінах вантажних автомобілів, а також перевозити їх разом з продуктами харчування і особовим складом;
- переносити бутлі з рідинами на спині або у руках перед собою;
- використовувати тару з-під отруйних технічних рідин для перевезення і зберігання продуктів харчування та води.

Контрольні завдання і запитання

1. Загальні правила безпеки під час поводження з паливно-мастильними матеріалами, отруйними технічними рідинами.
2. Які дії забороняються під час роботи з паливно-мастильними матеріалами?

4.11. Заходи безпеки під час проведення господарських робіт

Військовослужбовці особового складу під час проведення господарських робіт повинні бути забезпечені справним інструментом, засобами індивідуального захисту (брзентовими рукавицями, касками, запобіжними поясами тощо) та проінструктовані про порядок виконання робіт і дотримання правил безпеки. Будівельні машини, механізми, агрегати, обладнання, інвентар, інструменти та приладдя мають бути справними і відповідати характеру робіт, які виконуються.

До експлуатації систем електропостачання спеціальних будівель допускаються військовослужбовці особового складу, які пройшли відповідну підготовку, мають належну кваліфікаційну групу, підтверджену посвідченням про перевірку знань заходів безпеки, а також стан здоров'я, відповідний встановленим вимогам.

Під час роботи з системами електропостачання **забороняється:**

- складати матеріал, створювати стоянки автотранспорту і техніки в зоні повітряних ліній електропередач;

- працювати на спорудах без міцно встановленого риштування, а також з шириною настилу менше ніж 1,5 м;
- кидати деталі, інструмент і сміття з висоти;
- працювати під час знаходження особового складу під риштуваннями, а також під час скупчення людей на настилах риштувань в одному місці;
- працювати кранівником і стропальником без наявності відповідних документів, на несправному крані, під час знаходження людей в зоні дії стріли;
- залишати матеріали й інструмент на стінах, покрівлі й риштуваннях;
- передавати на риштування додаткові навантаження;
- загороджувати прохід до риштувань та їх драбин;
- підтягувати вантаж шляхом скісного натягування тросів перед його підйомом або опусканням;
- виконувати земляні роботи в зоні розташування комунікацій без письмового дозволу організації, відповідальної за їх експлуатацію;
- розробляти ґрунт підкопом, рити котловани і траншеї глибиною більше ніж 1,5 м без кріплення;
- торкатися електрообладнання та електропроводів, знімати загородження і захисні кожухи зі струмопровідних частин обладнання;
- вмикати в електромережу і вимикати з неї споживачів працівникам, які не мають допуску до цих робіт;
- працювати на зварювальних апаратах без їх заземлення;
- допускати переплетення газових шлангів зі зварювальними кабелями;
- виконувати зварювання резервуарів і ємностей, в яких знаходяться легкозаймисті рідини, без старанного попереднього їх чищення;
- встановлювати ацетиленові генератори на проходах, проїздах, у місцях скупчення людей;
- здійснювати зварювальні, газозварювальні й малярні роботи без захисних окулярів;
- експлуатувати газові установки, парові й водонагрівальні котли працівникам, які не мають на це допуску;
- залишати газові установки, парові й водонагрівальні котли без нагляду до повного припинення горіння в топці, вилучення з неї залишків пального і зниження тиску до нуля;

- заклинювати запобіжні клапани котлів або додатково навантажувати їх;
- захащувати приміщення котельної або зберігати в ньому будь-які матеріали або предмети;
- використовувати в роботі неперевірені й невикробовані на тиск фарбувальні апарати та шланги з перевищенням робочого тиску в 1,5 рази;
- застосовувати бензол і етилований бензин як розчинники;
- користуватися відкритим вогнем, вмикати і вимикати електроосвітлення та електрообладнання при виявленні ознак загазованості приміщення;
- застосовувати прилади з відкритим вогнем для підігріву бітумного складу всередині приміщення;
- готувати бітумні мастики на етилованому бензині й бензолі;
- користуватися відкритим вогнем у радіусі менше ніж 50 м від місця змішування бітуму з органічними розчинниками (бензином, скипидаром тощо);
- починати різні навантажувально-розвантажувальні роботи без спеціального інструктажу щодо додержування конкретних заходів безпеки залежно від виду вантажу.

Командирам підрозділів і частин, які прибули з особовим складом у навчальний центр для виконання робіт, крім того, **забороняється**:

- віддавати накази особовому складу підрозділів на вмикання і використання споживачів струму, на ремонт електроліній і електроустановок без дозволу начальника об'єкта;
- залучати ненавчений особовий склад до установалення імітаційних полів;
- виконувати інженерні роботи і пересування бойової техніки на ділянках, неузгоджених з керівником навчального центру.

Весь особовий склад навчальних центрів під час виконання господарських і будівельних робіт повинен дотримуватися заходів безпеки, передбачених відповідним Керівництвом з обслуговування навчальних центрів.

Контрольні завдання і запитання

1. Назвіть загальні заходи безпеки під час проведення господарських робіт.

2. Які дії забороняються під час проведення господарських робіт на висоті?
3. Які дії забороняються під час проведення земляних робіт?
4. Які дії забороняються під час проведення господарських робіт на електричних мережах?
5. Які дії забороняються під час проведення робіт з ємностями під тиском?
6. Які дії забороняються командирам підрозділів під час проведення робіт у навчальних центрах?

4.12. Заходи безпеки під час роботи зі службовими собаками

Тим військовослужбовцям, які працюють із собаками, слід знати, що догляд за собакою – індивідуальний. Необхідно утримувати собак у вольєрі або, як виняток, на прив'язі біля будки. Двері вольєра повинні мати надійний замок (засув). При вході у вольєр та виході з нього слід бути дуже уважним, щоб собака випадково не втекла. Годувати собаку та прибирати у вольєрі при відкритих дверях заборонено.

Не слід дозволяти іншим військовослужбовцям годувати, чистити та вигулювати чужих собак. При вибуванні спеціалістів-кінологів у відпустку, відрядження, а також у випадку їх захворювання, закріплені за ними собаки передаються іншим військовослужбовцям тільки для догляду і годування.

Під час годування собаку не допускається дратувати, годівницю слід забирати тоді, коли собака поїла. Під час годування ласощами належить тримати їх на долоні, а не кінчиками пальців: собака може схопити їх зубами разом із ласощами.

При груповому утриманні собак кожний фахівець-кінолог зобов'язаний вигулювати собаку на відведеній для нього ділянці, розмір якої не менше ніж 25х25 м, не заважаючи іншим. Виходячи на заняття в поле, групу собак слід прив'язувати тільки ланцюгами до приколів на одній лінії (в один або два ряди) не ближче ніж 6–8 м між собаками.

Під час виконання групових вправ у населених пунктах собаки повинні бути в намордниках. У спекотні дні термін перебування собак у намордниках слід скорочувати.

Під час тренувань з розвитку злоби в собаки затриманні особи, дресирувальники та їх помічники, що беруть участь у дресировці, обов'язково повинні одягатися тільки в спеціальні дресирувальні костюми. Спеціальні предмети та об'єкти (дресирувальні містечка), які використовуються у дресируванні, необхідно підтримувати в справному стані.

Заборонено дратувати собаку, (крім виконання спеціальних вправ), натравлювати її на людей, собак та інших тварин. Забороняється бити та розтягувати собак, які б'ються між собою, в різні сторони, брати їх за горло (друга собака в цей час може схопити за руку). У випадках бійки між двома собаками кожний дресирувальник повинен взяти свою собаку за задні лапи і перевернути на спину, або скрутити нашийник так, щоб задушним способом примусити собак розійтись.

Перевозити собак треба тільки в намордниках. Під час посадки на машину та інші транспортні засоби, при висадці з них слід бути обережним: стик між основою кузова та бортом машини рекомендується накривати дерев'яним брусом (рейкою), брезентом. У разі групового перевезення кожний спеціаліст-кінолог повинен тримати власну собаку між колінами мордою до себе або від себе (залежно від висоти сидіння). Необхідно щоденно старанно оглядати собаку – чи немає травм та ознак шкіряних захворювань. У випадку виявлення ознак захворювання негайно доповісти про це командиру (начальнику).

Контрольні завдання і запитання

1. Який порядок утримання службових собак?
2. Назвіть заходи безпеки під час годування службових собак.
3. Назвіть заходи безпеки під час виконання вправ.
4. Який порядок перевезення службових собак?

4.13. Заходи безпеки під час гасіння пожежі. Евакуація майна і техніки

Особовий склад пожежних і позаштатних пожежних команд для роботи безпосередньо в зоні пожежі без бойового одягу і знаряддя не допускається.

Особовий склад пожежних команд допускається до робіт в місцях з наявністю газів і пари отруйних рідин тільки в спеціальних герметичних захисних комплектах та ізолюючих або фільтруючих протигазах. Для зниження концентрації газів і пари об'єкти треба зрошувати розпилюванням води.

Під час сильного теплового випромінювання озброєний особовий склад повинен бути забезпечений ще й тепловідбиваючими костюмами, захисними екранами і виконувати роботу під захистом водяних струменів.

При дійсній загрозі обвалення або вибуху особовий склад виводиться в безпечне місце за раніше встановленим сигналом керівника гасіння пожежі.

Під час роботи на висотах треба використовувати засоби страхування, для виключення падіння працюючих. Види таких засобів визначаються в кожному конкретному випадку.

Робота на драбині зі зброєю допускається тільки при закріпленому карабіні. Для робіт зі зброєю на висотах виділяється не менше двох чоловік. Залишати зброю (ствол) без нагляду навіть після закінчення подачі води не дозволяється. До початку гасіння об'єкта необхідно вимкнути з мережі газові та електричні прилади. Відключення електропроводу шляхом його розрізання допускається при напрузі в мережі не вище ніж 220 В і тільки в тому разі, коли іншими способами вимкнути мережу неможливо. Ця робота має виконуватися під наглядом начальника пожежної команди (командира відділення). Роботи ведуться в гумових діелектричних рукавичках, калошах, чоботах і тільки тими особами, які пройшли попереднє практичне навчання. Якщо не з'ясовано, чи вимкнений виявлений дріт з мережі, треба вважати, що він під напругою, і вживати необхідних заходів безпеки.

Забороняється кидати з поверхів і даху об'єкта предмети без попереднього попередження про це осіб, які працюють біля нього.

Кидаючи предмети треба слідкувати, щоб вони не попадали на електропровід, балкони, дахи споруд, пожежну техніку.

Працюючи з піною, розчинами піноутворювачів, треба уникати їх попадання на шкіру і особливо в очі. У разі попадання піноутворювача ПО-1 в очі слід промити їх 2 %-м розчином борної кислоти або фізіологічним розчином, у разі попадінні піноутворювача ПО-1А або ПО-1Д очі промивають водою. Промивати потрібно і шкіру, якщо на неї попали піноутворювачі або їх розчини.

Слід також не допускати використання пінних вогнегасників для гасіння обладнання, яке знаходиться під напругою електричного струму вище ніж 36 В.

Під час гасіння пожежі в приміщеннях із наявністю хімічних речовин слід з'ясувати в начальника об'єкта про їх характер, щоб не допускати застосування засобів, які вступають у реакцію з певними речовинами. Гасіння пожежі всередині приміщення з використанням стаціонарних і переносних брометиллових вогнегасних установок допускається тільки в ізолюючих протигазах. Робота на пожежі в диму допускається тільки в ізолюючих протигазах або фільтруючих протигазах з прикріпленим гопкалітовим патроном.

Під час розбирання конструкцій споруд слід вживати заходів, щоб не розслабляти несучі конструкції і не спричинити обвал, за можливості не пошкоджувати електромережі і електроустановки.

У результаті розбирання конструкцій матеріали, які перешкоджають гасінню пожежі, своєчасно вилучаються. Під час їх вилучення необхідно:

- не допускати перевантаження перекриття;
- складати розібраний матеріал так, щоб він не заважав діям команди;
- не допускати пошкодження майна.

При розбиранні конструкцій, які загрожують падінням, місце ймовірного їх падіння оточують силами особового складу — нарядом, який висилається на пожежу від військової частини, а працюючі поруч попереджаються або віддаляються.

Під час гасіння пожежі взимку треба вживати заходів щодо попередження переохолодження й обмороження осіб, які працюють. Робота на висотах — спускання або піднімання по пожежних драбинах в обмерзлом бойовому одязі — має проводитися тільки при страховці особового складу рятувальними мотузками.

Під час гасіння пожежі взимку на горищах і дахах треба рухатися з обережністю, не ходити по обвислій покрівлі й на ділянках перекриття з ознаками горіння.

На пожежах взимку керівник гасіння пожежі зобов'язаний передбачити регулярну зміну і відпочинок особового складу в теплих приміщеннях, організувати медичне обслуговування.

Під час гасіння лісових і степових пожеж необхідно:

- загороджувати місця відпочинку особового складу від раптового наближення і прориву вогню та забезпечити їх шляхами відходу в безпечні місця;

- мати на місцях робіт аптечку для надання допомоги при опіках, отруєнні димом;

- організувати і безперервно підтримувати зв'язок між працюючими на окремих ділянках пожежі;

- після закінчення гасіння пожежі слідкувати за стовбурами дерев, що підгоріли, особливо за сушняком, який необхідно спилювати або зрубати (з метою попередження раптового падіння дерев).

Під час гасіння пожежі в місцях зберігання боєприпасів треба вибирати місця захисту особового складу і пожежної техніки в сховищах, ярах, заглибленнях, обвалах, розміщених у зонах послабленої дії ударної хвилі.

У разі гасіння штабелів з патронами до стрілецької зброї необхідно захищати особовий склад, який працює зі стволами, легкими щитами, а у разі гасіння штабелів зі снарядами – посилювати їх захист.

Організація евакуації майна зі службових приміщень. Евакуація техніки. Евакуація майна проводиться у випадку безпосередньої загрози від вогню, диму та води. Майно евакуюється в тих випадках, коли воно заважає діям із гасіння пожежі та якщо воно складає загрозу обрушення перекриття.

У першу чергу рятується майно, яке може викликати вибух, посилене розповсюдження вогню і виділення токсичних речовин, а також коштовне обладнання і майно, яке може бути зруйноване вогнем, димом або водою.

Під час евакуації рівноцінного майна необхідно в першу чергу виносити менш громіздкі речі, щоб виключити захащування шляхів евакуації. При цьому використовують усі наявні виходи, а якщо їх

недостатньо – прорубуються конструкції й розчищаються додаткові шляхи.

Під час евакуації майна невеликих розмірів доцільно організувати його передачу по ланцюгу. Евакуйоване майно слід складати в безпечних місцях та охороняти.

Не слід загороджувати шляхи під'їздів до вогнищ пожеж, під'їзди до джерел водопостачання і палаючого будинку. Громіздке обладнання та майно, яке неможливо евакуювати за допомогою особового складу або підйомними приладами, необхідно захищати шляхом укриття брезентом або водяними та пінними стволами.

Під час евакуації небезпечних матеріалів (вибухових речовин, балонів із газом) заборонено допускати удари по ним та кидати їх; необхідно суворо дотримуватися заходів безпеки під час гасіння цих речовин та матеріалів.

Під час гасіння пожеж у парках бойових машин (автопарках) вживаються заходи з евакуації техніки. Для цього застосовуються чергові (танкові) тягачі, а також виводять і евакуюють техніку вручну.

Контрольні завдання і запитання

1. Який порядок допуску особового складу до робіт у зоні пожежі?
2. Назвіть заходи безпеки під час робіт на висоті.
3. Назвіть заходи безпеки під час робіт з піною та розчинами піноутворювачів.
4. Назвіть заходи безпеки під час робіт у приміщеннях з наявністю хімічних речовин.
5. Назвіть заходи безпеки під час розбирання конструкцій.
6. Назвіть заходи безпеки під час гасіння пожежі взимку.
7. Назвіть заходи безпеки під час гасіння лісових і степових пожеж.
8. Які заходи безпеки під час гасіння пожежі в місцях зберігання боєприпасів?

Заходи безпеки під час виконання завдань підрозділами Держспецтрансслужби на об'єктах навчально-практичних робіт

5.1. Правила безпеки праці під час виконання робіт у колійному господарстві. Загальні положення

«НПАОП 63.21-1.25-07. Правила безпеки праці під час виконання робіт у колійному господарстві» поширюються на підприємства, установи, організації, які виконують роботи з утримання та ремонту колій, споруд і пристроїв колійного господарства (далі – колійні роботи). Правила встановлюють вимоги безпеки та санітарно-гігієнічні вимоги до обладнання робочих місць працівників на підприємствах, які виконують колійні роботи.

До роботи в колійному господарстві допускаються працівники, які пройшли медичний огляд та отримали знання з охорони праці.

Порядок допуску до самостійної роботи працівників колійного господарства проводиться відповідно до вимог «Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05)», а з питань пожежної безпеки відповідно до вимог «Типового положення про інструктажі, спеціальне навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки на підприємствах, в установах та організаціях України (НАПБ Б.02.005-2003)». З метою безпеки робіт працівники колійного господарства забезпечуються безкоштовно спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту. Під час виконання робіт на залізничній колії всі працівники повинні бути одягнені в робочий спецодяг оранжевого кольору зі світло-відбивальними смугами на тулубі, руках та ногах.

Про кожний нещасний випадок потерпілий або працівник, який його виявив, чи інша особа – свідок нещасного випадку – повинні

негайно повідомити безпосереднього керівника робіт чи іншу вповноважену особу підприємства, щоб вжити заходів до подання необхідної допомоги потерпілому.

5.1.1. Загальні вимоги безпеки під час виконання колійних робіт

Усі роботи, що пов'язані з будівництвом, модернізацією, демонтажем, ремонтом і реконструкцією колій, споруд і пристроїв колійного господарства, мають виконуватися відповідно до затверджених правил проведення технологічних процесів, які регулюються нормативно-технічними документами. Технологічні карти й інші документи, що регламентують технологічні процеси, мають містити вимоги безпеки під час їх виконання. Наприклад, працівники колійного господарства, які виконують роботи з обслуговування та експлуатації електроустановок і електроінструменту, повинні мати відповідну групу з електробезпеки та посвідчення (НПАОП 40.1-1.21-98). Перевірка знань електротехнічного персоналу та присвоєння відповідної групи з електробезпеки повинні проводитися в порядку, встановленому НПАОП 40.1-1.21-98.

Крім того, місця проведення колійних робіт повинні бути огорожені та мати попереджувальні знаки.

Локомотивній бригаді кожного поїзда видається попередження у зв'язку з виконанням колійних робіт відповідно до нормативно-технічних актів із забезпечення безпеки руху поїздів.

5.1.2. Вимоги безпеки під час прямування працівників до місця виконання робіт і під час повернення до місця збору

До початку прямування працівників до місця виконання робіт керівник робіт зобов'язаний перевірити наявність сигнальних приладів і захисних пристроїв та переконатися в тому, що заявка на видачу попереджень локомотивним бригадам поїздів прийнята до виконання. Прямувати від місця збору на роботу та повертатися з неї дозволяється тільки збоку від колії або узбіччям земляного полотна під керівництвом спеціально призначеної особи. Прямування до місця виконан-

ня робіт і повернення в межах станції повинно здійснюватися відповідно до схеми службових проходів та затвердженої інструкції з організації робіт і забезпечення заходів безпеки під час виконання колійних робіт.

Працівники мають прямувати, звертаючи увагу на рухомий склад, що пересувається, а також на граничні стовпчики, лотоки, канави та інші перешкоди. Під час перевезення колійного інструменту та матеріалів на колійних вагончиках, двоколісних однорейкових або одновісних візках для супроводження їх призначаються монтери колії (не менше двох), а також сигналісти – попереду та позаду – з переносними або ручними червоними сигналами на відстані не менше ніж 50 м від вищезазначених візків; інші виконавці йдуть узбіччям земляного полотна. У разі неможливості пройти збоку від колії або узбіччям, прямування по колії дозволяється з дотриманням заходів безпеки:

- на двоколісній ділянці працівники (військовослужбовці) мають йти назустріч правильному руху поїздів;
- керівник робіт зобов'язаний попередити працівників, щоб вони йшли один за одним або по два в ряді, не допускаючи відставання;
- керівник із сигналами знаходиться позаду групи, огорожуючи її розгорнутим червоним прапорцем, а вночі – ліхтарем з червоним вогнем.

Перед групою має йти сигналіст, який огорожує групу сигналами зупинки; в умовах недостатньої видимості (на крутих кривих, у глибоких виїмках, лісистій місцевості, за наявності будівель, а також у темний час доби, у туман, заметіль та в інших випадках) керівник робіт зобов'язаний призначати двох сигналістів, один з яких прямує попереду, а інший – позаду групи на відстані зорового зв'язку, але так, щоб поїзд, що наближається, був видимий йому на відстані не ближче ніж 500 м від групи, щоб вчасно подавати різком сигнал про наближення поїзда.

Сигналісти мають йти з розгорнутими червоними прапорцями (уночі – з ліхтарями з червоним вогнем) і огорожувати групу працівників, доки вона не зійде з колії.

5.1.3. Вимоги безпеки під час проведення робіт на залізничних коліях

До початку робіт у випадках, передбачених нормативно-технічними документами із забезпечення безпеки руху і «Правилами безпеки праці під час виконання робіт у колійному господарстві (НПАОП 63.21-1.25-07)», мають бути виставлені необхідні сигнали, сигнальні знаки «С» (про подачу свистка), мають виставлятися сигналісти, а також повинні бути видані попередження на поїзди.

Для попередження працівників про наближення поїзда по сусідній колії під час виконання колійних робіт на одній колії або багатоколійній ділянці, незалежно від того, якими сигналами огорожується місце виконання робіт, на сусідній колії встановлюються сигнальні знаки «С», крім робіт, під час виконання яких сусідня колія огорожується сигналами зупинки. Перед початком робіт у темний час доби, під час туману, заметілі та в інших умовах, що обмежують видимість менше ніж 800 м, керівник робіт надає розпорядження про додаткові заходи безпеки, а саме:

- подає заявку на видачу попереджень локомотивним бригадам про особливу увагу і пильність на колії, про подачу сповіщувальних сигналів при наближенні до місця робіт;
- виставляє сигналістів по обидві боки на місці робіт для повідомлення працівників про наближення поїзда;
- планує роботи так, щоб фронт робіт на одного керівника бригади приходився не більше ніж 50 м;
- на станціях і перегонах мають застосовуватися автоматичні засоби оповіщення.

Перед початком виконання робіт у звужених місцях, де по обидві боки колії розташовані високі платформи, будівлі, паркани або круті укоси виїмок, а також на мостах, у тунелях і снігових траншеях для безпеки працівників вживаються відповідні заходи. Під час проведення робіт на залізничній колії керівник робіт зобов'язаний:

- вказати працівникам місце збоку від колії, куди вони мають сходити з колії під час пропуску поїзда;
- вживати заходів, щоб у зоні виконання робіт не знаходилися сторонні.

Під час наближення поїзда зі швидкістю до 141 км/год слід подати команду про відхід працівників у бік від колії так, щоб при відстані

до поїзда не менше ніж 400 м вони не залишалися на колії. Відхід працівників з колії здійснюється на такі відстані від крайньої рейки:

- при наближенні поїзда – не менше ніж 2 м;
- під час роботи колієукладача, (крім бригади, що його обслуговує), електробаластера, прибиральної машини, рейкошліфувального поїзда та інших машин важкого типу – на 5 м;
- під час роботи колійного струга – на 10 м;
- під час роботи машин, обладнаних щетенеочисними пристроями, двоколійних і роторних снігоочисників – на 5 м у бік, протилежний відкиданню снігу, льоду або засмічувачів;
- під час роботи одноколійних снігоочисників – на 25 м.

У місцях, де розчищення снігу виконане траншеями, до моменту підходу поїзда слід відвести працівників у ніші. Необхідно застерігати працівників, щоб на станціях вони переходили колії під прямим кутом, попередньо переконуючись, що на коліях, які вони переходять, не має рухомого складу, що наближається (локомотивів, вагонів, дрезин). Застерігати, щоб під час переходу колій та під час виконання робіт біля стрілочних переводів і хрестовин працівники не наступали на рейки, не ставали між рамними рейками і гостряками або в жолоби на стрілочному переводі та на кінець залізобетонної шпали з ухилом.

Слід застерігати працівників, що не дозволяється перебігання колії перед рухомим складом, який наближається, а під час обходу вагонів, які стоять на колії, не дозволяється перетинання цієї колії ближче ніж 5 м від крайнього вагона; прохід між вагонами слід влаштовувати при відстані між ними не менше ніж 10 м.

Необхідно попереджати працівників про те, що під час переходу через колію перед нерухомим поїздом можливе приведення його в рух, а також про рух поїздів по сусідній колії; під час виходу на колію з-поза стрілочних постів й інших будівель, що погіршують видимість колії, щоб вони попередньо переконалися у відсутності поїзда, що рухається по ній. Слід стежити, щоб під час роботи на централізованих стрілках між відведеним гостряком і рейкою рами або між рухомим сердечником і вусовиком проти тяг електропривода закладався дерев'яний вкладиш.

Необхідно стежити, щоб робота з очищення стрілок виконувалася групою не менше двох чоловік, один з яких виконує обов'язки сигналіста і веде спостереження за рухом поїздів. У разі наближення грози,

пилової бурі, урагану вони повинні забезпечувати безпечний пропуск поїздів і організовувати укриття для працівників (військовослужбовців), за можливості – у закритих приміщеннях.

Під час роботи колійних машин з обладнанням їх канавокопачами, кушорізами, кюветоочисниками та іншим слід призначити сигналіста, який буде попереджати працівників про рух поїздів на сусідніх коліях. Не дозволяється працівникам пролазити під вагонами і протягувати під ними інструмент і матеріали, а також переходити колії по зчіпних пристроях вагонів. Забороняється працівникам сідати на рейки, кінці шпал, баластову призму, усередині колії і на міжколійї, а також на стелажі покілометрового запасу рейок.

Під час виконання колійних робіт в умовах недостатньої видимості (на крутих кривих, глибоких виїмках, у лісистій місцевості, за наявності будівель і інших умов, що погіршують видимість), у разі робіт з інструментом (електричним, пневматичним та ін.), що погіршує чутність, якщо ця робота не вимагає огороження сигналами зупинки, керівник робіт зобов'язаний для попередження виконавців про наближення поїздів установлювати автоматичну сповіщувальну сигналізацію; у разі відсутності такої сигналізації керівник робіт повинен поставити з боку поганої видимості або чутності сигналіста з духовим ріжком якнайближче до бригади, що працює, так, щоб поїзд, що наближається, було видно сигналістові на відстані не менше ніж 500 м від місця робіт при встановленій швидкості до 120 км/год включно і 800 м – при швидкості більше ніж 120 км/год.

У тих випадках, коли відстань видимості від сигналіста до поїзда, що наближається, становить менше ніж 500 м від місця робіт при встановленій швидкості до 120 км/год включно і 800 м – при швидкості більше ніж 120 км/год, основний сигналіст ставиться далі та виставляється проміжний сигналіст (так само з духовим ріжком для повторення сигналів, що подаються основним сигналістом).

Кількість сигналістів визначається, враховуючи місцеві умови видимості, чутності та швидкості руху поїздів. У цих випадках мають видаватися попередження локомотивним бригадам поїздів про більш часті подачі сповіщувальних сигналів. Перелік місць з недостатньою видимістю та порядок огороження місця проведення робіт затверджуються керівництвом дистанції колії. Схеми огороження повинні складатися в чотирьох екземплярах, один з яких зберігається в технічному відділі станції, другий – у дорожнього майстра, третій – у бри-

гадира колії, а четвертий вивішується в приміщенні збору працівників.

У всіх випадках під час виконання робіт на коліях і стрілочних переводах станції керівник робіт заносить відповідний запис у журнал із зазначенням місця та часу виконання колійних робіт, кількості працівників і прізвища старшого групи, засобів оповіщення про наближення рухомого складу.

Черговим по станції (поїзним диспетчером) видаються письмові попередження бригадам маневрових локомотивів про час і місце виконання колійних робіт. Порядок оповіщення локомотивних і складських бригад про місце виконання колійних робіт, а колійних бригад – про рух поїздів і маневрових составів на станції встановлює начальник дирекції залізничних перевезень.

Місця виконання робіт огорожуються відповідно до вимог нормативно-технічних актів із забезпечення безпеки руху поїздів. Під час виконання робіт у темний час доби, під час туману, снігопаду та ін., коли видимість менше ніж 800 м, керівник робіт має стежити за наближенням поїздів, дрезин, мотовозів та іншого рухомого складу, а також за сигналами сигналістів з обох боків від місця виконання робіт.

Під час наближення поїзда або при подачі сигналу від сигналіста (хоча б і незрозумілого) керівник робіт зобов'язаний негайно подавати команду про припинення робіт, про підготовку колії для пропуску поїзда і про відхід працівників з колії, а також перевірити, чи прибрані інструменти і матеріали з колії за межі габариту рухомого складу.

У разі достатньої видимості фронт робіт під керівництвом бригадира колії не повинен перевищувати 200 м, при цьому дозволяється не виставляти проміжних сигналістів. У разі виконання робіт розгорнутим фронтом (більше ніж 200 м) місця робіт огорожуються відповідно до вимог нормативно-технічних актів з безпеки руху, при цьому повинні виставлятися проміжні сигналісти.

У разі підходу поїзда чи іншого рухомого складу на сусідню колію двоколіїної дільниці керівник зобов'язаний подати команду про припинення колійних робіт, які виконувалися без огороження сигналами зупинки, а при підході поїзда на відстань не менше ніж 400 м – відвести працівників та прибрати інструмент на найближче узбіччя, на відстань не ближче ніж 2 м від крайньої рейки. Працівникам

дозволяється повертатися для продовження робіт тільки з дозволу керівника робіт після того, як він переконується, що слідом за поїздом не має підштовхувального локомотива або дрезини і що по колії, на якій виконуються роботи, не рухається поїзд чи інший рухомий склад.

Під час виконання робіт у «вікно» або в разі огородження місця виконання робіт сигналами зупинки на одній з колій двоколіїної ділянки сигналісти, що охороняють петарди і жовтий сигнал, подають сигнали ріжком про наближення поїзда по сусідній колії. Керівник дає команду на припинення робіт на колії і про відхід з неї.

Під час наближення до місця виконання колійних робіт машиніст локомотива має подати сповіщувальний сигнал, починаючи з кілометра, що передує зазначеному в попередженні, незалежно від наявності переносних сигналів. Сповіщувальні сигнали подаються також при наближенні поїзда до переносних і ручних сигналів, що вимагають зменшення швидкості, сигнальним знаком «С» до виїмок, кривих ділянок колії, тунелів, переїздів, знімних автодрезин, колійних вагончиків та інших знімних рухомих одиниць, при наближенні до людей, що знаходяться на колії, і в інших випадках, зазначених у наказах по залізниці.

5.1.4. Вимоги безпеки під час виконання робіт на ділянках з прискореним або швидкісним рухом поїздів (141–200 км/год)

Планові роботи з ремонту та утримання колії і колійного оснащення мають виконуватися у «вікна» із закриттям руху поїздів і обов'язковим огородженням перегону сигналами зупинки. Виконання робіт, що не порушують цілісність колії і колійного оснащення, можливе без закриття перегону, з дотриманням додаткових заходів безпеки:

- місця виконання робіт огорожуються сигналами зменшення швидкості: виставляються сигналісти та сигнальні знаки «С»;
- не дозволяється починати виконання планових робіт, що вимагають огороження сигналами зупинки чи зменшення швидкості, якщо до проходу прискореного або швидкісного поїзда залишається менше ніж 1 год;

- керівники робіт та сигналісти повинні мати при собі радіостанції;
- керівники робіт під час виконання колійних робіт повинні мати при собі виписку з розкладу руху поїздів на даній дільниці та години;
- до проходу прискореного або швидкісного поїзда по сусідній колії роботи на колії мають бути припинені завчасно;
- у випадках, коли прискорений або швидкісний поїзд за розкладом не пройшов, необхідно проявляти особливу увагу, а керівник робіт уточнює час його проходження у чергового по станції;
- не дозволяється відновлювати роботи до уточнення часу проходження поїзда.

Не менше ніж за 10 хв до проходу прискореного або швидкісного поїзда всі роботи по колії і з колійного оснащення, зокрема їхній огляд і перевірка, повинні бути припинені; колія, споруди та пристрої – приведені в стан, що забезпечує безпечний пропуск поїзда. Не пізніше ніж за 5 хв до проходу поїзда всі працівники зобов'язані відійти на відстань не менше ніж 4 м від крайньої рейки для пропуску поїзда зі швидкістю 141–160 км/год і не менше ніж 5 м – зі швидкістю 161–200 км/год.

Не менше ніж за 10 хв до проходу поїзда, що рухається зі швидкістю більше ніж 140 км/год, усі знімні рухомі одиниці (дефектоскопи та колієвимірювальні візки, колійні вагончики та ін.) мають бути зняті з колій на маршруті прямування поїздів, а також з колій, що мають вихід на ці маршрути, і надійно закріплені.

Не дозволяється виїзд на перегін знімних рухомих одиниць, а також моторно-рейкового транспорту незнімного типу, якщо до проходу прискореного/швидкісного поїзда залишається менше ніж 30 хв.

Огляд колії монтерами чи обхідниками колії та штучних споруд дозволяється виконувати тільки у світлий час доби та відповідно до вимог нормативно-технічних актів.

На дільницях руху прискорених або швидкісних поїздів з метою забезпечення безпеки працівників, що обслуговують робочі поїзди і знаходяться на відкритому рухомому складі, керівник робіт зобов'язаний під час прямування по перегону або під час виконання робіт за 10 хв до проходу по сусідній колії поїзда припинити роботи, зупинити робочий поїзд і за 5 хв примусити всіх працівників відійти з колії і з відкритого рухомого складу в бік від колії на безпечну відстань.

Машиністи колійних машин і поїздів за 10 хв до проходу прискореного або швидкісного поїзда повинні привести робочі органи машини на сусідній колії в габаритне положення та вжити необхідних заходів щодо безпечного проходу цього поїзда, знаходячись у кабіні керування.

Для контролю ситуації керівники робіт, які виконуються на коліях і спорудах, а також ті, що виконують їхній огляд, повинні бути забезпечені ключами від телефонів перегінного зв'язку і телефонними трубками, а також радіостанціями.

Під час виконання робіт, які вимагають зупинки поїзда, усім сигналістам, а також керівникам робіт слід користуватися біноклями і радіозв'язком. Про всі випадки запізнень прискорених або швидкісних поїздів диспетчер зобов'язаний повідомити всіх чергових по станції дільниці, а останні повинні сповістити чергових по переїздах за телефоном. У разі, коли поїзд за розкладом не пройшов, керівник робіт повинен за телефоном уточнити у чергового по станції час проходження поїзда, який очікують.

5.1.5. Вимоги безпеки під час виконання колійних робіт немеханізованим способом

Перед початком робіт огорожуються місця робіт сигналами або сигнальними знаками в установленому порядку. Сигналістами призначають монтерів колії не нижче III розряду, які пройшли навчання, перевірку знань і мають відповідне посвідчення. Сигналісти, які призначаються для огороження колійних робіт, дефектоскопних візків та інших знімних пересувних одиниць, забезпечуються комплектом ручних сигналів, духовими ріжками, запасом петард (у коробках).

Під час виконання робіт двома монтерами колії вони розташовуються так, щоб один міг спостерігати за наближенням поїздів одного напрямку, а інший – поїздів протилежного напрямку. Один з монтерів колії призначається старшим. Під час виконання робіт працівникам слід постійно стежити за тим, щоб інструмент не заважав пересуванню та не знаходився під ногами, а старі і нові матеріали (рейки, шпали, кріплення) були акуратно складені поза рухомим складом і не заважали сходити з колії при наближенні поїзда.

Для загвинчування гайок уручну слід застосовувати типовий ключ. Не дозволяється бити чим-небудь по ключу, збільшувати його

довжину, нарізаючи іншим ключем, а також застосовувати несправний ключ, вставляти прокладки між гайкою та губками ключа, а також збивати гайки ударом молотка. Заржавілі гайки для полегшення відгвинчування слід змащувати гасом. Під час зрубівання гайки зубилом слід застосовувати захисні окуляри.

Перевіряти збіг отворів у накладках і рейках дозволяється тільки бородком або болтом. Під час заміни рейок знімати і встановлювати накладки, а також утримувати кінець рейки необхідно за допомогою лома. Кантувати рейку довжиною 12,5 м дозволяється також ломом, вставляючи його в крайній болтовий отвір тільки з одного кінця рейки. Не дозволяється під час кантування рейки знаходитися в напрямку можливого викиду лома. Кантування рейок довжиною 25 м повинно виконуватись тільки спеціальним пристроєм (ломом зі скобою) двома монтерами колії.

Для розгонки зазорів між рейками застосовуються гідравлічні розгонні прилади. Не дозволяється розгонка зазорів ударами внакладку. Витягувати костилі необхідно лапчатим ломом. У разі потреби слід застосовувати висмикувач колійних костилів. Під час перешивання колії рейкову нитку слід зсувати стягувальним приладом або гострим ломом, заглибленим у баласт. Не дозволяється користуватися забитими в шпалу костиллями як упором. Не дозволяється знаходитися ближче ніж 2 м від місця виконання робіт із застосуванням костильного молотка. Витягувати старі, зтягувати нові шпали і перевідні бруси слід тільки шпальними кліщами.

Замінювати поодинокі залізобетонні шпали необхідно групою в складі не менше ніж 6 чоловік під керівництвом бригадира колії. Шпали перед заміною розвозять, розкладають, а після заміни забирають рейковим або автомобільним транспортом, обладнаним вантажопідіймальними кранами або підіймальними пристосуваннями. Витягувати та зтягувати шпали слід по металевому листу за допомогою троса або мотузки, що охоплює шпалу петлею. Під час укладання та зняття регулювальних прокладок для відкручування та закручування клем і закладних болтів застосовуються типові торцеві гайкові ключі та гідравлічні домкрати.

Укладати монтажні та регулювальні прокладки слід спеціальними пристосуваннями типу кліщів або іншим інструментом. Не дозволяється укладати та поправляти прокладки руками. Під час установлення та зняття протиугонів слід застосовувати костильний молоток. Не дозволяється при цьому стояти напроти протиугона.

5.1.6. Вимоги безпеки під час виконання робіт на електрифікованих лініях

Колійні роботи на електрифікованих лініях виконуються відповідно до вимог розділу 7 «НПАОП 60.1-1.48-00. Правила безпеки для працівників залізничного транспорту на електрифікованих лініях» та «Правил охорони електричних мереж», затв. 31.05.2000 за № 120. Усі роботи на електрифікованих дільницях керівник зобов'язаний організовувати так, щоб унеможливити наближення працівників із інструментом та пристосуваннями на відстань менше ніж 2 м до неогороджених проводів або частин контактної мережі, повітряних ліній, що перебувають під напругою.

Працівники стають до роботи з дозволу керівника робіт після одержання ним письмового дозволу від відповідального працівника району контактної мережі, спеціально призначеного для обслуговування цих робіт. Зняття напруги та заземлення контактної мережі та повітряних ліній здійснюються відповідно до вимог «НПАОП 60.1-1.48-00. Нагляд за виконанням працівниками колійного господарства правил електробезпеки» здійснюється спеціально призначеним відповідальним працівником району контактної мережі чи району електричних мереж. Його вимоги з питань електробезпеки є обов'язковими для виконання керівником колійних робіт. Не дозволяється наближатися до неогороджених проводів чи частин контактної мережі, що перебувають під напругою, на відстань менше ніж 2 м, а також доторкатися до струмопровідних частин устаткування чи рухомого складу. Не дозволяється у разі виявлення обриву проводів контактної мережі або повітряних ліній електропередач доторкатися до них.

Місця обриву необхідно огородити та невідкладно повідомити про це енергодиспетчера або начальника району контактної мережі. Після закінчення роботи керівник робіт зобов'язаний проконтролювати, чи всі люди відведені від частин контактної мережі на відстань більше ніж 2 м, після чого відмітити час закінчення роботи на копії письмового дозволу, що знаходиться у відповідального працівника району контактної мережі. Після зняття заземлювальних штанг контактна мережа вважається під напругою, і наближатися до неї не дозволяється.

5.1.7. Вимоги безпеки під час виконання робіт із застосуванням колійних машин і механізмів

До експлуатації допускаються машини та механізми, що пройшли огляд та випробування у встановленому порядку, а також укомплектовані відповідно до інструкцій заводу-виробника з їх експлуатації. Колійна машина має бути забезпечена вогнегасниками, розташованими в легкодоступному місці у повній готовності до застосування. Обслуговуючий персонал повинен знати та дотримуватися правил пожежної безпеки та методів використання первинних засобів пожежогасіння. Не дозволяється зберігати та перевозити в кабінах машини легкозаймисті речовини.

До керування колійною машиною допускаються особи, які мають на це право, пройшли навчання і перевірку знань з питань охорони праці в установленому на підприємстві порядку. Кількість працівників, які знаходяться на колійних машинах, не повинна перевищувати норми, що встановлені інструкціями з їх експлуатації. Відповідно до вимог НПАОП 60.1-1.48-00 під час виконання робіт на колії із застосуванням колієукладальних кранів, виправно-підбивально-опоряджувальних машин, щетбенеочищувальних машин, електробаластерів, стрілових кранів на електрифікованих ділянках постійного та змінного струму напруга з контактної мережі повинна бути знята на весь період роботи, а контактна мережа повинна бути заземлена.

Обслуговування машин з електроустаткуванням необхідно здійснювати відповідно до вимог НПАОП 40.1-1.01-97 та НПАОП 40.1-1.21-98, а заземлення та занулення електроустаткування – НПАОП 40.1-1.21-98. На колійних машинах з електроустаткуванням повинні бути спеціальні захисні засоби: гумові діелектричні килимки, гумові діелектричні рукавички, інструмент з діелектричними рукоятками. Роботи з усунення несправностей на колійних машинах повинні виконуватися відповідно до інструкції з експлуатації відповідної машини. Перед запуском двигуна та випробуванням гальм необхідно переконатися у відсутності людей під машиною та на колії.

Перед пуском робочих органів і рушанням машини з місця машиніст (помічник машиніста) повинен подати звуковий сигнал. Не дозволяється після подачі сигналу на початок роботи знаходитись у зоні робочих органів машини, підлазити під машину, сідати або ставати на її робочі органи та знаходитись безпосередньо в зоні випуску та розповсюдження вихлопних газів.

Під час перерв у роботі машин необхідно вживати заходів проти їх самовільного руху, а також не допускати до них сторонніх осіб.

Керувати машинами, що мають виносний пульт, необхідно, знаходячись на узбіччі земляного полотна. Підніматися на машину і сходити з неї слід з повернутим до неї обличчям і тримаючись обома руками за поручні. Необхідно стежити, щоб у кабінах, на сходинах і поручнях не було мастила та бруду. Під час руху колійних машин своїм ходом або в складі поїзда їх робочі органи мають бути приведені в транспортне положення та зафіксовані страховочними пристосуваннями, які належать до комплекту машини (ланцюгами, тросами та ін.). Працівникам, які змушені знаходитися близько біля машини, наприклад, сигналістам, керівником робіт повинна бути надана інформація про їх функції та порядок користування засобами захисту, що знаходяться на зовнішніх стінах машини (звуковим сигналом, вимикачем аварійної зупинки, вірвовочним вимикачем та ін.).

Не дозволяється перевозити осіб, які не мають відношення до роботи на колійних машинах. Не дозволяється знаходитися безпосередньо в зоні випромінювання поблизу від машин, які мають лазерні прилади. Під час роботи на дво- і багатоколійних дільницях керівник робіт зобов'язаний забезпечити своєчасне оповіщення монтерів колії і бригаду машини про наближення поїзда по сусідній колії. Для цього на поїзди, що рухаються по сусідній колії, видаються попередження, додатково керівник робіт повинен призначити сигналіста, який знаходиться поблизу від машини і попереджає працівників про наближення поїздів. Не дозволяється знаходитися на міжколійї під час пропуску поїздів по сусідній колії.

Під час виконання робіт із застосуванням щетенеочищувальних машин, а також електробаластера на безстиківій колії відповідальним за забезпечення безпеки працівників має бути призначений працівник за посадою не нижче старшого дорожнього майстра, начальника дільниці або виконавець робіт.

Під час виконання робіт із застосуванням електробаластера на колії з ланок, колійного струга, кюветоочищувальної машини, колієукомплектавальних кранів і рейкоукладачів, хопер-дозаторів, виправно-підбивально-рихтувальних машин, виправно-підбивально-опоряджувальної машини (ВПО-3000), рейкошліфувального поїзда, баластоущільнувальної машини (БУМ), динамічного стабілізатора, колійного моторного гайковерта (КМГ), плужного снігоочисника таранного типу,

електроснігоочисника роторного типу відповідальною особою за забезпечення безпеки працівників повинен бути призначений працівник за посадою не нижче дорожнього майстра – на одну машину, старшого дорожнього майстра – на дві машини, начальника, заступника начальника дистанції колії (ПЧ), КМС – на 3 і більше машин. Під час виконання робіт із застосуванням планувальників баласту, рейкоочищувальних машин, снігоприбиральних машин (СМ) відповідальною за забезпечення безпеки працівників особою має бути призначений працівник за посадою не нижче бригадира колії.

На час проходу поїзда по сусідній колії крила та бокові щітки снігоприбиральної машини та швидкісного планувальника баласту повинні бути прибрані в межі габариту машини. Не дозволяється робота колійних машин у темний час доби через недостатнє освітлення, а також під час туману або грози.

Ремонт земляного полотна та його елементів із застосуванням землерийних та землерийно-транспортних машин виконується за типовими або індивідуальними проектами виконання робіт, в яких визначаються конкретні заходи забезпечення безпеки праці відповідно до вимог НПАОП 45.2-7.02-12.

Під час виконання робіт із застосуванням машин на базі тракторів (у тому числі гусеничних) з нестандартними габаритами необхідно видавати попередження на поїзди та огорожувати місця робіт відповідно до вимог нормативно-технічних документів. Керівником робіт має бути призначений працівник за посадою не нижче бригадира колії. Граничні межі наближення бульдозера до брівки насипу, траншеї або котловану мають бути позначені.

У разі зупинки машини навісне обладнання (відвал, ківш та ін.) має бути опущене на землю. Не дозволяється очищення та обслуговування навісного обладнання машин під час роботи або за наявності тиску в робочій магістралі. Для забезпечення безпеки в разі потреби переїзду через колію гусеничної машини застосовуються дерев'яні підкладки: поперечні – типу «Трап» або поздовжні – типу «Лижі».

Відповідальним за виконання заходів безпеки працівників під час виконання робіт із застосуванням колійних машин є керівник робіт, який призначається начальником структурного підрозділу: у разі виконання робіт КМС – начальник КМС; у разі виконання робіт на дистанції колії – начальник ПЧ.

5.2. Заходи безпеки під час зупинення транспортних засобів

Рекомендується зупиняти транспортні засоби лише у випадку порушення правил дорожнього руху водіями; відсутності номерного знака на транспортному засобі або наявності номерного знака, який не відповідає встановленим вимогам або закріплений у невстановленому місці, закритому іншими предметами чи забрудненому, що не дозволяє чітко визначати символи номерного знака з відстані двадцяти метрів; а також при наявності ознак, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу; наявності даних, що свідчать про причетність транспортного засобу, його водія, пасажирів або вантажу до вчинення дорожньо-транспортної пригоди, злочину чи адміністративного правопорушення; перебування транспортного засобу в розшуку; наявності даних про використання транспортного засобу з протиправною метою; необхідності опитування водія чи пасажирів про обставини вчинення дорожньо-транспортної пригоди, злочину чи адміністративного правопорушення, свідками якого вони є або могли би бути; необхідності залучення водія транспортного засобу для надання допомоги іншим учасникам дорожнього руху або працівникам міліції чи як свідка при оформленні протоколів про адміністративні правопорушення чи матеріалів дорожньо-транспортних пригод; проведення цільових заходів (операцій, відроблень, оперативних планів) для перевірки документів на право користування і керування транспортним засобом, документів на транспортний засіб; у випадку виконання рішень про обмеження чи заборону руху, прийнятих уповноваженими на це державними органами; якщо спосіб закріплення вантажу на транспортному засобі створює небезпеку для інших учасників дорожнього руху; порушення визначеного порядку встановлення і використання на транспортному засобі спеціальних світлових або звукових сигнальних пристроїв.

Слід також оглядати транспортні засоби, перевіряти у водіїв посвідчення водія та реєстраційні документи на транспортний засіб, наявність поліса обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (страхового сертифіката «Зелена картка»), у випадках, передбачених законодавством, перевіряти ліцензійну картку на транспортний засіб, а в разі

спільних з іншими службами ОВС заходів – відповідність вантажів, що перевозяться, товарно-транспортним та іншим документам. Необхідно перевіряти транспортні засоби за базами даних автоматизованих інформаційно-пошукових систем Державтоінспекції МВС і в передбачених законодавством випадках доставляти ці транспортні засоби, документи та вантажі до територіальних ОВС для прийняття рішення згідно з Кримінально-процесуальним кодексом України № 4651-17, (в жур. ВВР України, 2013, № 9–10, № 11–17, № 13).

Під час перевірок з метою особистої безпеки зупинений транспорт необхідно обходити ззаду. Розмову з водієм вести з протилежного боку від транспорту, що рухається, запропонувати йому заглушити двигун і вийти з машини. У разі необхідності затримання водія відсторонити його від керування транспортним засобом, відібрати в нього посвідчення водія і ключі від замка запалювання, викликати працівників національної поліції.

Забороняється (за винятком невідкладних випадків) зупиняти транспортний засіб на ділянках шляхів з обмеженою видимістю (звуженням проїжджої частини, перед перехрестям доріг, переходами, залізничними переїздами та в інших небезпечних місцях).

Контрольні завдання і запитання

1. Доповісти про основні заходи безпеки під час переслідування та затримування осіб, які підозрюються в скоєнні злочину.
2. Які заходи необхідно виконати під час проведення зовнішнього огляду затриманого за підозрою в скоєнні злочину?
3. Назвіть заходи безпеки під час доставки у пішому порядку до органу внутрішніх справ осіб, які підозрюються в скоєнні злочину.
4. Назвіть заходи безпеки під час доставки транспортом до органу внутрішніх справ осіб, які підозрюються в скоєнні злочину.
5. Які дії начальника військового наряду під час огляду місць можливого укриття правопорушників?
6. Які заходи безпеки під час перевірки документів у правопорушників?
7. Доповісти про заходи безпеки під час зупинення транспортних засобів.

5.3. Заходи безпеки під час супроводження вантажів залізничним та водним транспортом

З метою запобігання нещасним випадкам особовий склад варти вивчає правила надання потерпілим першої медичної допомоги, правила особистої безпеки при перебуванні на коліях залізничних станцій, використання засобів пожежогасіння, а також сигнали, які застосовуються на залізничному та водному транспорті (див. додаток).

Рух змін на пости та з постів здійснюється на міжколійї або узбіччі земляного полотна колоною по одному. Перехід залізничної колії зміною, яка прямує на пости та з постів, здійснюється швидко й тільки під прямим кутом. Попередньо слід подивитися праворуч та ліворуч, переконатися у відсутності небезпеки. Забороняється переходити колії стрілочними переводами, ходити між коліями, пролізати під вагонами.

На стоянках поїзда чатовий несе службу на міжколійї або узбіччі земляного полотна біля вагонів, що охороняються. Під час проїзду сусідньою колією він піднімається на гальмівні майданчики (тамбури) вагонів. При відсутності гальмівних майданчиків (тамбурів) чатовий повинен уважно спостерігати за поїздом, що рухається, і стежити, чи не містяться в ньому вантажі (предмети), які виступають за край габариту.

На електрифікованих ділянках залізниць **забороняється**:

- наближатися до неогороджених проводів чи частин контактної мережі, що перебувають під напругою, на відстань менше ніж 2 м, а також торкатися до електроустаткування електрорухомого складу як безпосередньо, так і через будь-які предмети;
- торкатися обірваних проводів контактної мережі, металевих опор і пристроїв заземлення, повітряної лінії електропередач і предметів, що до них торкаються, й наближатися до них ближче ніж на 2 метри;
- підніматися на покрівлю, перебувати або виконувати будь-яку роботу на покрівлі вагонів, контейнерів, тепловозів, електровозів, моторних вагонів дизель- і електропоїздів (оглядати покрівлі та обладнання, що розміщені на них, ставати на башти танків, дахи будок спеціальних автомобілів тощо);

- відкривати люки (кришки) цистерн, ізотермічних та критих вагонів або виконувати будь-які роботи на них;
- підніматися на вантажі або проводити навантажувально-розвантажувальні роботи з відкритого рухомого складу, працівники або пристрої, які вони використовують, можуть у період роботи бути наближені на відстань менше ніж 2 м до частин кабельних мереж, що перебувають під напругою;

Під час руху поїзда особовому складу варті **забороняється**:

- сидіти на борту платформи, на краю та східцях гальмівного майданчика, висовуватися з вікон, люків і дверей критих вагонів, сидіти на підлозі в дверному прорізі критого вагона, спиратися на закладку дверей;
- викидати будь-які предмети з вагонів;
- виходити з вагона з боку прохідного поїзда;
- застосовувати у вагонах невстановлені види освітлення та опалювання.

Відчинені двері у вагоні для перевезення варті необхідно постійно тримати закріпленими для запобігання несподіваному зачиненню їх під час різкого гальмування потягу або при ударі об інші вагони.

На вагоні для перевезення варті на боковій стіні з внутрішнього боку наноситься крейдою застережний напис: «Стережись контактного проводу!», а на східцях, що ведуть на дах вагона, закріплюється табличка з написом: «Не влізай – вб'є!».

Особовий склад варті перед перевезенням **водним транспортом** вивчає порядок дій при оголошенні на судні тривоги, правилам поведінки та заходам безпеки, а також ознайомлюється з відомостями про судові рятувальні засоби та навчається правилам користування ними.

Під час руху судна особовому складу варті **забороняється**:

- виходити на необгороджену площадку, що розташована уздовж всього корпусу судна (привального бруса);
- перехилятися через поручні огорожі палуби;
- сидіти або спиратися на предмети, що не призначені для цього (вентиляційні закриття, леєрні огорожі, кнехти тощо);
- самостійно вмикати та вимикати вентиляцію або інші судові механізми, прилади та пристрої;
- без необхідності сідати в шлюпки, знімати рятувальні круги.

Контрольні завдання і запитання

1. Які дії забороняються під час супроводження вантажів залізничним транспортом?
2. Назвіть правила поведінки особового складу варти під час перевезень.

5.4. Заходи безпеки у разі виникнення надзвичайних ситуацій на службі

При пожежі під час несення служби необхідно:

- викликати пожежну команду та доповісти про неї начальникові патрульної групи (черговому військової частини);
- при наявності постраждалих вжити заходів для надання невідкладної допомоги;
- залучати громадян до гасіння пожежі наявними засобами, особисто брати участь у гасінні пожежі;
- організувати охорону майна об'єктів, що знаходяться під загрозою загоряння;
- надавати допомогу під час евакуації потерпілих і майна;
- припиняти спроби проникнення до будівлі, що горить, сторонніх осіб, які не мають відношення до гасіння пожежі;
- з'ясовувати обставини та ймовірних винуватців пожежі;
- припиняти паніку та порушення громадського порядку під час пожежі;
- якщо є підстави підозрювати, що має місце підпалювання, – організувати охорону слідів злочину та інших речових доказів, вживати заходи до розшуку та затримання злочинця, про отримані дані повідомляти військові наряди.

Заходи безпеки під час повені:

- доповісти черговому та командирі військової частини;
- сповістити про загрозу повені посадових осіб підприємств, закладів, мешканців будівель, що розташовані в зоні можливого затоплення;

- за необхідності вжити заходів для евакуації з районів затоплення населення, у першу чергу – дітей, жінок, хворих, людей похилого віку;
- забезпечити громадський порядок і охорону майна громадян;
- під час виконання робіт у зонах затоплення необхідно знати шляхи відходу з нього на випадок інтенсивного підвищення рівня води.

Заходи безпеки під час землетрусу:

- якщо військовий наряд знаходиться у приміщенні – негайно залишити його та відійти на безпечну відстань;
- вжити заходів щодо позначення зони знаками, які попереджають про небезпеку;
- у разі неможливості залишити приміщення необхідно зняти дверний або віконний проріз;
- вживати заходів для евакуації з небезпечної зони населення і, з припиненням коливання в ній, не допускати туди людей і транспорт;
- під час виконання рятувальних робіт забороняється без необхідності ходити завалами, заходити у зруйновані будівлі й споруди;
- під час огляду пошкоджених будівель необхідно використовувати для освітлення лише акумуляторні ліхтарі;
- під час виконання робіт на висоті використовувати спеціальні засоби (карабіни, мотузки, які підстраховують, пояси).

Заходи безпеки у разі обриву повітряних дротів високої напруги:

- якщо обірваний дріт під напругою знаходиться на землі в місцях руху транспорту та пішоходів, встановити шляхи його об'їзду та обходу;
- якщо є постраждалі, організувати надання їм невідкладної медичної допомоги, при цьому пам'ятати, що торкатися до обірваного дроту можна тільки при наявності на руках і ногах ізоляційного одягу (гумових чобіт і рукавиць) або за допомогою предметів, які не проводять струм (дошок, дерев'яних палиць);
- доповісти черговому військової частини і викликати на місце події аварійну бригаду;
- з прибуттям на місце події аварійної бригади забезпечити охорону зони обриву;

– не наближатися до обірваного дроту ближче ніж 8 м та не торкатися його (дріт може бути під напругою);

Заходи безпеки при витоку газу:

– відчувши запах газу, відійти від місця витоку на безпечну відстань;

– вживати заходів щодо оповіщення громадян, які знаходяться у зоні витоку газу, про небезпеку;

– категорично забороняється в небезпечній зоні запалювати сірники, користуватися запальничками, палити, вмикати – вимикати електромеханізми та прилади;

– якщо є постраждалі, необхідно вивести їх з небезпечної зони, організувати надання першої медичної допомоги і викликати лікаря;

– з прибуттям на місце аварійної бригади забезпечити охорону місця витоку газу;

– про аварію та вжиті заходи доповісти черговому військових нарядів.

Контрольні завдання і запитання

1. Які заходи необхідно виконати під час виникнення пожежі?
2. Доповісти про заходи безпеки під час повені.
3. Доповісти про заходи безпеки під час землетрусу.
4. Які дії військового наряду у разі обриву повітряних дротів високої напруги?
5. Які дії військового наряду у разі виявлення витоку газу?

5.5. Заходи безпеки під час перевезення небезпечних вантажів залізничним транспортом

«Правила перевезення небезпечних вантажів» від 05.11.2014 (далі – Правила) поширюються на перевезення небезпечних вантажів залізничним транспортом територією України. Правилами визначають основні норми та вимоги, що забезпечують безпеку перевезення небезпечних вантажів. Вимоги цих Правил є обов’язковими для суб’єктів господарювання незалежно від форм власності та видів їх

діяльності, які є учасниками перевезень небезпечних вантажів та будь-яких операцій, пов'язаних із перевезенням залізничним транспортом.

Небезпечні вантажі залежно від їх властивостей та небезпеки поділяються на такі класи (табл. 5.1).

На транспортних засобах, які перевозять небезпечні вантажі встановлюються знаки небезпеки відповідно до класу вантажу. Зразки знаків небезпеки наведені в додатку.

Слід знати, що не дозволяється переміщення вагонів вручну з небезпечними вантажами всіх класів небезпеки. Вантажні операції з небезпечними вантажами здійснюються, як правило, у спеціально визначених місцях. У місцях загального користування дозволяється здійснювати вантажні операції з вантажами, які перевозяться дрібними партіями або контейнерами. Усі заходи з безпечного ведення робіт проводяться відповідно до класу небезпеки конкретного вантажу.

Під час перевезення, навантажувально-розвантажувальних операцій з небезпечними вантажами необхідно виконувати вимоги «НПАОП 63.21-1.22-07. Правила перевезення небезпечних вантажів», «Правила охорони праці під час виконання навантажувально-розвантажувальних робіт на залізничному транспорті» (ГОСТ ССБТ 12.3.009-76 «Работы погрузочно-разгрузочные. Общие требования безопасности», ГОСТ ССБТ 12.1.007-76 «Вредные вещества. Классификация и общие требования безопасности»).

Операції з небезпечними вантажами в місцях загального користування здійснюються, як правило, за прямим варіантом «вагон–автомобіль», «автомобіль–вагон», під безпосереднім керівництвом працівника станції та відправника (одержувача).

Вантажні операції можуть здійснюватися також з небезпечними вантажами, не зазначеними в нормативно-технічних документах, однак, схожими з ними за своїми хімічними властивостями та характером небезпеки, про що відправник зазначає у перевізних документах, і тими вантажами, що перевозяться на особливих умовах. Не дозволяється виконувати навантажувально-розвантажувальні роботи з небезпечними вантажами в разі невідповідності тари й упаковки вимогам стандартів і технічних умов на дану продукцію, у випадку несправності тари, а також у разі відсутності маркування та знаків небезпеки.

Класифікація небезпечних вантажів

Клас	Підклас	Найменування підкласу
1 клас. Вибухові матеріали, які за своїми властивостями можуть вибухати, викликати пожежу з вибуховою дією, а також пристрої, що містять вибухові речовини і засоби підривання, призначені для виробництва піротехнічного ефекту	1.1	Вибухові матеріали з небезпекою вибуху масою
	1.2	Вибухові матеріали, що не вибухають масою
	1.3	Вибухові матеріали пожежонебезпечні, що не вибухають масою
	1.4	Вибухові матеріали, що не становлять значної небезпеки
	1.5	Дуже нечутливі вибухові матеріали
	1.6	Вироби надзвичайно низької чутливості
2 клас. Гази стислі, зріджені охолодженням і розчинені під тиском, що відповідають хоча б одній з таких умов	2.1	Незаймисті неотруйні гази
	2.2	Отруйні гази
	2.3	Займисті (горючі) гази
	2.4	Отруйні та займисті гази
3 клас. Легкозаймисті рідини, суміші рідин, а також рідини, що містять тверді речовини в розчині чи суспензії, які виділяють легкозаймисті пари, що мають температуру спалаху в закритому тиглі 6 °C і нижче	3.1	Легкозаймисті рідини з низькою температурою спалаху і рідини, що мають температуру спалаху в закритому тиглі нижче мінус 18 °C або мають температуру спалаху в поєднанні з іншими небезпечними властивостями, крім легкозаймистих
	3.2	Легкозаймисті рідини з середньою температурою спалаху – рідини з температурою спалаху в закритому тиглі від мінус 18 до плюс 23 °C

Клас	Підклас	Найменування підкласу
3 клас. Легкозаймисті рідини, суміші рідин, а також рідини, що містять тверді речовини в розчині чи суспензії, які виділяють легкозаймисті пари, що мають температуру спалаху в закритому тиглі 6 °C і нижче	3.3	Легкозаймисті рідини з високою температурою спалаху – рідини з температурою спалаху від 23 до 61 °C включно в закритому тиглі
4 клас. Легкозаймисті речовини і матеріали (крім класифікованих як вибухові), здатні під час перезезнення легко загорятися від зовнішніх джерел займання: у результаті тертя, поглинання вологи, мимовільних хімічних перетворень, а також при нагріванні	4.1	Легкозаймисті тверді речовини, здатні легко займатися від короткочасної дії зовнішніх джерел займання (іскри, полум'я або тертя) і активно горіти
	4.2	Самозаймисті речовини, які в звичайних умовах транспортування можуть довільно і нагріватися і спалахувати
	4.3	Речовини, що виділяють займисті гази при взаємодії з водою
5 клас. Окислюючі речовини і органічні пероксиди, які здатні легко виділяти кисень, підтримувати горіння, а також можуть, у відповідних умовах або в суміші з іншими речовинами, викликати самозаймання і вибух	5.1	Окислюючі речовини, які самі по собі не горючі, але сприяють легкій займистості інших речовин і виділяють кисень при горінні, тим самим збільшуючи інтенсивність вогню
	5.2	Органічні пероксиди, які в більшості випадків горючі, можуть діяти як окислюючі речовини, небезпечні у взаємодіях з іншими речовинами. Багато які з них легко спалахують і чутливі до удару і тертя

Клас	Підклас	Найменування підкласу
6 клас. Отруйні та інфекційні речовини, здатні викликати смерть, отруєння або захворювання при попаданні всередину організму або при зіткненні зі шкірою і слизовою оболонкою	6.1	Отруйні (токсичні) речовини, здатні викликати отруєння при вдиханні (пари, пилю), попаданні всередину або при контакті зі шкірою
7 клас. Радіоактивні речовини з питомою активністю понад 70 кБк/кг (2 нКі/г)	6.2	Інфекційні речовини
8 клас. Їдкі і корозійні речовини, які викликають пошкодження шкіри, ураження слизових оболонок очей і дихальних шляхів, корозію металів і пошкодження транспортних засобів, споруд чи вантажів, а також можуть викликати пожежу при взаємодії з органічними матеріалами або деякими хімічними речовинами	7	Радіоактивні матеріали на підкласи не поділені
	8.1	Кислоти
	8.2	Луги
	8.3	Різні їдкі й корозійні речовини
9 клас. Речовини з відносно низькою небезпекою транспортування, не віднесені до жодного з попередніх класів, але вимагають застосування до них певних правил перевезення	9.1	Тверді і рідкі горючі речовини і матеріали, які за своїми властивостями не належать до 3 та 4-го класу, але за певних умов можуть бути небезпечними в пожежному відношенні
	9.2	Речовини, що стають їдкими і корозійними за певних умов

Під час виконання навантажувально-розвантажувальних робіт з небезпечними вантажами ступінь безпеки визначається відповідно до вимог «ГОСТ 12.1.007-76 ССБТ. Вредные вещества. Классификация и общие требования безопасности», «ГОСТ 19433-88 Грузы опасные. Классификация и маркировка». Заходи безпеки, порядок ліквідації наслідків аварійних ситуацій та ведення аварійно-відбудовних робіт здійснюються відповідно до «НПАОП 63.21-1.51-83 Правила безпеки та порядку ліквідації наслідків аварійних ситуацій з небезпечними вантажами при перевезенні їх залізничним транспортом» (далі – Правила безпеки).

Перед розвантаженням небезпечних вантажів вагони провітрюються механічною або природною вентиляцією через відчинені двері та люки. У разі природної вентиляції вагони провітрюються не менше ніж 30 хвилин. Особи, що працюють з цими вантажами, у період провітрювання повинні перебувати з навітряної сторони вагона. Час провітрювання вагонів механічною вентиляцією залежить від продуктивності вентиляційного устаткування і визначається таким чином, щоб забезпечити не менше ніж трикратний обмін повітря у вагоні.

У місцях загального користування після навантаження вагонів (контейнерів) небезпечними вантажами перевіряється правильність їх розміщення і кріплення, криті вагони і контейнери негайно опломбовуються. Під час внутрішнього огляду вагонів, навантажених небезпечними вантажами, або безпосередньо після розвантаження вантажів дозволяється користуватися тільки ліхтарями у вибухобезпечному виконанні, вмикати ці ліхтарі треба перед входом у вагон, а вимикати – після виходу з вагона.

Навантаження (розвантаження) вибухонебезпечних вантажів виконується спеціально дозволеними підймальними пристосуваннями з іскронеутворюючих матеріалів. Під час навантаження та розвантаження небезпечні вантажі не повинні піддаватися поштовхам, ударам і трясінню. Їх переміщують вручну відповідно до вимог документів на кожен вид вантажу. У темний час доби навантажувально-розвантажувальні роботи з небезпечними вантажами дозволяється виконувати тільки за умови освітлення місць виконання робіт світильниками у вибухобезпечному виконанні. Перед підйманням і переміщенням вантажів необхідно перевірити їх стійкість (рівновагу) і правильність їх стропування. Під час роботи зі стиснутими, зрідженими та розчиненими під тиском газами, а також з отруйними речовинами

працівники забезпечуються засобами захисту органів дихання, зазначеними в аварійних картках на цей вантаж.

Навантаження та розвантаження балонів з газами виконується відповідно до вимог Закону України від 6.04.2000 р. № 1644-III «Про перевезення небезпечних вантажів». Балони з легкозаймистими газами та легкозаймистими отруйними газами під час навантаження укладаються так, щоб унеможливити зіткнення балонів один з одним і з металевими частинами вагона. Для кріплення балонів застосовуються тільки дошки, просочені вогнезахисними речовинами. Не дозволяється навантажувати балони з окисними й окиснонебезпечними газами у вагони зі слідами мінеральних мастил. Небезпечні вантажі, що перевозяться в тарі, навантажуються та розвантажуються в спеціальних складах, підлога яких перебуває на рівні з підлогою вагона; у разі відсутності такого складу роботи з небезпечними вантажами виконуються відповідно до вимог інструкції підприємства, розробленої в кожному конкретному випадку і узгодженої з органами Держспоживпродслужби України.

Небезпечні вантажі в склотарі необхідно перевозити на спеціальних візках або переносити на носилках, що мають спеціальні гнізда. Переміщення таких вантажів на спеціальних носилках дозволяється на відстань не більше ніж 50 м і тільки горизонтальною поверхнею.

Бочки, ємності й ящики з небезпечними вантажами дозволяється переміщати тільки на візках. Місця навантаження та розвантаження небезпечних вантажів освітлюються електричними світильниками у вибухобезпечному виконанні – лампами з напругою не більше ніж 12 В.

Навантаження та розвантаження пеку (бітуму) та виробів, покритих масою, що містить пек, виконуються відповідно до вимог чинних нормативно-технічних документів. Навантаження та розвантаження таких вантажів проводиться тільки в темний час доби або в похмурі дні й обов'язково під навісом зі зволоженням водою для запобігання утворення пилу. Не дозволяється навантаження та зберігання у загальних пакгаузах пеку та виробів, покритих масою, що містить пек. Не дозволяється навантаження та розвантаження пеку без тари в місцях загального користування.

Вантажні операції з радіаційними упаковками I, II і III транспортних категорій в універсальних контейнерах, що транспортуються дрібними відправками, сумарний транспортний індекс яких не пере-

вищує 50, у місцях загального користування здійснюються силами станцій. Навантаження та розвантаження радіоактивних упакувань виконують відповідно до вимог «ПБПРМ-2006 Правила ядерної та радіаційної безпеки при перевезенні радіоактивних матеріалів». Ті, що працюють на навантаженні та розвантаженні упакувань з радіоактивними речовинами, перед допуском до роботи проходять медичний огляд відповідно до вимог Правил ядерної та радіаційної безпеки. Заходи з ліквідації аварійних ситуацій з небезпечними вантажами (під час загоряння, витікання, висипання небезпечної речовини, ушкодження тари або рухомого складу) здійснюються з урахуванням їх властивостей і з дотриманням заходів безпеки, зазначених в аварійній картці на небезпечний вантаж та відповідно до вимог нормативно-технічних документів.

На випадок аварії на підприємстві повинні бути в наявності речовини-антидоти для знешкодження отруйних (хімічних) речовин.

Не дозволяється перевозити небезпечні вантажі у транспортних засобах, не пристосованих для перевезення даного виду (класу) небезпечного вантажу. Під час перевезення небезпечних вантажів треба дотримуватись вимог «НАПБ В.01.010-2009/510 Правила пожежної безпеки на залізничному транспорті» та «НПАОП 63.21-1.51-00 Правила безпеки та порядок ліквідації аварійних ситуацій з небезпечними вантажами при перевезенні їх залізничним транспортом».

Провідники, які супроводжують небезпечні вантажі, повинні знати службову інструкцію щодо супроводження даного вантажу, його небезпечні властивості та заходи пожежної безпеки відповідно до вимог НАПБ В.01.010-2009/510. Вони, у разі виникнення пожежі або аварійної ситуації, повинні діяти відповідно до «Правил безпеки та порядку ліквідації наслідків аварійних ситуацій з небезпечними вантажами при перевезенні їх залізничним транспортом». Службову інструкцію провідникам, які супроводжують даний небезпечний вантаж, розробляє та затверджує відправник.

Місця, куди подається рухомий склад залізниці під вивантаження та навантаження пожежонебезпечних вантажів, повинні підлягати обстеженню один раз на півріччя. Відповідальним за забезпечення пожежної безпеки під час виконання навантажувально-розвантажувальних операцій з пожежонебезпечними вантажами є працівник, який контролює здійснення цих робіт. Рухомий склад, який подається під завантаження будь-яких вантажів, повинен бути очищений від

пального, сміття і залишків вантажів, що перевозилися раніше. Тара й упаковка, в якій подаються відправником небезпечні вантажі до перевезення, повинна відповідати стандартам або технічним умовам. Складські приміщення з небезпечними й особливо небезпечними вантажами повинні бути розташовані від шляхів організованого руху поїздів, виробничих і службових будинків на відстані не менше ніж 35 м. Забороняється приймати до навантаження або зберігання небезпечні й особливо небезпечні речовини та матеріали, якщо пошкоджена їх тара або упаковка, а також якщо є інші порушення, які можуть призвести до пожежі, вибуху й отруєння.

Гальмування поїзда на території зливно-наливних пристроїв здійснюється за допомогою дерев'яних підкладок. Сорткування цистерн з нафтопродуктами, їх зчеплення і розчеплення повинно виконуватися поза межами зливно-наливних естакад. Огляд цистерн, які завантажені легкозаймистими і пальними рідинами слід проводити за допомогою акумуляторних ліхтарів у вибухобезпечному виконанні. Перед зливанням і наливанням нафтопродуктів на зливно-наливних естакадах повинна бути перевірена правильність відкриття вентилів, засувки та щільність з'єднання шлангів. Швидкість руху під час подавання машиністами поїздів цистерн з нафтопродуктами на зливання-наливання повинна бути 5–6 км/год.

Необхідно звертати увагу на перевірки правильності заповнення перевізних документів при транспортуванні небезпечних вантажів, звертати увагу на наявність штампелів про ступінь вибухової або пожежної небезпеки, норми прикриття, порядок спускання з гірок, очищення і знешкодження тари з-під небезпечних вантажів.

Працівники під час виконання навантажувально-розвантажувальних операцій з пожежонебезпечними вантажами повинні суворо дотримуватися вимог маркування і враховувати попереджувальні написи на упаковках. Не слід допускати скидання вантажу з плеча і застосовувати допоміжних перевантажувальних засобів, здатних пошкодити тару або упаковку. Слід кріпити вантажі у транспортному засобі тільки за допомогою іскробезпечного інструменту. Довжина наливних пристроїв під час наливання нафтопродуктів повинна бути такою, щоб вони занурювалися до дна цистерни. Опір заземлювальних пристроїв зливно-наливних естакад для нафтопродуктів треба перевіряти не рідше одного разу на рік. Виконавці під час огляду резервуарів з нафтопродуктами, взяття проб або замірів рівня рідини повинні бути у взутті без сталевих накладок і цвяхів. Місця розливу легко-

займистих і горючих речовин повинні засипатися піском. Не дозволяється вивантаження вибухонебезпечних речовин вантажозахватними пристроями, що можуть утворити іскри.

У разі виникнення аварійної ситуації під час перевезення небезпечних вантажів заходи з ліквідації її наслідків повинні виконуватися відповідно до вимог НПАОП 63.21-1.51-00 та аварійної картки на конкретний вантаж.

Контрольні завдання і запитання

1. На які класи поділяються небезпечні вантажі залежно від їх властивостей та небезпеки?
2. Які прилади та обладнання встановлюються на транспортних засобах, що перевозять небезпечні вантажі?
3. Доповісти про порядок користування ліхтарями під час внутрішнього огляду вагонів, які навантажені небезпечними вантажами, або безпосередньо після їх розвантаження.
4. Назвіть вимоги до завантаження у вагони балонів з легкозаймистими газами та легкозаймистими отруйними газами.
5. Вимоги до рухомого складу, який подається під завантаження будь-яких вантажів.
6. В яких випадках забороняється приймати до навантаження або зберігання небезпечні й особливо небезпечні речовини та матеріали?
7. Що повинно бути перевірено перед зливанням і наливанням нафтопродуктів на зливно-наливних естакадах?
8. Яких правил повинні дотримуватися працівники під час виконання навантажувально-розвантажувальних операцій з пожежонебезпечними вантажами?

5.6. Визначення економічної ефективності заходів з охорони праці

Завдання успішного розвитку будь-якої держави вимагають всебічного економічного аналізу діяльності суспільства. У зв'язку з цим важливим напрямком подальшого розвитку є ефективне використання виробничого й науково-технічного потенціалу країни, кожного підприємства, їх матеріальних і трудових ресурсів. Затрати, які країна виділяє на поліпшення умов праці, розробку і реалізацію заходів щодо зниження виробничого травматизму і професійної захворюваності, на досягнення значного соціального ефекту, характеризуються й економічними результатами, що виражаються у вигляді таких показників:

- збільшення періоду професійної активності трудящих;
- ріст продуктивності праці;
- скорочення втрат, пов'язаних з травматизмом і професійною захворюваністю;
- зменшення відтоку кадрів;
- скорочення витрат на пільги і компенсації, що виділяються працюючим у випадках виробничого захворювання або травматизму.

Збільшення періоду працездатності людини забезпечується тим, що поліпшення умов життя зберігає здоров'я людини, продовжує тривалість життя і відповідно збільшує період професійної активності. Умови праці значно впливають на підвищення продуктивності праці. При сприятливих умовах працездатність людини підвищується, тому що знижуються енергетичні витрати на формування захисних реакцій організму під впливом небезпечних і шкідливих факторів. Крім того, підвищується ефективність використання робочого часу в результаті зниження його витрат, викликаних тимчасовою непрацездатністю. Збільшення ефективного фонду робочого часу може бути досягнуто скороченням тимчасової непрацездатності, що викликана різними захворюваннями і травмами. Аналіз статистичних даних, що висвітлюють використання фонду робочого часу на одного робітника в цілому показує, що в загальному числі втрат робочих днів неявки через хворобу складають 60...80 %. Втрати робочого часу через тимчасову непрацездатність на різних підприємствах різні і складають приблизно 2,5 % від його річного фонду на підприємствах з нормальними

умовами праці й 5...10 % – на підприємствах з незадовільними умовами праці. Виходячи з цього, виконується розрахунок економічної ефективності заходів з охорони праці й для військовослужбовців.

Методика розрахунку економічної ефективності заходів охорони праці.

1. Визначається середньодобовий розмір збитку підприємства, що утворився у зв'язку з професійними захворюваннями і виробничим травматизмом, грн:

$$N = \frac{Y1 + Y2 + Y3 + Y4}{T1},$$

де $Y1$ – матеріальна допомога з тимчасової непрацездатності за рік, грн;

$Y2$ – виплати, викликані виробничим травматизмом і професійними захворюваннями, грн;

$Y3$ – пенсії з інвалідності, грн;

$Y4$ – витрати на придбання медичного устаткування, гігієнічних матеріалів і ліків, грн;

$T1$ – втрати робочого часу протягом року через тимчасову непрацездатність до впровадження заходів з охорони праці, дні.

2. Визначається скорочення витрат робочого часу після впровадження заходів з охорони праці, дні:

$$T_{\text{ск}} = T1 - T2,$$

де $T2$ – витрати робочого часу протягом року через тимчасову непрацездатність після впровадження заходів з охорони праці, дні.

3. Визначається приріст амортизаційних відрахувань, грн:

$$\Delta\Phi = \frac{\Phi \cdot C}{100},$$

де Φ – норматив амортизаційних відрахувань, %;

C – річні витрати на впровадження заходів з охорони праці, грн.

4. Розраховується річна економія у зв'язку зі скороченням виробничого травматизму і професійних захворювань, грн:

$$E_p = (T_1 - T_2) N.$$

5. Визначається відносна економія, що виражається в додатковій кількості працюючих, чол.:

$$E_{\text{пр}} = T_{\text{ск}} / T_3,$$

де T_3 – річний фонд робочого часу одного працюючого, дні.

6. Визначається ріст продуктивності праці, %:

$$П = \frac{E_p \cdot 100}{K - K_{\text{пр}}},$$

де K – розрахункова середньооблікова чисельність працівників, чол.,

$K_{\text{пр}}$ – середньооблікова чисельність працівників за рік, які не працювали через тимчасову непрацездатність після впровадження заходів з охорони праці, чол.

7. Розраховується строк окупності витрат на впровадження заходів з охорони праці, рік:

$$T_{\text{витр}} = \frac{C}{E_p - \Delta\Phi}.$$

8. Визначається річний економічний ефект від впровадження заходів з охорони праці, грн:

$$E_{\text{е.р}} = E_p - \Delta\Phi - 0,15C$$

Контрольні завдання і запитання

1. Якими показниками визначається економічна ефективність заходів з охорони праці?
2. У чому виражається вплив умов праці на підвищення продуктивності праці?
3. Який принцип покладений в основу методики визначення економічної ефективності заходів з охорони праці?
4. В яких показниках виражається збільшення ефективного фонду робочого часу при впровадженні заходів з охорони праці?
5. Охарактеризуйте втрати робочого часу через тимчасову непрацездатність у кількісних показниках.
6. Які показники використовують при визначенні середньодобового розміру збитку підприємства?
7. Які показники використовують при визначенні величини скорочення втрат робочого часу після впровадження заходів з охорони праці?
8. Як визначається збільшення амортизаційних відрахувань?
9. Як розраховується річна економія у зв'язку зі скороченням виробничого травматизму й професійних захворювань?
10. За якою формулою розраховується зростання продуктивності праці на підприємстві?
11. Як розраховується строк окупності витрат на впровадження заходів охорони праці?
12. Як визначається річний економічний ефект від впровадження заходів охорони праці?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабічев, В. В. Охорона праці та технічна безпека [Текст] / В. В. Бабічев, Г. Ф. Сорокін. – Київ : ІЗМН, 1996. – 224 с.
2. Бедрій, Я. І. Охорона праці [Текст] : навч. посіб. / Я. І. Бедрій, В. С. Джигерей, А. І. Кидасюк. – Львів : Афіша, 1997. – 258 с.
3. Бедрій Я. І. Охорона праці [Текст] : навч. посіб. / Я. І. Бедрій. – Київ : ЦУЛ, 2002. – 322 с.
4. Безопасность производственных процессов [Текст] : справочник / [Под общ. ред. С. В. Белова]. – Москва : Машиностроение, 1985. – 448 с.
5. Беликов, А.С. Теоретическое и практическое обоснование эффективного применения огнезащитных покрытий для снижения горючести материалов и повышения огнестойкости строительных конструкций [Текст] / А.С. Беликов. – Киев; Днепропетровск : ПГАСА, 2000. – 196 с.
6. Гандзюк, М. П. Основи охорони праці [Текст] : підр. / М. П. Гандзюк, Е. П. Желібо, М. О. Халимовський. – Київ : Каравела, 2005. – 393 с.
7. Геврік, Є. О. Гігієна праці на виробництві [Текст] : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Є. О. Геврик, Н. П. Пешко. – Київ : Ельга Ніка Центр, 2004. – 276 с.
8. Гігієнічна класифікація умов праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу [Текст]. – Затв. 27.03.2007 Наказом МОЗ № 382. – Київ : МОЗ України, 1998. – 34 с.
9. Гогіташвілі, Г. Г. Системи управління охороною праці [Текст] : навч. посіб. / Г. Г. Гогіташвілі. – Київ : ІСДО, 1993. – 252 с.
10. Грибан, В. Г. Валеологія [Текст] : навч. посіб. / В. Г. Грибан. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 256 с.
11. Державна цільова соціальна програма забезпечення пожежної безпеки на 2012–2015 рр. [Текст] : постанова КМ України від 27 червня 2012 р. № 590 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 50. – С. 445–469.
12. Долин, П. А. Справочник по технике безопасности [Текст] / П. А. Долин, Р. Д. Габович. – Москва : Энергоатомиздат, 1992. – 824 с.
13. Доценко, І. І. Профілактична медицина. Загальна гігієна з основами екології [Текст] / І. І. Доценко, Р. Д. Габович. – Київ : Здоров'я, 1999. – 694 с.

14. Желібо, Е. Н. Безпека життєдіяльності [Текст] : навч. посіб. / Е. Н. Желібо, Н. В. Заверуха, В. В. Зацарний [За ред. Е. П. Желібо, В. М. Пічі]. – Київ : «Каравела»; Львів: «Новий світ – 2000», 2001. – 320 с.
15. Жидецький, В. Ц. Охорона праці користувачів комп'ютерів [Текст] : підручник / В. Ц. Жидецький. – Львів : Афіша, 2001. – 176 с.
16. Жидецький, В. Ц. Основи охорони праці [Текст] : підручник / В. Ц. Жидецький. – Львів : Афіша, 2002. – 318 с.
17. Зацарний, В. В. Безопасность студентов на практике [Текст] / В. В. Зацарный, А. Е. Пантелеймонов. – Київ : ІЗМО, 1996. – 119 с.
18. Катренко, Л. А. Охорона праці в галузі освіти [Текст] : навч. посіб. / Л. А. Катренко, І. П. Пістун. – Суми : Університетська книга, 2001. – 339 с.
19. Кодекс законів про працю України [Текст]. – Харків : Одісей, 2006. – 159 с.
20. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Текст]. – Харків : Одісей, 2007. – 295 с.
21. Козинцев, І. П. Людина і праця [Текст] : довідник з правових питань / І. П. Козинцев, Л. А. Савченко. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – 366 с.
22. Крикунов, Г. Н. Основы охраны труда [Текст] / Г. Н. Крикунов, А. В. Негодченко. – Днепропетровск, 1992. – 140 с.
23. Мардахаев, А. А. Охрана труда. История, теория, практика [Текст] / А. А. Мардахаев. – Львов : Высш. шк., 1984. – 140 с.
24. Міжнародне законодавство про охорону праці: конвенції та рекомендації МОП [Текст] : У 3-х томах / [Упоряд. Е. М. Теличко]. – Київ : Основа, 1997.
25. Москальова, В. М. Основи охорони праці [Текст] : підручник / В. М. Москальова. – Київ : Професіонал, 2005. – 134 с.
26. Новак, С. М. Защита от вибрации и шума в строительстве [Текст] : справочник / С. М. Новак, А. С. Логвинець. – Київ : Будівельник, 1990. – 184 с.
27. Основи охорони праці [Текст] : підручник / М. П. Купчик, М. П. Гандзюк, І. Ф. Степанець та ін. – Київ : Основа, 2000. – 416 с.
28. Основы охраны труда [Текст] : учебник / А. С. Беликов, А. И. Касьян, С. П. Дмитриук и др. – Днепропетровск : Журфонд, 2007. – 494 с.
29. Охорона праці [Текст] : навч. посіб. / Я. І Бедрій, В. С. Джигерей, А. І. Кидасюк та ін. – Львів : Афіша, 1997. – 258 с.
30. Охорона праці [Текст] / Г. М. Пряник, С. Д. Лехман, Д. А. Бутко й ін. – Київ : Урожай, 1994. – 272 с.
31. Охрана труда в электроустановках [Текст] / [Под ред. Б.А. Князевского]. – Москва : Энергоатомиздат, 1985. – 376 с.
32. Пожежна безпека. Нормативні акти та інші документи [Текст] : У 4-х т. – Київ : Основа, 1997–1998.
33. Правила устройства электроустановок [Текст]. – Москва : Энергоатомиздат, 1987. – 12 с.
34. Рожков, А. П. Пожежна безпека [Текст] : навч. посібник / А. П. Рожков. – Київ : Пожінформтехніка, 1999. – 256 с.

35. Справочник по охране труда на промышленном предприятии [Текст] / К. Н. Ткачук, Д. Ф. Иванчук и др. – Київ : Техника, 1991. – 285 с.
36. Ткачук, К. Н. Безопасность труда в промышленности [Текст] / К. Н. Ткачук, П. Я. Галушко. – Київ : Техніка, 1982. – 231 с.
37. Трахтенберг, І. М. Гігієна праці та виробнича санітарія [Текст] / І. М. Трахтенберг, М. М. Коршун, О. В. Чебанова. – Київ : Охорона праці, 1997. – 285 с.
38. Ярошевська, В. М. Охорона праці в галузі [Текст] : навчальний посібник / В. М. Ярошевська, В. Й. Чабан. – Київ : ВП «Професіонал», 2004. – 288 с.

Знаки безпеки з охорони праці (ДСТУ ISO 6309-2007)

ЗАБОРОННІ ЗНАКИ БЕЗПЕКИ

«В'їзд виробничого транспорту заборонено»

«Заборонено відкрите полум'я. Заборонено курити»

«Заборонено курити»

«Вхід (прохід) заборонено»

«Не захарашувати!»

«Заборонено гасити водою»

ЗАСТЕРЕЖЛИВІ ЗНАКИ БЕЗПЕКИ

«Загальна небезпека»

«Нейонізує впромінювання»

«Сильне магнітне поле»

«Біологічна небезпека»

«Низька температура»

«Пожежонебезпечно. Легкозаймисті матеріали»

«Отруйні речовини»

«Підвішений вантаж»

«Виробничий транспорт»

«Небезпечна електрична напруга»

«Вибухонебезпечно. Вибухові матеріали»

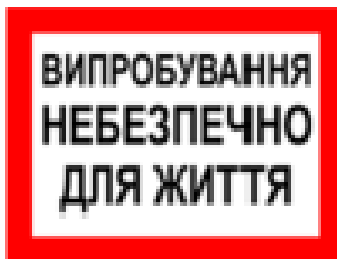

«Шкідливі або подразнюючі речовини»

ЗНАКИ БЕЗПЕКИ ДЛЯ ЕЛЕКТРОУСТАНОВОК

«Обережно! Електрична напруга»

«Випробування. Небезпечно для життя»

«Стій! Напруга»

«Не вмикати! Працюють люди»

«Працювати тут»

«Заземлено»

ЕВАКУАЦІЙНІ ЗНАКИ БЕЗПЕКИ

«Штовхнути, щоб відчинити»

«Евакуаційний вихід направо»

«Потягнути, щоб відчинити»

«Розбити, щоб отримати доступ!»

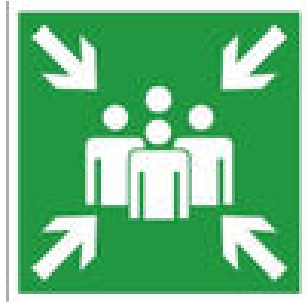
«Стрілка напрямку на шляхах евакуації»

«Напрям до евакуаційного виходу по сходах
уверх»

«Напря́м до евакуа́ційного вихо́ду по сходах
уни́з»

«Пункт (місце) збору»

«Пока́жчик запасного вихо́ду»

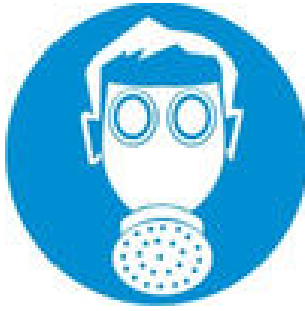
ПРИПИСУЮЧІ ЗНАКИ БЕЗПЕКИ

«Необхі́дно носити захисні окуляри»

«Необхі́дно носити захисний шоло́м»

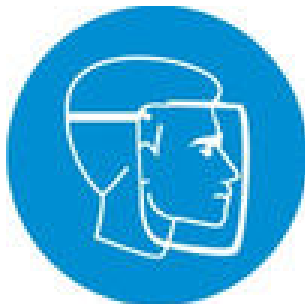
«Необхідно використати засоби захисту органів дихання»

«Необхідно носити захисні рукавиці»

«Необхідно носити захисний одяг»

«Необхідно носити щиток для захисту обличчя»

«Загальна небезпека»

ЗНАКИ БЕЗПЕКИ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ

«Вибухові речовини»

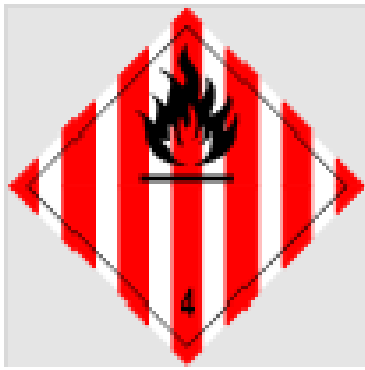
«Займисті гази»

«Незаймисті нетоксичні гази»

«Токсичні гази»

«Легкозаймисті тверді речовини»

«Речовини, здатні до самозаймання»

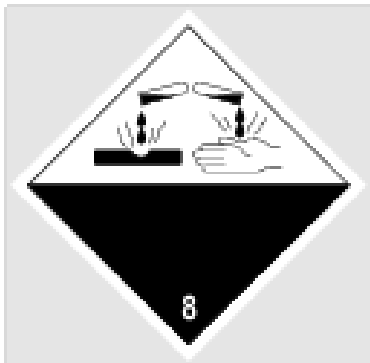
«Речовини, що виділяють займисті гази під час контакту з водою»

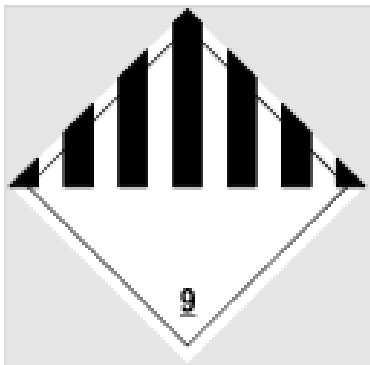
«Окислювальні речовини»

«Радіоактивні матеріали»

«Схильні до корозії речовини»

«Інші небезпечні вантажі і вироби»

Для нотаток

Для нотаток

Навчальне видання

Северин Олександр Петрович, **Богомаз** Володимир Миколайович,
Боренко Микола Віталійович, **Лоза** Василь Григорович,
Крамар Ігор Євгенович, **Шаптала** Олександр Іванович

Охорона праці та безпека військової діяльності

Навчальний посібник

Редактор *Ю. Г. Дішкант*
Комп'ютерна верстка *О. М. Гончаренко*

Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Ум. друк. арк. 12,21. Обл.-вид. арк. 12,40.
Тираж 50 пр. Зам. №

Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1315 від 31.03.2003 р.

Адреса видавця та дільниці оперативної поліграфії:
вул. Лазаряна, 2, Дніпро, 49010